

વર્ષ : 8 ♦ અંક : 2
માર્ચ-એપ્રિલ 2018
સળંગ અંક : 44

કર મલા હોગા મલા
- છગનભા

સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય-વૃત્ત

કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય, ગાંધીનગરનું વૃત્તપત્ર

સંપાદક : મણિભાઈ પ્રજાપતિ

માત્ર સંસ્થાકીય
પ્રસાર માટે

'My works are an extension of my life, philosophy and dreams trying to create treasury of the architectural spirit.'

આર્કિટેકચર ક્ષેત્રના નોબલ પ્રાઈઝ સમાન 'પ્રિત્તલકર પ્રાઈઝ'થી વિભૂષિત શ્રી બાલકૃષ્ણ દોશી

શેઠ સી.એમ. ઢાઈસ્કૂલ એન્ડ હાયર સેકન્ડરી સ્કૂલ, ગાંધીનગરના ધોરણ-૧૦ અને ૧૨ ના વિદ્યાર્થીઓને વાર્ષિક પરીક્ષા નિમિત્તે શુભેચ્છાઓ પાઠવતા રાજ્યના શિક્ષણમંત્રી શ્રી ભૂપેન્દ્રસિંહ ચૂડાસમા, મંડળના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ વગેરે દ્રશ્યમાન થાય છે.

ગુજરાત સરકાર દ્વારા આયોજિત સ્પર્ધા 'સ્માર્ટ ગુજરાત ફોર ન્યુ ઈંડિયા હેકાથોન-૨૦૧૮'માં એલ.ડી.આર.પી. એન્ડ આઈ.ટી.આર.ના વિદ્યાર્થીઓ સ્પોર્ટ્સ, યુથ અને કલ્ચર કેટેગરીમાં પ્રથમ ક્રમે વિજેતા થતાં રાજ્યના શિક્ષણમંત્રી શ્રી ભૂપેન્દ્રસિંહ ચુડાસમા ₹ ૫૦,૦૦૦/- નો ચેક એનાયત કરી રહ્યા છે.

'પ્રકૃતિ શિબિર શિક્ષણ'ના સમાપન સમારોહ પ્રસંગે ઉપસ્થિત રાજ્યના પૂર્વ મંત્રીશ્રી અરવિંદભાઈ પટેલ, જિલ્લા કલેક્ટરશ્રી સતીષભાઈ પટેલ વગેરે.

કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલયનાં ડાયરેક્ટર ડૉ. ગાર્ગી રાજપરા, વુમન ડેવલપમેન્ટ સેલ (KSV) અંતર્ગત ₹ ૨૫૦૦૦/- નો 'મહિલા એવોર્ડ' વિદ્યાર્થીની ક્રિમા ભટ્ટ (વીપીએમપી) ને એનાયત કરી રહ્યાં છે.

જે. બી. પ્રાથમિક શાળા, ગાંધીનગર દ્વારા આયોજિત ગણિત-વિજ્ઞાન પ્રદર્શનનું એક દ્રશ્ય.

સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ, કડી અને તાલુકા હેલ્થ સેન્ટર, કડીના સંયુક્ત ઉપક્રમે આયોજિત 'વ્યસનમુક્તિ અભિયાન'નાં બે દ્રશ્યો.

કર મલા હોગા મલા

— ઇગનભા

સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય-વૃત

કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય, ગાંધીનગરનું વૃતપત્ર

વર્ષ : ૮, અંક : ૨, માર્ચ-એપ્રિલ, ૨૦૧૮; સર્ગોગ અંક : ૪૪

સંપાદક : મણિભાઈ પ્રજાપતિ

અનુક્રમ

- સંપાદકીય : ઉત્તરદાયિત્વ (Accountability) મણિભાઈ પ્રજાપતિ ૧
- પ્રાસંગિક ૫
 - 'પ્રિત્લકર પ્રાઈઝ'થી વિભૂષિત શ્રી બાલકૃષ્ણ દોશી
 - પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ
 - 'આચાર્ય તુલસી સન્માન'થી વિભૂષિત
- ૧. સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ, કડી -ગાંધીનગર ઈતિહાસની અટારીએથી : અમૃત મહોત્સવ પ્રસંગે સમારંભના ઉદ્ઘાટક ગુજરાત રાજ્યના મુખ્યમંત્રીશ્રી માધવસિંહ સોલંકીનું પ્રવચન ૮
- ૨. મદુ હેયાનો એક માણસ મોહનલાલ પટેલ ૧૨
- ૩. રઘુવીર ચૌધરીની નવલકથા-સૃષ્ટિ પર વિહંગમ દષ્ટિ તુલસીભાઈ પટેલ ૧૪
- ૪. અનુવાદની કળા નગીનદાસ પારેખ ૨૦
- ૫. હેત્રી લેખેગ વિહલભાઈ અં. પટેલ ૨૮
- ૬. ગ્રંથસૌરભ મણિભાઈ પ્રજાપતિ ૨૮
 - અનુવાદ-વિચાર અને અનુવાદ-પ્રક્રિયા સંપા. રમણ સોની
 - The Book Thieves / by Anders Rydell
- ૭. સંસ્થા સમાચાર
 - યુનિવર્સિટી / કોલેજ વિભાગ ૩૬
 - શાળા વિભાગ ૪૪

સંપાદકીય

ઉત્તરદાયિત્વ (Accountability)

ઉત્તરદાયિત્વનું વ્યક્તિગત અને સામૂહિક રીતે સ્વેચ્છાએ સભાનતાપૂર્વક સાંગોપાંગ પાલન એ માનવજીવનના સુચારુ વ્યવસ્થાપન અને તેને સુમધુર બનાવી સતત ઊર્ધ્વગતિએ વિકાસ તરફ લઈ જવા માટેની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. આજે સમાજજીવનનાં બહુવિધ ક્ષેત્રોમાં સ્વધર્મ-ફરજ પાલનમાં વત્તા યા ઓછા અંશે ઉપેક્ષા જોવા મળે છે. પરિણામસ્વરૂપે જે તે વ્યક્તિ કે સંસ્થાને સમયાન્તરે સહન કરવાનું આવતું રહે છે. અને આ સાથે જ જે વ્યક્તિ કે સંસ્થા દ્વારા પોતાના ઉત્તરદાયિત્વનું યથાર્થ પાલન કરવામાં આવે છે તેને (કવચિત્ અપવાદ બાદ કરતાં) સુફળ મળતું રહે છે. ગીતામાં પણ ભગવાન કૃષ્ણે કહ્યું છે કે 'સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરતઃ સંસિદ્ધિં લભતે નરઃ' અર્થાત્ પોતા-પોતાના સ્વાભાવિક / નિયત / પ્રાપ્ત કર્મમાં તત્પરતાપૂર્વક જોડાયેલો માણસ પરમ સિદ્ધિને પામે છે. આ ઉપરાંત વિશ્વના વિવિધ ધર્મોના બહુવિધ આર્ષગ્રંથોમાં અને તત્ત્વચિંતકો દ્વારા પણ સ્વધર્મ — કર્તવ્ય પાલનનો મહિમા ગાવામાં આવ્યો છે, જે જાણવા છતાં પોતાને અભિપ્રેત યા અનુકૂળ હોય તે રીતે આચાર-વિચારમાં અમલીકૃત કરતા હોઈએ છીએ, પરિણામે સમાજજીવનમાં વિસંવાદિતા સધાતી જાય છે. વળી, આપણે કવચિત્ પોતાની ફરજપાલનમાં વિમુખ થઈને સામા પક્ષને દોષિત ગણવાની માનસિકતા ધરાવતા થઈએ છીએ અથવા આપણા લોભ-લાલસાના કારણે દુર્યોધનની જેમ ખોટા ખુલાસા કરવા પ્રવૃત્ત થઈએ છીએ : 'જાનામિ ધર્મ ન ચ મે પ્રવૃત્તિઃ

પત્રવ્યવહારનું સરનામું :

મણિભાઈ પ્રજાપતિ : ડાયરેક્ટર ઓફ પબ્લિકેશન્સ,

કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય,

એલ.ડી.આર.પી. એન્જિનિયરિંગ કોલેજ કેમ્પસ,

સેક્ટર-૧૫, ગાંધીનગર-૩૮૨૦૧૫

e-mail : manibhaiprajapati@gmail.com

ફોન : ૦૭૯-૨૨૨૪૪૬૮૦, મો. ૯૬૦૧૨૭૩૮૩૬

જાનામ્યધર્મન ચ મે નિવૃત્તિ: । કેનાપિ દૈવેન હૃદિસ્થિતેન
યથા નિયુક્તિતોડસ્મિ તથા કરોમી ॥ ઘણી વાર માત્ર કોઈ
એક વ્યક્તિ કે સંસ્થા નહીં, પરંતુ કોઈ એક કાર્ય / પ્રવૃત્તિ
માટે સંબંધિત બધા જ પક્ષો - Stake holders -
ઉત્તરદાથી હોય છે ત્યારે પણ સમદષ્ટિપૂર્વક વિચાર કરવા
પ્રેરાતા નથી.

પ્રસ્તુત વૃત્તપત્ર અને તેની માતૃસંસ્થા 'સર્વ
વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ'નું ધ્યેય ઉચ્ચ ગુણવત્તાશીલ
શિક્ષણના પ્રચાર-પ્રસારનું રહ્યું હોવાથી શિક્ષણ ક્ષેત્ર
સંબંધી ઉત્તરદાયિત્વના યથાર્થ પાલનથી કે ન કરવાથી
કે તે પ્રતિ એક યા બીજા કારણોસર ઉપેક્ષા કરવાથી કેવાં
સુફળ કે વિદ્યાતક પરિણામો ભોગવવાં પડતાં હોય છે
કે પડશે તે વિશે અહીં થોડીક ચર્ચા-વિચારણા હાથ
ધરવામાં આવી છે.

રાજ્ય સરકારની ઉમદા શિક્ષણનીતિ ગણવી કે
લોકસંગ્રહ કે લોકરંજક ગણવી તેનો નિર્ણય નીચેની
વિગતોના આધારે કરવો રહ્યો. છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી
રાજ્ય સરકાર દ્વારા નવી નવી અને ભાત-ભાતની
યુનિવર્સિટીઓ અને અંતરિયાળ / અલ્પવિકસિત /
આદિવાસી / અછતવાળા વિસ્તારોમાં સરકારી કોલેજો
સ્થાપવામાં આવી રહી છે. આ બધી સંસ્થાઓમાં ડોકિયું
કરીએ તો ખ્યાલ આવે છે કે શું આ બધી સંસ્થાઓ
સંબંધિત નામાભિધાન માટે સક્ષમ છે ખરી ? ઘણી બધી
રીતે આ બધી યુનિવર્સિટીઓ / કોલેજો ઊણપતા ધરાવે
છે. ઉદા. તરીકે યુનિવર્સિટી કે કોલેજ માટે અનિવાર્ય એવી
આવશ્યકતા ગ્રંથાલયની છે, પરંતુ તેના પ્રતિ સૌથી ભારે
દુર્લભ્ય સેવવામાં આવી રહ્યું છે. આજે, ગુજરાતની
સરકારી અનુદાનિત યુનિવર્સિટીઓ પૈકી ફક્ત બે જ
યુનિવર્સિટીઓમાં યુનિવર્સિટી ગ્રંથપાલો નિયુક્ત છે, કચ્છ
યુનિવર્સિટીની સ્થાપના (૨૦૦૩) થયે ૧૫ વર્ષ વીતી ગયાં
છતાં ગ્રંથાલય સંચાલન માટે આવશ્યક એવા કોઈ પણ
સ્તરના ગ્રંથાલય વ્યવસાયિકની રેગ્યુલર ભરતી જ
કરવામાં આવી નથી, તો બીજી બાજુ ભાવનગર
યુનિવર્સિટી (૧૯૭૮)માં યુનિવર્સિટી ગ્રંથપાલની જગ્યા જ
નથી. આ જ રીતે વિવિધ વિષયોના અધ્યાપકોની પણ
ઘણી જગ્યાઓ ખાલી છે. સરકાર દ્વારા તાજેતરનાં
વર્ષોમાં નવી સ્થાપવામાં આવેલ સરકારી કોલેજો બહુવિધ
ઊણપો ધરાવે છે. આ પૈકી એક ઉદાહરણ તરીકે પાટણ

જિલ્લામાં સમી, સાંતલપુર અને હારીજ પૈકી પ્રથમ બેમાં
આર્ટ્સ-કોમર્સ અને તૃતીયમાં આર્ટ્સ-સાયન્સ કોલેજો શરૂ
કરવામાં આવી છે. આ કોલેજોનાં પોતાનાં ભવનો નથી
તેમ જ ઇન્ચાર્જ પ્રિન્સિપાલથી અને પ્રત્યેક કોલેજમાં
રેગ્યુલર ભરતીથી નિયુક્ત થયેલા બે-ત્રણ અધ્યાપકો અને
મોટા ભાગના તાસ આધારિત મુલાકાતી અધ્યાપકોથી
કોલેજો ચલાવવામાં આવે છે. હારીજની સાયન્સ કોલેજમાં
વિજ્ઞાનનો એક પણ અધ્યાપક રેગ્યુલર ભરતીથી નિયુક્ત
કરવામાં આવ્યો નથી, તેમ જ કોલેજ પાસે પોતાની
પ્રયોગશાળા પણ નથી. આ સાથે આ બધી જ કોલેજોમાં
ગ્રંથપાલો નથી. એક બાજુ ગુજરાતમાં 'ખેલ મહાકુંભ'ની
ભારે ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવણી કરવામાં આવી રહી છે તેમ
જ તેના મહિમાનું જોશ-શોરથી બહુવિધ માધ્યમો થકી
ગાન કરવામાં આવી રહ્યું છે, ત્યારે બીજી બાજુ
સાંતલપુરની કોલેજમાં શારીરિક શિક્ષણના અધ્યાપકની
જગ્યા જ મંજૂર કરવામાં આવી નથી. દુ:ખદ સ્થિતિ તો
એ છે કે આ બધી કોલેજો અને અન્ય ઘણી કોલેજોમાં
નિયમિત વર્ગો લેવામાં આવતા ન હોવાથી વિદ્યાર્થીઓની
હાજરી સાવ અલ્પમાત્રામાં રહે છે અને ખાસ ચિંતાકારક
બાબત એ કે જેમના માટે - જે પ્રદેશ વિશેષના વિદ્યાર્થીઓ
માટે આ કોલેજો શરૂ કરવામાં આવે છે તે વિસ્તારના
ઘણા-ખરા વિદ્યાર્થીઓ સ્થાનિક કોલેજોમાં નિયમિત
અધ્યાપન કે અન્ય જરૂરી સુવિધાઓના અભાવે દૂરનાં
સ્થળોની કોલેજોમાં પ્રવેશ લઈ રહ્યા છે.

તાજેતરનાં વર્ષોમાં રાજ્ય સરકાર દ્વારા શરૂ
કરવામાં આવેલી સરકારી કોલેજોમાં ભરતી કરવામાં
આવેલ અધ્યાપકો અને ઉપલબ્ધ માળખાકીય અન્ય
સુવિધાઓની યથાતથ વિગતો માટે સંજય ભાવે કૃત
'ગુજરાતના વિકાસના મોડલના ધજાગરા: કેટલીક નવી
સરકારી કોલેજો' (અભિદષ્ટિ, જાન્યુઆરી ૨૦૧૮ પૃ. ૮-
૧૦) તથા ગુજરાતમાં ટેકનિકલ શિક્ષણની સ્થિતિ સંદર્ભે
સુજ્ઞ શિક્ષણવિદ્વિચિંતક પ્રો. નિરંજન દવે (પૂર્વ નિયામક,
ટેકનિકલ શિક્ષણ અને પૂર્વ-કુલપતિ, હેમચંદ્રાચાર્ય ઉત્તર
ગુજરાત યુનિવર્સિટી, પાટણ) કૃત સુચિંતનીય તથા
બોધપાઠ લઈ અમલીકૃત કરવા જેવી 'ટેકનિકલ શિક્ષણ:
ગુજરાત' લેખમાળા (અભિદષ્ટિ, નવેમ્બર, ૨૦૧૭થી
ચાલુ) રસ ધરાવતા સૌ કોઈએ જોઈ જવા જેવી છે.

અહીં પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે યુનિવર્સિટીઓ કે

કોલેજોની સંખ્યા વધારવાથી રાજ્યનું શિક્ષણ સ્તર ઊંચું લાવી શકાશે કે ઉચ્ચ ગુણવત્તાસભર શિક્ષણ અને અદ્યતન માળખાકીય સુવિધાઓથી ? એક સમય હતો યુનિવર્સિટીઓ કુલપતિના નામથી કે અમુક અધ્યાપકોના નામથી ઓળખાતી. પરંતુ, દુઃખ સાથે નોંધવું પડે છે કે આજની યુનિવર્સિટીઓ કોઈક અપવાદ બાદ કરતાં કુલપતિના નામથી ઓળખાય તેવી સ્થિતિમાં નથી. અમારા રાજ્યમાં કે અમારા સમયમાં અમુક સંખ્યામાં નવી નવી કોલેજો / યુનિવર્સિટીઓ શરૂ કરવામાં આવી તેવી જાહેરાતોનો કોઈ અર્થ ખરો ? અથવા કોઈ એમ કહે કે અમે બધી જ ખાનગી કોલેજો અનુદાનિત કરી દઈશું - શું આ પણ શક્ય છે ખરું ? આમ, વાસ્તવિક ઉત્તરદાયિત્વ વગરનાં કાર્યો કે વિધાનો અર્થહીન પુરવાર થાય છે - પ્રજામાં ભ્રામક છાપ પેદા કરાવનારાં બની રહેશે. સામે છેડે પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવે છે કે આ બધો વર્ગ પોતાના ધર્મથી કે મર્યાદાઓથી જ્ઞાત હોવા છતાં ઉત્તરદાયિત્વથી કેમ વિમુખ થતો જાય છે ?

આપણી કેટલીક યુનિવર્સિટીઓનાં અનુસ્નાતક ભવનોમાં પણ વિદ્યાર્થીઓની સાવ પાંખી હાજરી રહે છે - માત્ર પરીક્ષા આપવા માટે ઉપસ્થિતિ. આવા વિદ્યાર્થીઓનાં પરિણામો પણ ફર્સ્ટ ક્લાક કે ડિસ્ટિક્શન કે સુપર ડિસ્ટિક્શનથી ઓછાં નહીં જ. વળી, આપણી યુનિવર્સિટીઓના કેન્દ્રિય પરીક્ષણ કેન્દ્રોમાં પરીક્ષક દીઠ પ્રતિદિન ૩૦૦થી ૫૦૦ જેટલી ઉત્તરવહીઓ પરીક્ષણાર્થે સોંપવામાં આવે છે અને આ કાર્ય હાંસે હાંસે થઈ રહ્યું છે અને તે પણ ઉદારતાથી પરીક્ષણ કરવાના ‘આદેશ’ સાથે. આવી ઊંચી ટકાવારી આપવાની સ્પર્ધા સર્વત્ર ફૂલીફાલેલી જોવા મળે છે. આભ ફાટે ત્યાં થીગડું કઈ રીતે મારી શકાય ? એક સમય હતો કે કોઈ પરીક્ષકને ૬૦થી અધિક ઉત્તરવહીઓ પરીક્ષણ માટે સોંપવામાં આવતી ન હતી અને આ ૬૦નું પરીક્ષણ કરતાં પરસેવો પડી જતો, તો આજે ૩૦૦થી ૫૦૦ ઉત્તરવહીઓના પરીક્ષણમાં વિદ્યાર્થીઓને કેટલો ન્યાય મળતો હશે ? આ બધું ક્યાં જઈને અટકશે ? પરીક્ષકોનો આતમરામ પણ ‘આદેશ’ સામે શરણાગતવત્સલ ! આપણી લો-કોલેજો કે જ્યાં કાયદાના પાઠ ભણાવવામાં આવે છે ત્યાં ઘણી ખરી કોલેજોમાં વિદ્યાર્થીની વર્ગખંડમાં હાજરી માટે કોઈ કાનૂનનું પાલન જ નહીં. આપણી બી. એડ્. કોલેજો

‘આયાતી’ વિદ્યાર્થીઓથી ધમધમતી રહી. આવા વિદ્યાર્થીઓએ ફક્ત પરીક્ષા જ આપવા આવવાનું. આપણી આવી બી. એડ્. કોલેજો કે જેમના માથે તાલીમાર્થીઓને શિક્ષકત્વના સંસ્કારોનું સિંચન કરવાની જવાબદારી છે તેમના ત્યાં આ રીતે પ્રશિક્ષિત થયેલા શિક્ષકો શું શિક્ષણ આપશે ? આ અને આ પ્રકારની અનિયમિતતાઓ દર્શાવતાં ઘણાં ઉદાહરણો આપણે નજરસમક્ષ જોઈએ છીએ. આજે ઉચ્ચ ગુણવત્તાશીલ શિક્ષણ પૂરું પાડવાના આદર્શના સ્થાને અત્યંત આકર્ષક ડિગ્રી સર્ટિફિકેટ્સનાં કાગળિયાં પધરાવી દેવામાં આવે છે, આ સ્થિતિ અજંપો જ પેદા કરશે. આ પ્રવૃત્તિ અટકાવવા માટે સંબંધિત અધ્યાપકો, આચાર્યો, કુલપતિશ્રીઓ, સરકાર કે સમાજનું શું કોઈ ઉત્તરદાયિત્વ જ નથી ? કે પછી જાણે-અજાણ્યે આંખ આડા કાન ?

જ્યારે જ્યારે વર્લ્ડ ક્લાસ યુનિવર્સિટીઓની યાદીઓ પ્રગટ થતી રહે છે ત્યારે આપણે સૌ કાગારોળ મચાવી દઈએ છીએ કે વિશ્વની ૨૦૦ યુનિવર્સિટીઓમાં આપણી કોઈ યુનિવર્સિટીનો સમાવેશ થતો નથી કે પ્રથમ ૫૦૦ યુનિવર્સિટીઓમાં આપણી એક જ યુનિવર્સિટીનું નામ છે, આ તો કેવી આપણી યુનિવર્સિટીઓ ? આ એક હકીકત છે, પરંતુ વર્લ્ડ ક્લાસ યુનિવર્સિટી માટેનાં ધોરણો અને વિશ્વની જે યુનિવર્સિટીઓ પ્રથમ ૧૦૦-૨૦૦ વગેરેમાં સ્થાન પામી છે તે અને આપણી યુનિવર્સિટીઓ વચ્ચે ઉપલબ્ધ માળખાગત સુવિધાઓ, પ્રતિભાશાળી અને પ્રતિબદ્ધ અધ્યાપકો અને તેમને પ્રાપ્ત સ્વાયત્તા, સંશોધન માટે વિદ્યાકીય પર્યાવરણ અને પ્રોત્સાહન, અદ્યતન ગ્રંથાલયો અને પ્રયોગશાળાઓ, સરકારી અંકુશ, સ્વાયત્તા, પ્રામાણિકતા વગેરે સંબંધી તુલના કરવામાં આવે ત્યારે આપણું સ્તર અનાયાસે જ સ્વયં સ્પષ્ટ બની રહે છે. હકીકતમાં આપણી યુનિવર્સિટીઓ પ્રાયઃ ઉચ્ચશિક્ષણના પાઠ્યક્રમોના અધ્યાપન કે પરીક્ષનાં કેન્દ્રો સુધી મર્યાદિત રહી છે, જ્યારે વિકસિત દેશોની ઘણી યુનિવર્સિટીઓ સંશોધન - કેન્દ્રો તરીકે આગવી પ્રતિષ્ઠા ધરાવે છે. આપણા પીએચ.ડી. ડિગ્રી પ્રેરિત સંશોધનો પૈકી ઝૂઝ સંશોધનો બાદ કરતાં બાકીના પ્રાયઃ મૌલિકતાના અભાવે પ્રકાશિત થઈ શકતાં નથી. યુનિવર્સિટીઓ જ્ઞાનનિર્માણનાં કેન્દ્રો છે અને આ જ્ઞાનના પ્રચાર-પ્રસાર થકી રાષ્ટ્રનિર્માણમાં તેમની ભૂમિકા ખૂબ જ મહત્ત્વની છે

તે બાબત આજે વિસરાતી જાય છે. યુનિવર્સિટી એટલે જ Centre of par excellence, આમ છતાં પ્રોફેસરોની પસંદગીમાં ઘણી વાર નીતિ-નિયમોને નેવે મૂકીને ભરતી કરવામાં આવતી હોય છે અને આવી નિમણૂકથી રાષ્ટ્રને થતા નુકસાનનો અંદાજ પણ કાઢી શકતા નથી. વધુમાં 'NAAC' દ્વારા કૉલેજો/યુનિવર્સિટીઓનું મૂલ્યાંકન કરીને આપવામાં આવતા ગ્રેડેશન અને રીતિ-નીતિ પણ શંકાના દાયરાથી પર નથી. 'વાડ જ ચીભડાં ગળે' ત્યારે દોષ કોને આપવો તેવી સ્થિતિ દિનપ્રતિદિન નિર્માણ પામતી જઈ રહી છે. આગળ ઉપર ઉલ્લેખિત પ્રત્યેક કાર્યમાં સામૂહિક જવાબદારીની સાથે સાથે વ્યક્તિગત ઉત્તરદાયિત્વ રહેલું જ છે. માત્ર સરકારને જવાબદાર ઠેરવી ન જ શકાય. ઉદા. તરીકે કોઈ એક કાર્ય માટે કોઈનો 'આદેશ' છે. આ 'આદેશ' અયોગ્ય છે તે જાણવા છતાં સંબંધિત ઘટકો પોતાની સહમતીનો સૂર પુરાવીને પોતાના ઉત્તરદાયિત્વનું પાલન ન કરવાની સાથે પોતાની ફરજમાંથી ચ્યુત થઈ રહ્યા છે. આ માનસિકતા વચ્ચે આપણી કૉલેજો/યુનિવર્સિટીઓને ખરા અર્થમાં વિદ્યાધામો તરીકે કઈ રીતે પ્રતિષ્ઠિત કરી શકીશું ? અથવા બધું આમ જ ચાલતું રહેશે તો આપણા કવિ ઉમાશંકર જોશી કહે છે :

**'ભૂખ્યા જનોનો જઠરાગ્નિ જાગશે,
ખંડેરની ભસ્મકણી ના લાઘશે'**

તેવી સ્થિતિ પેદા થતાં ઝાઝો સમય નહીં લાગે. અને તેથી જ રાષ્ટ્રના પ્રત્યેક નાગરિકે પોતાની પ્રાપ્ત ફરજોનું - ઉત્તરદાયિત્વનું યથાર્થ પાલન કરવું જોઈએ.

પ્રસંગોપાત્ત પ્રકાશિત થતા રહેતા અહેવાલો, સર્વેક્ષણો કે વર્તમાનપત્રોના માધ્યમથી જાણવા મળી રહે છે કે ગુજરાતમાં સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં દિનપ્રતિદિન પ્રવેશ-સંખ્યા ઘટતી જાય છે, શિક્ષણનું સ્તર કથળતું જાય છે, જરૂરિયાતના પ્રમાણમાં શિક્ષકોનો અભાવ, અંતરિયાળ વિસ્તારોમાં શિક્ષકોની અનિયમિત હાજરી વગેરે વગેરે. શાળાઓમાં શિક્ષણ-સ્તર ઊંચું લાવવા માટે શું કોઈ એક જ પક્ષને જવાબદાર ઠેરવી શકાય ખરો ? સૌપ્રથમ તો સરકારની સીધી જવાબદારી એ કે સરકારે પર્યાપ્ત માત્રામાં પ્રત્યેક શાળાને માળખાગત સુવિધાઓ પૂરી પાડવી જોઈએ, જેમાં સરકાર ઊણી ઊતરતી જણાઈ આવે છે. આ સાથે વાલીઓએ

પણ પોતાનું પાલ્ય નિયમિત શાળાએ જાય છે કે કેમ ? ગૃહકાર્યમાં રસ લે છે કે કેમ વગેરે પ્રતિ ધ્યાન આપવું જરૂરી બની રહે છે. સમાજની પણ જવાબદારી બની રહે છે કે તેઓ પોતાના ગામ/નગરની શાળાના જાગરૂક સંત્રી બની રહે. કેળવણી નિરીક્ષકોએ પણ દૂરથી શાળાનું નિરીક્ષણ કરવાની આદત છોડીને પોતાનું યથાર્થ ઉત્તરદાયિત્વ નિભાવશે અને શિક્ષકો શિક્ષકત્વને ખરા અર્થમાં પ્રોજેક્ટવલિત કરતા રહેશે તો ઘણાં સારાં પરિણામ સોંપડશે જ. આ એક સહિયારી પ્રવૃત્તિ છે અને સૌના સમુચિત સહકારથી સુપેરે સંપન્ન થઈ શકશે.

હવે, છેલ્લે ઉત્તરદાયિત્વના સાંગોપાંગ પાલનથી થતી ઉત્તમ ઉપલબ્ધિનું એક તાજું ઉદાહરણ જોઈએ. ગુજરાત સરકાર દ્વારા ગાંધીનગરમાં સંચાલિત માધ્યમિક - ઉચ્ચમાધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષણસ્તરની કથળતી જતી સ્થિતિને ધ્યાને લઈને રાજ્ય સરકાર દ્વારા ૬ શાળાઓના સંચાલનની જવાબદારી 'સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ', ગાંધીનગરને વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬થી સોંપવામાં આવી છે. આ મંડળે આ જવાબદારી સ્વીકારતા પૂર્વે સંબંધિત શાળાઓના શિક્ષકોને શિક્ષણોત્તર પ્રવૃત્તિઓની કામગીરી ન સોંપવાની સંમતિ અને અન્ય આનુસંગિક સંમતિઓ સરકાર પાસેથી મેળવ્યા બાદ ધ્યેયનિષ્ઠ પ્રતિબદ્ધતા સાથે સંચાલનની જવાબદારી સંભાળતાં - નિયમિત પદ્ધતિસરનું શિક્ષણ આપવું, શાળા છૂટ્યા બાદ વધારાના વર્ગો લઈ વિદ્યાર્થીઓને ખાસ કોચિંગ આપવું, જે તે વિષયના ખૂટતા શિક્ષકોની નિમણૂક, સુસજ્જ પ્રયોગશાળા, વિદ્યાર્થીઓની આવશ્યક જરૂરિયાતોની પૂર્તિ વગેરે - તેનાં ઘણાં ઉજ્જવળ પરિણામો સાંપડી રહ્યાં છે. ઉદા., તરીકે ગાંધીનગરની સરકારી શાળાઓના ઇતિહાસમાં સૌ પ્રથમ વખત આ શાળાઓના ત્રણ વિદ્યાર્થીઓએ મેડિકલમાં પ્રવેશ મેળવ્યો, વિદ્યાર્થીઓની પ્રવેશ સંખ્યામાં વધારો થવો વગેરે.

આવો, આપણે સૌ સ્વધર્મના નિષ્ઠાપૂર્વક પાલન માટે કૃતનિશ્ચયી થઈ આપણા દેશને વિશ્વગુરુ બનાવવાનાં સપનાં સાકાર કરવા માટેના જ્ઞાનયજ્ઞના ઋત્વિજો બનીએ. અને આ સાથે જ ઋગ્વેદની પ્રાર્થના 'આ નો ભદ્રા: કતવો યન્તુ વિશ્વત:'નું હાર્દ પામવા કૃતનિશ્ચયી બની રહીએ.

મણિભાઈ પ્રજાપતિ

પ્રાસંગિક

આર્કિટેકચર વિદ્યાક્ષેત્રના આંતરરાષ્ટ્રીય પુરસ્કાર 'પિત્ઝકર પ્રાઈઝ'થી અલંકૃત થવા બદલ શ્રી બાલકૃષ્ણભાઈ દોશીસાહેબ, અને સાહિત્ય અને પત્રકારત્વ ક્ષેત્રના રાષ્ટ્રીય સ્તરના સન્માન 'આચાર્ય તુલસી સન્માન'થી અલંકૃત થવા માટે પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈને કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય, ગાંધીનગરના પ્રેસિડેન્ટ અને સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ, કડી-ગાંધીનગરના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ એમ. પટેલ અને સમગ્ર સર્વ વિદ્યાલય પરિવાર સુપ્રસિદ્ધ દાર્શનિક, કાવ્યશાસ્ત્રી સૌંદર્યશાસ્ત્રી આચાર્ય અભિનવગુપ્તને અભિપ્રેત પ્રતિભા અપૂર્વવસ્તુનિર્માણક્ષમા પ્રજ્ઞા' અર્થાત્ 'અપૂર્વ વસ્તુના નિર્માણમાં સમર્થ પ્રજ્ઞાને પ્રતિભા કહેવામાં આવે છે' એવા ગુજરાતના આ દ્વય પ્રતિભાપુરુષોને છલકતા હૈયે સાદર અભિનંદન પાઠવતાં ગર્વ અનુભવે છે.

'પિત્ઝકર પ્રાઈઝ'થી વિભૂષિત શ્રી બાલકૃષ્ણ દોશી

આર્કિટેકચર વિદ્યાક્ષેત્રે વિશ્વવિખ્યાત આર્કિટેક્ટ શ્રી હસમુખ દોશીસાહેબ ગુજરાત અને સમગ્ર દેશનું ગૌરવ શિખર છે. આ વિષય ક્ષેત્રમાં તેમના અસાધારણ પ્રદાનને ધ્યાને લઈ આર્કિટેકચર વિષય ક્ષેત્રના નોબેલ પ્રાઈઝ સમાન વર્ષ ૨૦૧૮ના 'પિત્ઝકર પ્રાઈઝ' માટે તાજેતરમાં તેમની પસંદગી કરવામાં આવી છે. આ પારિતોષિકની સ્થાપના શિકાગોના Jay A. Pritzker and Mrs. Cindy Pritzker (Hyatt Hotel Group) દ્વારા વર્ષ ૧૯૭૯માં કરવામાં આવેલ છે, જે ૧૯૭૯ થી જ વિશ્વના શ્રેષ્ઠ આર્કિટેક્ટને એનાયત કરવામાં આવે છે. આ પારિતોષિક અન્વયે શ્રી દોશીસાહેબને એક લાખ અમેરિકન ડૉલર, કાંસ્યપદ્ક અને પ્રશસ્તિપત્ર ટોરોન્ટો (કેનેડા) સ્થિત આગાખાન મ્યુઝિયમમાં ખાસ આમંત્રિત વિખ્યાત આર્કિટેક્ટ્સ અને અન્ય મહાનુભાવોની ઉપસ્થિતિમાં આયોજિત કરવામાં આવનાર સમારોહમાં તા. ૭ મે, ૨૦૧૮ના રોજ અર્પણ કરવામાં આવશે. ખાસ

નોંધપાત્ર બાબત એ કે આ પારિતોષિક મેળવનાર તેઓશ્રી પ્રથમ ભારતીય આર્કિટેક્ટ છે.

શ્રી બાલકૃષ્ણભાઈનો જન્મ પૂનામાં તા. ૧૯૨૬ના રોજ થયો હતો. પિતાનું નામ વિહ્વલદાસ દોશી. તેમણે ઉચ્ચ શિક્ષણ પૂનાની ફર્ગ્યુસન કોલેજ અને મુંબઈની 'જે. જે. સ્કૂલ ઓફ આર્કિટેકચર'માંથી મેળવ્યું હતું. અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા બાદ આર્કિટેકચર વિષય ક્ષેત્રનું ઊંડું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના હેતુસર ઈ.સ. ૧૯૫૦માં ઈંગ્લેન્ડનાં ગ્રંથાલયોમાં જઈને ગહન અધ્યયન કર્યું. ત્યારબાદ ફ્રાન્સના સુપ્રસિદ્ધ સ્થપતિ લા કાર્બુઝિયે સાથે પેરિસમાં ચાર વર્ષ સુધી કામ કર્યું. આ પછી ભારત પરત થઈ અમદાવાદમાં સ્થાયી થયા છે. ભારતીય સંસ્કૃતિને અનુરૂપ મકાનો બાંધવાં એ તેમના સ્થાપત્યની આગવી વિશેષતા અને શોખ રહ્યાં છે. ૧૯૫૫માં તેમણે સ્થાપત્ય તથા આનુષંગિક કલાઓના વિકાસ માટે 'વાસ્તુશિલ્પ' નામની સંસ્થાની સ્થાપના કરી. અમદાવાદમાં ટાગોર હોલ, અટિરા હાઉસિંગ, લા.દ. ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર, પ્રેમાભાઈ હોલ, એલઆઈસી હાઉસિંગ, સંગાથ પોતાની ઓફિસ, સેપ્ટ યુનિવર્સિટી, કનોરિયા સેન્ટર ફોર આર્ટ્સ, અમદાવાદની ગુફા વગેરે ભવનો તેમની શિલ્પ-સ્થાપત્યકલાનાં ઉત્તમ ઉદાહરણો છે. અમદાવાદની ગુફા તો આધુનિક શિલ્પ-સ્થાપત્યનો શ્રેષ્ઠ નમૂનો છે. તેના મલ્ટીપલ ઇન્ટર કન્ટેક્ટેડ ડોમ તેની આગવી વિશેષતા છે. આ ઉપરાંત ભૂજિયા ડુંગર ઉપર બહુવિધ હેતુઓને ધ્યાને લઈને 'સ્મૃતિવન' નિર્માણાધીન છે. ગુજરાત બહાર તેમણે બોધેલાં ભવનો / મકાનો પૈકી અરણ્ય લો કોસ્ટ હાઉસિંગ (ઈન્દોર), ઈસીઆઈએલ ટાઉનશીપ, (હૈદરાબાદ), નિફ્ટ (દિલ્હી), આઈઆઈએમ (બેંગલોર, ઉદયપુર, લખનૌ), જનપ્રવાહ કલ્ચરલ સ્ટડીઝ (વારાણસી) વગેરે વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે.

ભવન બાંધકામની સાથે સાથે આર્કિટેકચરના શિક્ષણ ક્ષેત્રે પણ તેમનું નોંધપાત્ર પ્રદાન રહ્યું છે. તેઓ અમદાવાદની સ્કૂલ ઓફ પ્લાનિંગ અને સ્કૂલ ઓફ

આર્કિટેકચરના પ્રથમ ડાયરેક્ટર છે. સેન્ટર ફોર એન્વાયરમેન્ટલ પ્લાનિંગ એન્ડ ટેકનોલોજીના પણ પ્રથમ ફાઉન્ડર ડીન છે. વિઝ્યુઅલ આર્ટ સેન્ટરના પ્રથમ ફાઉન્ડર મેમ્બર અને કનોરિયા સેન્ટર ફોર આર્ટ્સના પ્રથમ ફાઉન્ડર ડાયરેક્ટર છે.

શ્રી દોશીસાહેબ આ પૂર્વે દેશ-વિદેશની બહુવિધ સંસ્થાઓ દ્વારા પોતાના બહુમૂલ્ય પારિતોષિકો, ફેલોશિપ વગેરેથી વિભૂષિત કરવામાં આવ્યા છે. આ પૈકી 'રોયલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ બ્રિટિશ આર્કિટેક્ટ્સ' તથા 'ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ આર્કિટેક્ટ્સ' (૧૯૭૧)ના ફેલો, ઇન્ટરનેશનલ ફેલો ઓફ 'ધ ગ્રેહામ ફાઉન્ડેશન ફોર એડવાન્સ્ડ સ્ટડીઝ ઇન ફાઇન આર્ટ્સ' (૧૯૫૪), 'માનાર્લ ફેલો'-'અમેરિકન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ આર્કિટેક્ટ્સ' (૧૯૫૮), ભારત સરકાર દ્વારા 'પદ્મશ્રી' (૧૯૭૬), પાન પેસિફિક આર્કિટેકચરલ સાઈટેશન-અમેરિકન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ આર્કિટેક્ટ્સ, હવાઈ રોપર તરફથી 'પોલ ફિલિપ કેટ પ્રોફેસર ઓફ આર્કિટેકચર', 'વિશ્વગુર્જરી અવોર્ડ' (૧૯૮૮), પેન્સિલવેનિયા યુનિવર્સિટી તરફથી ડોક્ટરેટની માનાર્લ ડિગ્રી, જર્નલ ઓફ ધી ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ આર્કિટેક્ટ્સ તરફથી સ્પેશલ અવોર્ડ ફોર એક્સેલન્સ ઇન આર્કિટેકચર તથા એ જ સંસ્થાનો પ્રોજેક્ટ અવોર્ડ, આગાખાન અવોર્ડ ફોર આર્કિટેકચર ફોર અરણ્ય કોમ્યુનિટી હાઉસિંગ - ૧૯૮૩ - ૧૯૮૫, ફ્રાન્સ દ્વારા કલાઓના સન્માન પેટે એનાયત કરવામાં આવતું ઉચ્ચતમ સન્માન, 'ઓફિસર ઓફ ધ ઓર્ડર ઓફ લેટર્સ' (૨૦૧૧), વગેરે વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે.

દોશીસાહેબના પ્રદાનને મૂલવતાં પુસ્તકો :

1. Curtis, William J. R., *Balkrishna Doshi: An Architecture for India*, Rizzoli, New York 1988, ISBN 0-8478-0937-4

2. James Steel, *The Complete Architecture of Balkrishna Doshi, Rethinking Modernism for the Developing World*, Thames and Hudson, London 1998, ISBN 0-500-28082-7

3. Bruno Melotto ed., *Balkrishna Doshi. Sangath. Indian architecture between tradition and modernity*, Maggioli

Editore, Santarcangelo di Romagna 2012, ISBN 8838761264

4. Bruno Melotto ed., *Balkrishna Doshi. The Masters in India. Le Corbusier, Louis Kahn and the Indian Context*, Maggioli Editore, Santarcangelo di Romagna, 2014, ISBN 978-88-387-6295-6

પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ 'આચાર્ય તુલસી સન્માન'થી વિભૂષિત

સાહિત્ય અને પત્રકારત્વના ક્ષેત્રમાં માનવમૂલ્યોની ગરિમા કરવાની સાથોસાથ સકારાત્મક લેખન કરીને સમાજને સાર્થક દિશા આપવા માટે ભારતીય સર્જક - પત્રકારને પ્રતિવર્ષ એનાયત કરવામાં આવતો પ્રતિષ્ઠિત 'આચાર્ય તુલસી સન્માન' પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈને ગુજરાત રાજ્યના રાજ્યપાલશ્રી ઓ. પી. કોહલીના વરદ હસ્તે ફેબ્રુઆરી માસમાં એનાયત કરવામાં આવ્યો. આ અન્વયે ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈને એક લાખ રૂપિયાનો પુરસ્કાર, શાલ અને માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યાં. આ પ્રસંગે રાજ્યપાલશ્રીએ કહ્યું કે ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈએ સાહિત્ય સાથે પત્રકારત્વમાં ઊંડું ખેડાણ કર્યું છે અને મૂલ્યાનિષ્ઠ પત્રકારને વરેલા કુમારપાળ દેસાઈએ નૈતિક સાહસ, સત્યાનિષ્ઠા અને દૃઢતા દ્વારા પોતાનો પત્રકારનો ધર્મ નિભાવ્યો છે. ડૉ. દેસાઈના જીવનમાં કાર્ય પ્રત્યેનું એક મિશન જોવા મળે છે અને જૈનદર્શનના તેઓ સમર્થ જ્ઞાતા છે. સાહિત્ય અને પાંડિત્ય સાથે ભાગ્યે જ જોવા મળતી વિનમ્રતા એમનામાં દષ્ટિગોચર થાય છે. આ પ્રસંગે આચાર્ય-તુલસી વિચારમંચના અધ્યક્ષ રાજકુમાર પુગલિયાએ કહ્યું હતું કે 'આચાર્ય તુલસી સન્માન' એનાયત કરવામાં આવે છે ત્યારે સવિશેષ આનંદ એ છે કે ગુજરાતની એક બહુમુખી પ્રતિભાને પોંખવાનો અમને અવસર મળ્યો છે. 'નૂતનસવેરા'ના સંપાદક શ્રી નંદકુમાર નૌટિયાલ અને 'નવનીત'ના સંપાદક શ્રી વિશ્વનાથ સચદેવે એમ કહ્યું કે ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ ભલે વર્કિંગ જર્નાલિસ્ટ ન હોય, પરંતુ એમનું કાર્ય અમને એનાથીય વિશેષ લાગ્યું છે માટે આ સન્માન માટે એમની પસંદગી કરી છે.

સન્માનના પ્રત્યુત્તરમાં ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈએ કહ્યું કે માત્ર અગિયાર વર્ષની નાની વયથી સાક્ષર પિતા

‘જ્યભિખ્ખુ’ પાસેથી સાહિત્યનું વાતાવરણ પ્રાપ્ત થતાં પત્રકારત્વ અને સાહિત્યમાં લેખન શરૂ કર્યું. ધૂમકેતુ, ઝવેરચંદ મેઘાણી, ગુણવંતરાય આચાર્ય, કવિ દુલા ભાયા. કાગ જેવાની સાહિત્યચર્ચા સાંભળીને આમાં વિશેષ રસ જાગ્યો અને ધીરે ધીરે એવો અનુભવ થયો કે દુનિયામાં માનવતાથી મોટો કોઈ ધર્મ નથી અને માનવકલ્યાણથી મોટું કોઈ કાર્ય નથી. આને પરિણામે સાદગી અને સાહસ ધરાવતા લાલબહાદુર શાસ્ત્રીનું જીવનચરિત્ર લખ્યું, ધર્મ અને સાંપ્રદાયિકતાથી ઊંચે જઈને વાત કરનારા મહાયોગી આનંદધન પર પી.એચ.ડી. કર્યું. મારા પિતા જ્યભિખ્ખુએ ૧૯૫૩માં શરૂ કરેલી ‘ઈંટ અને ઇમારત’ નામની ચારિત્ર્યઘડતર અને માનવમૂલ્યોને ઉજાગર કરતી કોલમ - ૧૯૭૦થી હું લખું છું. આમ પિતા-પુત્રની જોડીની ૬૩ વર્ષથી એક જ અખબારમાં નિયમિત રીતે આ કોલમ પ્રગટ થાય છે તે નોંધપાત્ર બાબત ગણાય. અંતમાં ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈએ કહ્યું કે ગ્લોબલાઈઝેશનને કારણે આપણા બધાં મૂલ્યો દ્રાવણપાત્રમાં આવીને ઠર્યાં છે. પત્રકારત્વ એ મનોરંજનનું મનમોહક બજાર નથી, પરંતુ ચૈતન્ય અને ભાવસંવેદનશીલ પરિપૂર્ણ ભાવશક્તિ છે. એમની પાસે સ્પિરિટ ઓફ રેઝિસ્ટન્સ છે. આજે પ્રિન્ટ મીડિયા અનેક પડકારોનો સામનો કરે છે ત્યારે મૂલ્યોની હિફાજત કરનારા કલમસેવીને આ સન્માન અપાઈ રહ્યું છે. આ પ્રસંગે સાધ્વીશ્રી લાવણ્યશ્રીજી, સાધ્વીજી કનકરેખાજી અને સાધ્વીશ્રી રાજશ્રીજીએ આચાર્ય તુલસીની સ્મૃતિવંદના કરવાની સાથોસાથ સન્માન પામતા ડૉ. દેસાઈને અભિનંદન આપ્યા હતા અને શ્રી સંતોષ સુરાણાએ આભારવિધિ કરી હતી.

અત્રે ઉલ્લેખનીય છે કે જૈન ધર્મ અને દર્શનનાં અહિંસા, અનેકાન્તવાદ, સ્યાદવાદ વગેરે તત્ત્વોથી અનુપ્રાણિત માંગલ્ય-પથ-ત્રેરક સાહિત્યના સર્જક પિતા જ્યભિખ્ખુ (૧૯૦૮-૧૯૬૯)ની અણમોલ સાંસ્કૃતિક વિરાસતને ઉજમાળનાર કુમારપાળ દેસાઈ (૧૯૪૨) ભારતીય અસ્મિતાનું એક ગૌરવ શિખર છે. તેમણે શબ્દબ્રહ્મની ઉપાસના થકી સાહિત્ય (ચરિત્ર, વિવેચન, સંશોધન, કથા, અનુવાદ, સંપાદન, બાળસાહિત્ય વગેરે), ધર્મ-દર્શન, શિક્ષણ, પત્રકારત્વ, રમતગમત વગેરે ક્ષેત્રોને પોતાનાં પ્રાણવતાં અને મૂલ્યનિષ્ઠ પ્રકાશનોથી સમૃદ્ધ કર્યાં

છે. તેમણે ઐતિહાસિક અને ધાર્મિક કથાનકો - ચરિત્રોનું અધ્યયન - દોહન કરીને - ‘ઇતિહાસપુરાણાભ્યાં વેદાર્થમ્ ઉપબૃહયેત્’ - ઇતિહાસ દ્વારા જીવનના રહસ્યજ્ઞાનને રસળતી અને પ્રવાહી શૈલીમાં ઉદ્ઘાટિત કરી આપીને માનવસમાજની મોટી સેવા કરી છે - કરી રહ્યા છે. વધુમાં તેમણે ‘ગુજરાત વિશ્વકોશ ટ્રસ્ટ’ માં પૂર્ણતઃ પ્રતિબદ્ધ અને સમર્પિત ભાવે સેવાઓ આપતાં રહીને ભારતીય ભાષા-સાહિત્યનાં વિશ્વકોશ કાર્યોલયમાં આ કાર્યાલય / ટ્રસ્ટને એક ઉદાહરણસ્વરૂપ સંસ્થા તરીકે પ્રસ્થાપિત કરી આપી છે, જેમાં અહીં તેમનાં વહીવટીય કોઠાસૂઝ, સંકલ્પશક્તિ અને કઠોર પુરુષાર્થનાં અનેરાં દર્શન થાય છે.

ગુજરાતમાં ચર્ચાઈ છે કે સૌથી વધુ સંખ્યામાં ગણનાપાત્ર અવોર્ડ - માન સન્માનો મેળવવાનું શ્રેય કુમારપાળભાઈના શિરે જાય છે, જેની સંખ્યા ૫૦ થી અધિક છે. આ પૈકી પ્રસ્તુત અવોર્ડ પૂર્વે ભારતના રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા ‘પદ્મશ્રી’ (૨૦૦૪), ગુજરાત સરકાર દ્વારા ‘સાહિત્ય ગૌરવ પુરસ્કાર’ (૨૦૧૧), ગુજરાત સાહિત્ય સભા દ્વારા ‘શ્રી રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક’ (૨૦૧૫), વિશ્વ ગુજરાતી સમાજ દ્વારા ‘શ્રી કાનજીભાઈ દેસાઈ ગુજરાત પ્રતિભા અવોર્ડ’ (૨૦૧૫), મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય સાહિત્ય અકાદમી દ્વારા ‘કવિ નર્મદ પારિતોષિક’ (૨૦૧૪), રાજસ્થાનની લોકસંસ્કૃતિ સંસ્થાન દ્વારા ‘હનુમાનપ્રસાદ પોદાર પારિતોષિક’ (૧૯૮૩), હ્યુમન સોસાયટી ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા ‘લાઈફ ટાઇમ એચિવમેન્ટ અવોર્ડ’ (૨૦૦૪), અમેરિકાની જૈન સંસ્થાઓના ફેડરેશન ‘જૈના’ દ્વારા ‘પ્રેસિડેન્ટ સ્પેશિયલ અવોર્ડ’, ગ્રેટ બ્રિટનની ૧૭ જેટલી સંસ્થાઓ દ્વારા ‘હેમચંદ્રાચાર્ય અવોર્ડ’ (૧૯૮૯), ભગવાન મહાવીર ૨૬૦૦મી જન્મકલ્યાણક સમિતિ તરફથી વિશ્વના ૨૬ જૈન અગ્રણીઓને વડાપ્રધાન વાજપેયીના હસ્તે અપાયેલા અવોર્ડ પૈકી એક ‘જૈન રત્ન અવોર્ડ’ (૨૦૦૧), જૈન સોશ્યલ ગ્રૂપ ફેડરેશન દ્વારા ‘જૈન વિભૂષણ’ (૨૦૧૨), અહિંસા ફાઉન્ડેશન, ઇન્દોર દ્વારા ‘અહિંસા રત્ન અલંકરણ’ (૨૦૧૬) વગેરે વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે. આ ઉપરાંત તેમનાં ઘણાં પુસ્તકો અનેકવિધ સંસ્થાઓ તેમજ રાજ્ય / કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પુરસ્કૃત કરવામાં આવ્યાં છે.

સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ, કડી - ગાંધીનગર

ઈતિહાસની અટારીએથી

અમૃત મહોત્સવ પ્રસંગે સમારંભના ઉદ્ઘાટક ગુજરાત રાજ્યના મુખ્યમંત્રીશ્રી માધવસિંહ સોલંકીનું પ્રવચન

આજના વિશિષ્ટ અતિથિ શેઠશ્રી જયકૃષ્ણભાઈ, શ્રી બળદેવભાઈ, કેશવલાલભાઈ, મુ. દાસકાકા, નટુભાઈ, વકીલ શ્રી ધનાભાઈ, અહીં ઉપસ્થિત સંસ્થાના સંચાલકો, આગેવાનો, બહેનો, ભાઈઓ અને વિદ્યાર્થીમિત્રો. હું મારું સદ્ભાગ્ય સમજું છું કે સર્વ વિદ્યાલય, કડી જેવી ગુજરાતની એક સાચા અર્થમાં મહાન સંસ્થાના અમૃત મહોત્સવ પ્રસંગે મને એમાં સહભાગી થવાની તક મળી છે. ૬૦ વરસના આ સંસ્થાના ઇતિહાસ ઉપર અહીં જે વિવેચનો થયાં એના ઉપરથી જાણવા મળ્યું કે આ સંસ્થાના આદ્ય સ્થાપક સ્વ. છગનભા એ જમાનામાં પણ કેટલા વિચારશીલ અને સામાજિક ક્રાન્તિની શક્તિ ધરાવનાર આગેવાન હતા. એમના ઇતિહાસમાં તો એ જાણવા મળ્યું કે એ સામાન્ય ખેડૂત હતા. ખાસ ભણેલા પણ નહોતા અને રેશમ અને કિનખાબનો વણાટ શીખવા માટે અમદાવાદ જઈને લગભગ ૧૦ વરસ સુધી તો એમણે વણવાનું કામ કર્યું હતું, પરંતુ એમના અંતરમાં રહેલી પ્રબળ જિજ્ઞાસાવૃત્તિ અને કંઈક સારું કરવા માટેની એમની મનોભાવનાને લીધે અનેક સારા લોકોના, આગેવાનોના સંપર્કમાં તેઓ આવ્યા. એમણે પોતે પણ ઘણી વિચારણાઓ કરી અને એ જમાનામાં બળવા જેવું લાગે - અને બળવો કરવો એ અત્યારે કદાચ સરળ છે, આધુનિક વિચારોમાં બળવો કરવો એ ફેશન ગણાય પણ ૬૦ વર્ષ પહેલાંના જમાનામાં સમાજની સામે બળવો કરવો અથવા પ્રચલિત વિચારો સામે એમ કરવું એ અતિશય શક્તિ અને હિંમતનું કામ હતું. એ જમાનામાં પણ એમણે બાળલગ્નનો વિરોધ કર્યો. બારમાં જમાડવાનો પણ વિરોધ કર્યો. એ નકારાત્મક બળવો હતો.

સારી વસ્તુઓ પણ નકારાત્મક પ્રકારની હતી. આ ન કરવું, આ ન કરવું... પણ શું કરવું એના માટે પણ એમનો આગવો અભિગમ હતો. મેં વાંચ્યું કે ઈ. સ. ૧૯૧૫ના જમાનામાં જ્યારે રશિયામાં ક્રાન્તિ પણ થઈ નહોતી. રશિયાની ક્રાન્તિ તો ૧૯૧૭માં થઈ, અને ૧૯૧૭ની રશિયન ક્રાન્તિ પછી Co-operative farming સહકારી ખેતીના સિદ્ધાંતો દુનિયામાં વ્યાપક પ્રમાણમાં સ્વીકારાયા. પણ છગનભાએ ૧૯૧૫માં સહકારી ધોરણે ખેતી કરવામાં આવે તો નાના-નાના ખેડૂતો જેમની પાસે સાધનો નથી અને સાધનો ઊભા કરવાની જેનામાં ક્ષમતા નથી એ સહકારી મંડળી દ્વારા ખેતીનો વિકાસ કરી શકે એ વિચાર એમને આવ્યો અને તે વખતે ગાયકવાડ મહારાજા સમક્ષ પણ એમણે એ વિચાર મૂક્યો હતો.

બહુ વર્ષો પછી ઈ. સ. ૧૯૪૭માં સ્વરાજ્ય આવ્યું અને સ્વરાજ્ય આવ્યા પછી જમીન સુધારણાના કાયદા થયા. એમાંનો એક કાયદો ટુકડા જમીનનું એકત્રીકરણ કરવાનો હતો પણ છગનભાએ ૧૯૧૫ની સાલમાં નાના-નાના ટુકડાઓ આર્થિક રીતે પોષણક્ષમ નથી માટે ખેડૂતોને સમજાવીને એકત્ર કરી શકાતા હોય તો એકત્ર કરવા જોઈએ એવી યોજના તે વખતના મહારાજા ગાયકવાડ સમક્ષ મૂકી હતી. એ દર્શાવે છે કે એમની દૃષ્ટિ ચાલુ જમાના કરતા કેટલી આગળ વધેલી હતી. અને એમની એ ભાવનાના ખ્યાલ તરીકે એમણે કડીમાં વિદ્યાલય અને છાત્રાલયનું આયોજન કર્યું હતું. એ જમાનામાં કન્યાઓની કેળવણીનો આગ્રહ રાખી એનું છાત્રાલય પણ કર્યું હતું. આજે આપણે જાણીએ છીએ કે હિન્દુસ્તાનમાં સ્વરાજ આવ્યું અને પ્રજાએ પોતે જ બંધારણ તૈયાર કર્યું એ બંધારણમાં સામાજિક, રાજકીય અને આર્થિક સત્તાઓમાં જે રાજકીય સત્તાઓ છે - સરકારો રચવાની અને સરકારો બદલવાની - એ રાજકીય સત્તાના ભાગીદાર હિન્દુસ્તાનમાં તમામ પુખ્ત

ઉંમરના માનવીઓ કોઈ પણ કોમના, જ્ઞાતિના, સેક્સના, જાતિના ભેદભાવ સિવાય છે. એનો અર્થ એ થયો કે ઇંગ્લેન્ડની અંદર સ્ત્રીઓ અને પુરુષોને રાજકીય અધિકારો સરખી રીતે આપવામાં જમાનાઓ સુધી લડત ચલાવવી પડી હતી. ઈ. સ. ૧૮૨૨ સુધી ઇંગ્લેન્ડમાં પણ સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નહોતો અને એને કારણે એમને સફરેજ એક્ટ મુવમેન્ટ ચલાવવી પડી હતી. ભારતમાં સ્વરાજ્ય આવ્યા પછી સ્ત્રીઓને પણ પુરુષોની માફક જ પુખ્ત રાજકીય મતાધિકાર આપવામાં આવ્યો.

જો આ દેશમાં પચાસ ટકા સ્ત્રીઓ હોય અને એમની પાસે પણ એટલો જ પ્રબળ મતાધિકાર હોય તો એ મતાધિકારનો બરાબર ઉપયોગ કરી શકે એટલા પ્રમાણમાં પણ એમને કેળવણી આપવાની જરૂર છે. આજે તો પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત અને સાર્વત્રિક છે. ઈ. સ. ૧૯૧૫ના જમાનામાં સ્વરાજ્યની કલ્પના પણ નહોતી એ વખતે સ્ત્રીઓને – કન્યાઓને કેળવણી આપવાનું સ્વપ્નું છગનભાએ સેવ્યું હતું. એવા એક સાચા અર્થમાં મહાપુરુષના પરિશ્રમ, મહેનત અને ભાવના જે સંસ્થામાં સિંચાયા છે એને સાઠ વર્ષ પૂરાં થતાં એના અમૃત મહોત્સવની ઉજવણી થાય છે. તે આપણે સૌને માટે અને વિદ્યાર્થીઓને અને સમાજને માટે આનંદનો વિષય છે. અને હું એમ માનું છું કે સમસ્ત ગુજરાતભરની પ્રજા પણ આવી સંસ્થા માટે ગર્વ લઈ શકે છે. નામ તો કડવા પાટીદાર કેળવણી મંડળનું છે પણ છગનભા જેવા દૂરંદેશી આગેવાનો અને એટલા જ દૂરંદેશી એમના સાથીદારો. છગનભા તો એમ કહેવાય છે કે મહાત્મા ગાંધીજી જ્યારે અમદાવાદમાં આશ્રમ કરીને રહેતા હતા ત્યારે ત્યાં પણ એમની પાસે નિયમિત જતા હતા. એ મહાત્મા ગાંધીજીની અસરથી વંચિત રહી શકે જ નહીં એટલા માટે તો એ ગાંધીજીને પણ અહીં લઈ આવ્યા હતા અને ગાંધીજીના આશીર્વાદ જે સંસ્થા ઉપર ઉતર્યા હોય તે કોઈ સંકુચિત જ્ઞાતિની અને વાડાની રહી શકે જ નહીં એટલા માટે એનું નામ સાર્થક થાય – સર્વ વિદ્યાલય કે જેમાં કોઈ પણ જાતના કોમના ભેદભાવ ન હોય એવી એ એક રાષ્ટ્રીય શાળા બની ગઈ. જ્યાં રાષ્ટ્રના નેતાઓ આઝાદીના સમય પહેલાં પણ વારંવાર આવતા હતા. અહીંના શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ રાષ્ટ્રીયતાના વાતાવરણથી રંગાયેલા હતા અને વિદ્યાર્થીઓ દેશની આઝાદીની લડતમાં પોતાનો

ફાળો આપી શકે એ જાતની એમને તૈયારી પણ કરાવતા હતા. આ સંસ્થાનો સાચા અર્થમાં રાષ્ટ્રીય અને સાર્વજનિક સંસ્થા તરીકે જે અદ્ભુત વિકાસ થયો છે એની શાખા-પ્રશાખાઓ ફેલાઈને મોડેલ કરી શકાય એવું કેળવણીનું કેન્દ્ર આ સંસ્થા બની શકી છે. કેટલીક વાર એવું બને છે કે આરંભે શૂરા આપણે ગુજરાતીઓ કહેવાઈએ છીએ. શરૂઆતમાં ઉત્સાહ આવે અને એક મોટી સંસ્થા ઊભી કરી દઈએ, પણ એ સંસ્થાને એના સિદ્ધાંત અને ધ્યેયને નજર સામે રાખીને એમાં જરાય કચાશ આવવા દીધા સિવાય ચાલુ રાખવાનું કામ સહેલું નથી અને સાઠ વરસથી એટલે ત્રણ પેઢી સુધી એકધારી રીતે એના સિદ્ધાંતો ચાલુ રાખી શકે એવા માણસો પણ મળવા સહેલા નથી. આપણે ઘણી સંસ્થાઓ વિશે જાણીએ છીએ – એક જમાનામાં એની જાહોજલાલી ઘણી હતી. આજે એની ભંગાર સ્થિતિ બની ગઈ છે. કેટલીક સંસ્થાઓ એક જમાનામાં સાવ નજીવી હતી પણ સારા માણસો, સારા સંચાલકો આવવાના કારણે રાતોરાત એની પ્રતિષ્ઠામાં વધારો થઈ શક્યો છે પણ કડીની સંસ્થા શરૂઆતથી તે આજ સુધી એટલી સુંદર રીતે પોતાનું ધ્યેય અને પોતાનું કેરેક્ટર જાળવી રહી શકી છે. આપણે જાણીએ છીએ કે દરેક સંસ્થાનાં આગવાં કેરેક્ટર હોય છે. કડીની સંસ્થાએ પણ પોતાનું કેરેક્ટર એવું કર્યું છે કે જેને આજે જૂના વિદ્યાર્થીઓ એમની ઘણી ઉંમર થઈ ગઈ છે – આખી ત્રણ પેઢી પૂરી થઈ ગઈ છે કેટલાક અહીંથી ભણીને ગયા હશે. આજે હયાત પણ નહીં હોય, કેટલાક ભણીને ગયા હશે આજે કોઈ વેપારમાં, રાજકારણમાં, સામાજિક ક્ષેત્રે ઉચ્ચ સ્થાનો પણ ભોગવતા હશે, પણ એ તમામના જીવનમાં કેન્દ્ર સ્થાને અને સતત યાદ રહે એવી જો કોઈની સ્મૃતિ હોય તો કડીમાં એમના વિદ્યાભ્યાસના દિવસોની હશે અને વિદ્યાભ્યાસ દરમિયાન જે સંસ્થા અને ગુરુઓનો પરિચય થાય છે જે વિદ્યાર્થીઓ સાથે મૈત્રી બંધાય છે એ કેટલીક વાર જીવનભર ટકે છે. હું ગમે તેવા સ્થાન ઉપર પહોંચ્યો હોઉં પણ આજે મને મારી હાઈસ્કૂલના કેટલાક શિક્ષકોનું સ્મરણ એટલા જ પૂજ્ય ભાવથી – એટલા જ આદરથી થાય છે. મને સતત એમ લાગ્યા કરે છે કે અમુક સાહેબે જો આ ન શીખવ્યું હોત તો જિંદગીમાં આપણને કેટલીક બાબતો ઓછી રહી ગઈ હોત. એવા કડી સર્વ વિદ્યાલયના જૂના વિદ્યાર્થીઓ

અને એ વિદ્યાર્થીઓના જે સંબંધો એમને આ સંસ્થા તરફ ખેંચી લાવે છે એ પણ આપણા માટે આનંદની વાત છે. આપણે તો પ્રાચીન પ્રસંગ જાણીએ છીએ કે કૃષ્ણસુદામા વચ્ચે કોમન કંઈ જ નહોતું. કૃષ્ણની જાતિ જુદી હતી, ધંધો જુદો હતો, કામકાજ જુદું હતું. સુદામા તો બ્રાહ્મણ હતા પણ પાછલા જીવનમાં બંને ભેગા થયા એટલા માટે કે વિદ્યાકાળ દરમિયાન એમની ભાઈબંધી ઊભી થઈ ગઈ હતી અને વિદ્યાર્થીકાળની જે મૈત્રી છે તે કેટલીક વાર પોતાના કુટુંબના સગા કરતાં એ વધારે ટકતી હોય છે.

છગનભાએ પોતાના બહુ ઓછા શિક્ષણ સાથે – આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે દુનિયાના મોટા ભાગની કાન્તિ કરનારા માણસો ભારેમાં ભારે વિપરીત સંજોગોમાં ઓછામાં ઓછા સાધનોથી શરૂઆત કરનારા હોય છે. એમ કહેવાય છે કે છગનભા વણાટનું કામ શીખવા ગયા પછી અમદાવાદની કોઈ સંસ્થામાં ભણવા ગયા અને દસેક મહિના જેટલું ભણી શક્યા હતા. ત્રણચાર ચોપડીનો અભ્યાસ એમણે દસ મહિનામાં કર્યો હતો એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ મારા મનમાં જવલંત કિસ્સો આઠદસ મહિનાના ભણતર સાથે દુનિયામાં નામના કરી એવી વ્યક્તિનો આવી ગયો. અબ્રાહમ લિંકન. એ એક સામાન્ય ખેડૂતનો છોકરો હતો અને સ્કૂલમાં ભણવાનો અવકાશ મળ્યો જ નહોતો. માત્ર આઠદસ મહિના જ એ સ્કૂલમાં ભણી શક્યો હતો. એ પછી એને ભણવાનું છોડીને મજૂરી જ કરવી પડી હતી. પણ આઠદસ મહિના એને ભણવાનું જે પ્રાપ્ત થયું એને કારણે એને વાચનનો જે શોખ લાગ્યો – એ જમાનામાં આર્થિક સ્થિતિ એટલી ગરીબ કે કેરોસીનનો ખડિયો પણ રાખી ન શકે. જંગલમાંથી લાકડા લાવીને એને સળગાવીને એનો ભડકો થાય એમાં પુસ્તકો વાંચ્યે રાખે. દિવસે તો મજૂરી કરવાની હોય. એ માણસે પોતાના પ્રયાસથી અભ્યાસ કરીને, મહેનત કરીને એક કુશળ વકીલ તરીકેની તો પ્રતિષ્ઠા મેળવી પણ અંગ્રેજી ભાષા ઉપરનો એનો કાબૂ અને અંગ્રેજી ભાષાનું લખાણ – ડીકશન – એ ડીકશનમાં એની જે માસ્ટરી એનો મોટામાં મોટો પુરાવો તો એ સાબિત થયો કે અમેરિકાના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે એણે બીજી વારનું – સેકન્ડ ઇનઓગરલ એડ્રેસ આપ્યું – એણે જે પ્રવચન કર્યું એ પ્રવચનનો એક ફકરો ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીએ એના ઈંગ્લિશ ડિપાર્ટમેન્ટમાં દરવાજા ઉપર ગોલ્ડન લેટર્સમાં અંગ્રેજી

ભાષાનું ઉત્તમ ડીકશન કેવું હોઈ શકે એ દર્શાવવા માટે લિંકનના પ્રવચનમાંથી એક વાક્ય એણે મૂક્યું. આપ જાણો છો એ વાક્ય – બહુ ફેમસ વાક્ય છે. ‘With malice towards none, with charity for all, with firmness in eyes as God gives us to see the right, let us strive to finish the work we are in.’

એ જે લિંકને એના પ્રેસિડેન્શયલ એડ્રેસમાં એક વાક્ય કહેલું એ અંગ્રેજી ભાષાના ઉત્તમ નમૂના તરીકે ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીમાં ચીતરાવીને મૂકવામાં આવ્યું. એનો અર્થ એ કે વિપરિત સંજોગોમાં પણ માણસ પસાર થાય એને જ સારી વસ્તુની કિંમત પણ સમજાતી હોય છે. જે લોકો સુખી છે, આરામથી રહી શકે છે. જીવનમાં જોઈતી ચીજો અનાયાસે મેળવી શકે છે એને કદાચ એ વસ્તુની કિંમત ન હોય પણ જેણે વધારેમાં વધારે યાતનાઓ ભોગવી છે. સારી વસ્તુ મેળવવા માટે જેને સાખત પરિશ્રમ કરવો પડે છે એને એનું મૂલ્ય સમજાય છે અને એવી ચીજો બીજાને પણ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે એની ખેવના એના મનમાં સતત રહ્યા કરતી હોય છે. છગનભાએ એ ભાવના અને ખેવના સાથે આ સંસ્થા ઊભી કરી. આજ મને ખરેખર આનંદ થાય છે કે વિદ્યાની અનેક પ્રકારની શાખાઓ અહીં શરૂ થઈ છે અને ટેકનિકલ એજ્યુકેશન પણ સારી રીતે આપવાની ગોઠવણી કરવામાં આવી છે. પણ એ વિચારીએ છીએ ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે આપણા મનમાં એમ પણ થાય છે કે આ ભણતર અને આ કેળવણી – એની પાછળનો ઉદ્દેશ શો ? પંડિતો તો જમાનાઓથી એની ચર્ચા કરતા આવ્યા છે કે ભણતર જે સ્કૂલમાં અને કોલેજમાં આપવામાં આવે છે એ કેવળ જ્ઞાનને માટે આપવામાં આવે છે ? અથવા તો કેવળ રોજી મેળવવા માટેનું સર્ટિફિકેટ આપવા માટે આપવામાં આવે છે ? કેટલાકનું એમ માનવું છે કે શિક્ષણકાળ દરમિયાન વિદ્યાર્થીના માનસમાં ઘડતર કરવા માટે માણસનું થિંકિંગ ડિસિપ્લિન્ડ રીતે થાય, આડેધડ thinking કરવાને બદલે વિચાર કરવાની પણ એક ડિસિપ્લિન મેળવી શકે. અને જ્ઞાન તો અહીં રહેવાનું છે જ નહીં. જે સ્કૂલમાં જે જ્ઞાન આપ્યું - અકબરે શું કર્યું કે રાણા પ્રતાપે હલદીઘાટની લડાઈ ક્યારે કરી અને કલાઈવ ક્યારે હિન્દુસ્તાનમાં ગવર્નર જનરલ હતો કે

વાઈસ રોય હતો - આવી કોઈ ચીજો યાદ રહેવાની નથી. પણ અભ્યાસકાળ દરમિયાન જે વર્તન-વ્યવહાર, જે આચાર અને વિચાર શીખવા મળે છે તે શાળાના કાર્ય દરમિયાન જ આપણને મળતા હોય છે. બીજાનો વિચાર પહેલો કરવો અને આપણો પછી કરવો એ ભાવના અને શિક્ષણ અહીં મળે છે તે જ કાયમ રહે છે. અકબર કે હલદીઘાટનું યુદ્ધ આપણને કંઈ યાદ રહેતું નથી. પણ કેટલાય એવા પ્રસંગો શાળાકાળ દરમિયાન બનતા રહે છે જેની અસર ચિરંજીવ આપણા મન ઉપર રહી જતી હોય છે. એ સંસ્કાર અને વાતાવરણ અને mental discipline - વિચાર કરવાની પણ એક ડિસીપ્લીન હોય છે એનું શિક્ષણ જેટલા પ્રમાણમાં આપણે સારી રીતે આપી શકીએ એટલા પ્રમાણમાં આપણું લેવલ ઊંચું રહેતું હોય છે. માહિતીનો ભંડાર - એ માહિતીનો ઢગલો, એને આપણે જ્ઞાન ગણતા નથી માટે આપણા શાસ્ત્રોએ આપણને કહ્યું કે - આ ચારેકોર અમે જોઈએ છીએ છતાં નથી જોતો એવી પરિસ્થિતિ છે. અમે તો પૂરા અંધકારમાં છીએ અને અમને અંધારામાંથી અજવાળામાં લઈ જાઓ. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે - તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

સાચું શું છે એ પામવાનું આપણા માટે મુશ્કેલ છે અને જ્યારે મુશ્કેલ હોય ત્યારે વિદ્યાર્થીઓની સંસ્થાઓના

ગુરુદેવો સત્ય કેમ પારખવું - સત્ય શું છે એની પ્રાપ્તિ સહેલી નથી પણ સત્ય પારખવા માટેનો માર્ગ કયો - એ માર્ગનું આપણને દર્શન કરાવે છે. કેળવણીની સંસ્થાઓ વિદ્યાર્થીઓને એ રીતે તૈયાર કરે છે અને જીવનમાં માર્ગ કાઢવા માટેની ચાવી જ એમને આપે છે. જ્ઞાન તો વિદ્યાર્થીઓએ પછી મેળવવાનું છે. કારણ કે જિંદગીભર માણસને જ્ઞાન તો સતત મળતું જ રહેતું હોય છે. પણ જિંદગીમાં રસ્તો કાઢવાની ચાવી એ વિદ્યાભ્યાસ દરમિયાન મળે છે અને એ ચાવીની સાથે વિદ્યાર્થીઓ પોતાના જ્ઞાનમાં જીવનભર ઉમેરો કરતા રહે છે.

કડીનું સર્વ વિદ્યાલય અત્યાર સુધીમાં જે પ્રગતિને પામ્યું છે અને અનેક યુવાનો અને યુવતીઓના જીવનમાં સંસ્કાર અને જ્ઞાન એણે સિંચિત કર્યાં છે એ આવનારા વર્ષોમાં પણ એ કરતું રહે અને થોડા વર્ષો પછી એની જ્યારે શતાબ્દિ ઊજવાય ત્યારે કડીનું વટવૃક્ષ જેને કહેવામાં આવે છે એના કરતાં પણ ઘણું વધારે ખીલેલું મહોરેલું રહે એવી શુભેચ્છા સાથે અહીં આવવાની તક આપવા બદલ હું આપ સૌનો આભાર માનું છું.

(અમૃત મહોત્સવ સ્મૃતિગ્રંથ (૧૯૮૫) પૃ. ૪૭-૫૦ અને ૫૪માંથી સાભાર)

પેજ ૨૮નું અનુસંધાન

ઉપયોગી થાય તેવું કામ કરવા માટે આપણે આપણી પહેલાના કામ કરનારાઓએ ખુલ્લા કરેલા રસ્તાઓ ઉપર કાર્ય કરવું જરૂરી છે, આ પ્રમાણે ન કરતાં આપણે એવું વિજ્ઞાન ઊભું કરીએ છીએ કે જેને બાકીના ગણિત જોડે કોઈ સંબંધ ન હોય.”

લેબેગનો મોટામાં મોટો ફાળો લેબેગ સંકલ છે. ઓગણીસમી સદીના અંતમાં mathematical analysisમાં ફક્ત સતત વિધેયોનો અભ્યાસ થતો કારણ કે રીમાન સંકલ તે સમયે ફક્ત સતત વિધેયો, વિધેયો જે સિમિત બિંદુઓએ અસતત હોય તેમના માટે મેળવી શકાતું. ડિરિરલેટ વિધેયનું રામાન સંકલ મળી શકતું નથી. લેબેગ જ્યારે અનુસ્નાતક વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે તેમણે રેન બેરનાં (Rene Baire's) અસતત

વિધેયો, રીમાન સંકલનો અને બોસ્ટેલની measurabilityનો અભ્યાસ કરેલો. લેબેગની મે'ઝર થીયરી વિલક્ષણ થીયરી હોઈને સ્વીકારતાં વાર થઈ. લેબેગ સંકલ mathematical analysisનો હવે તો પાયાનો ભાગ છે અને હવે તો ભવિષ્યમાં આ ચાલુ રહેશે. લેબેગ સંકલ 1854ના રીમાન સંકલનું વ્યાપક સ્વરૂપ છે.

આ લેખ નીચેના પુસ્તક આધારે તૈયાર કર્યો છે.

Calinger, R. Classics of Mathematics Prentice hall, Englewood cliffs, New Jersey, 1945

વિકલભાઈ અં. પટેલ

‘સ્વરાજ’, નરસિંહજી મંદિર પાસે, ઉવારસદ રોડ, મુ. પો. શેરથા, તા. જિ. ગાંધીનગર-382323

મો. 9428019042

મૃદુ હૈયાનો એક માણસ

મોહનલાલ પટેલ

વોલ્ટ ડિઝનીએ એક વાર એમનાં પત્નીને કહ્યું હતું : 'die, if I couldn't go out and conuer new worlds' વાત સાચી હતી. ઇચ્છિત ક્ષેત્રો સર કરવા માટે ડિઝનીએ સાહસ ખેડવામાં કઈ બાકી રાખ્યું નહોતું. ચઢાવઉતાર આવ્યા. ક્યારેક દેવાળું કાઢવા જેટલી આર્થિક પાયમાલી વેઠવી પડી. ભૂખે મરવાના દિવસ જોવા પડ્યા. પણ સરવાળે એમણે અસાધારણ સફળતાનાં શિખરો આંબ્યાં. એમની સફળતાના ક્ષેત્રો હતા - કાર્ટૂન ફિલ્મો, કૉમિક ફિલ્મ સ્ટ્રીપો, કાર્ટૂનકથાઓ અને ડિઝનીલેન્ડનાં નિર્માણ.

એમની હયાતી વખતના અંદાજ પ્રમાણે દર વર્ષે લગભગ ૧૮ કરોડ લોકો એમની કાર્ટૂન ફિલ્મો જોતા હતા. લગભગ એક અબજ લોકો જુદાં-જુદાં સામયિકોમાં એમની કાર્ટૂનકથાઓ જોતા-વાંચતા હતા. અઢી અબજ લોકો એમની કૉમિક ફિલ્મ સ્ટ્રીપો જોતા હતા. એમની કૉમિક ફિલ્મો ૭૦ રાષ્ટ્રોમાં દર્શાવવામાં આવતી હતી. એમના અવસાનના આગલા વર્ષે એટલે કે ઈ. સ. ૧૯૬૫માં ૬૦ લાખ લોકોએ કેલિફોર્નિયામાં એમના ડિઝનીલેન્ડની મુલાકાત લીધી હતી. અને એ જ વર્ષમાં ન્યૂયોર્ક વર્લ્ડ મેળામાં બે કરોડ અને દસ લાખ લોકોએ એમના કાર્ટૂન શો જોયા હતા. અને આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે ૧૯૬૬માં એમના અવસાન પછી એમની કાર્ટૂન ફિલ્મો, કાર્ટૂનકથાઓ અને ડિઝનીલેન્ડની લોકપ્રિયતામાં જરા પણ ઘટાડો થયો નથી. બલકે, એમાં ઉત્તરોત્તર વધારો થતો રહ્યો છે.

એમની કાર્ટૂન ફિલ્મોમાં જગતને મંત્રમુગ્ધ કરનારું પ્રથમ પાત્ર તે મિકી માઉસ ! કાર્ટૂન ફિલ્મમાં એના અવતાર પાછળ એક કરુણ કથા રહેલી છે. ડગલાસ શહેરમાં નોકરી છોડી દઈને ડિઝનીએ એક ભાગીદાર સાથે જાહેરખબર માટેની એક મિનિટની કાર્ટૂન ફિલ્મો બનાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. કંપનીનું નામ Laugh-O-Grams. કંપનીએ એક ફૂટની લંબાઈના ૩૦ સેન્ટ પ્રમાણે ભાવ નક્કી કરીને સ્થાનિક થિયેટર માલિકો સાથે કરાર કર્યા હતા. નબળું કંઈ ડિઝનીને ગમે નહીં એટલે એકનું એક ચિત્ર સંતોષ થાય ત્યાં સુધી ફરી ફરી દોરાવવામાં ઉત્પાદન ખર્ચ ઘણું વધી

જવા લાગ્યું. નફાનું તો નામનિશાન રહેતું નહોતું. કંપની ફૂડયામાં ગઈ અને વોલ્ટ દેવાળું કાઢવાની સ્થિતિમાં આવી ગયા. સમય એવો આવ્યો કે ઘર વેચીને સ્ટુડિયોની ઓફિસને રહેઠાણનું સ્થળ બનાવવું પડ્યું. રાત્રે ખુરશીઓ પરની ગાદીઓ ગોઠવીને એ સૂઈ જતા. બિલની રકમ બાકી રાખીને 'હોરેસ્ટ ઈન'માં જમતા. ભોજનના બિલની રકમ ૬૦ ડૉલર ઉપર પહોંચી એટલે ઈનના માલિકે વધારે ઉધાર રાખવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. ભૂખમરો વેઠવાની સ્થિતિ આવી પહોંચી. જોકે એમનાથી મોટા ભાઈ રૉયને પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આવતાં, એમણે ૩૦ ડૉલર કરતાં વધારે રકમ નહીં ભરવાની સૂચના સાથે દર મહિને કોરો એક મોકલવાનું રાખ્યું. અને આમ વોલ્ટનું ગાડું નભવા લાગ્યું. સ્ટુડિયોમાં ઉંદરનો ઉપદ્રવ હતો. ઉંદર રાત્રે ઓફિસમાં પણ દોડાદોડ કરતા. તીક્ષ્ણ દાંત વડે જે તે વસ્તુ કાતર્યા કરતા અને ઊંઘમાં ભારે ખલેલ પહોંચાડતા. ડિઝનીમાં જીવદયા તો પહેલેથી જ હતી. દસેક ઉંદરોને છટકામાં પકડ્યા તો ખરા. પણ પછી તારની ટોપલીઓમાંથી એક ઝાઝી મોકળાશવાળું પાંજરું બનાવ્યું. જેથી ઉંદરો એમાં છૂટથી ફરી શકે. પકડાયેલા આ ઉંદરોને તો ડિઝનીએ પાલતુ જીવ જ બનાવી દીધા. પોતે ભોજન માટેનાં બે ભાણાં મંગાવતા. એક પોતાને માટે અને બીજું પેલા ઉંદરો માટે. આ ઉંદરોમાંથી એક ડિઝની સાથે ખૂબ ભળી ગયો હતો. મધરાતે ડિઝની કામ કરતા હોય ત્યારે એમના ડ્રોઇંગ બોર્ડ ઉપર આવીને સ્થિર થવાની હિંમત પણ કરતો. ડિઝનીએ એનું નામ મોર્ટિમર પાડ્યું હતું.

આ દિવસોમાં ડિઝની પાર વિનાની નાણાભીડમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા. આવક કરતાં ખર્ચ વધી રહ્યો હતો. ખર્ચને પહોંચી વળવા એમણે ઘેર ઘેર જઈને ફોટોગ્રાફ્સ વેચવાનું શરૂ કર્યું. પણ સ્થિતિમાં કશો ફેર પડતો નહોતો. છેવટે કાન્સાસ શહેર છોડીને એમણે હોલિવુડ જવાનો નિર્ણય કર્યો. પણ પેલા ઉંદરોનું શું ? એમણે એ જીવોને છૂટા મૂકી દેવાનું વિચાર્યું. શહેર છોડવાની આગલી સાંજે પાંજરું લઈને એ એક ઘાસના મેદાનમાં પહોંચ્યા. એમણે પાંજરું ખોલ્યું. દસમાંથી નવ તો ઘાસના બીડમાં ભાગી

ગયા. એક ખસતો નહોતો. એ તો ચમકતી આંખે ડિઝની તરફ ટગર ટગર જોઈ જ રહ્યો. એ હતો પેલો મોર્ટિમર ! ડિઝનીએ પગ પછાડ્યો. અને રાડ પાડી. બહી ગયેલો મોર્ટિમર ભાગ્યો અને ડિઝનીના હૈયામાં વેદના મૂકતો ગયો.

આ મોર્ટિમર તે જ મિકી માઉસ. જેની અદા પાછળ સારુંયે જગત ઘેલું બન્યું.

પ્રાણીઓ સાથેની દોસ્તીના સંજોગો તો વોલ્ટર (વોલ્ટ) માટે બાળપણથી જ ઊભા થયા હતા. વોલ્ટર ચાર વર્ષનો હતો ત્યારે એના પિતાનું ફાર્મ કાન્સાસથી ૧૦૦ માઈલ દૂર વાયવ્યમાં હતું. પિતાનાં પાંચ સંતાનોમાં વોલ્ટરના જોડીદાર બનવા જેટલા કોઈની ઉંમર નહોતી. એટલે આપોઆપ ફાર્મ ઉપરનાં પ્રાણીઓ સાથે વોલ્ટરની દોસ્તી બંધાઈ ગઈ. ઈ. સ. ૧૯૦૮માં વોલ્ટરના પિતા ડિથેરિયાની ગંભીર માંદગીમાં પટકાયા. ડૉક્ટરની સલાહના કારણે એમણે સ્થળ છોડવાનું નક્કી કર્યું. ખેતર અને પ્રાણીઓ વેચવાનો પ્રસંગ ઊભો થયો. એ પ્રાણીઓમાં એક વછેરા સાથે વોલ્ટરની દોસ્તી ગાઢ હતી. વછેરાને લઈ જવાતો હતો ત્યારે વોલ્ટર એની પાછળ દોડ્યો. અને એની કેશવાળી પકડીને ધૂસકે ધૂસકે રડ્યો. ઘણા પ્રયત્ને રોયે એને છૂટો પાડ્યો અને સમજાવવા ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પણ જાણે વ્યર્થ !

ડિઝનીનું હૈયું કેટલું પ્રેમાળ અને કોમળ હતું એ એક ઘટના પરથી સહેજે સમજી શકાય એવું છે. ઈ. સ. ૧૯૫૫ ડિઝનીલેન્ડના નિર્માણનું કામ ધમધોકાર ચાલતું હતું. એ અરસામાં ટેનીસી રાજ્યની એક સ્ત્રીનો પત્ર ડિઝનીને મળ્યો. પત્રમાં એ સ્ત્રીએ લખ્યું હતું : “મારો અગિયાર વર્ષનો પુત્ર તમારા ડિઝનીલેન્ડને એક વાર જોઈ લેવા ઝંખે છે. પણ ડિઝનીલેન્ડનું ઉદ્ઘાટન થાય ત્યાં સુધીનો એની પાસે સમય નથી, કારણ કે એને લોહીનું કેન્સર છે.”

આ સ્ત્રી અને એનું કુટુંબ બીજા લાખો માણસોની જેમ ડિઝની-ટેલિવિઝન શો નિયમિત જોતા હતા. અને એના નિર્માણ વિશે વોલ્ટડિઝની પોતે ટેલિવિઝન દરમિયાન અવારનવાર વિગતો આપતા હતા.

ડિઝનીલેન્ડનું આયોજન અત્યંત મહત્ત્વાકાંક્ષી હતું. એના નિર્માણ માટે ડિઝનીએ ૨૪૪ એકર જમીન ખરીદી હતી. યોજનાના ખર્ચને પહોંચી વળવા ડિઝનીએ પોતાની પાસે હતી એ બધી જ રકમ કાઢી હતી. એ ઉપરાંત પોતાનું ઘર ફર્નિચર, શેર સર્ટિફિકેટો વગેરે બધું ગીરો મૂકીને બીજી કેટલીક રકમો ઊભી કરી હતી.

ટીવી પર વિવિધ રાઈડોના સતત થતા પ્રચારથી સંમોહિત થઈને પેલા કિશોરને ડિઝનીલેન્ડ જોવાની આશા

જાગી હતી. પણ એ તો બિચારો હવે થોડા સમયનો મહેમાન હતો !

પણ માનું હૈયું કોને કહ્યું ? એને ખબર હતી કે પોતાના પુત્રની ઇચ્છા પાર પડે એવી કોઈ શક્યતા નથી. વોલ્ટ ડિઝની તો મોટા ગજાનો માણસ. વળી, પ્રોજેક્ટ પૂરો થવાના છેલ્લા મહિનાઓમાં તો માણસ રાતદિવસ વ્યસ્ત હોય. કદાચ રઘવાયો પણ હોય. એને પોતાના જેવી સામાન્ય સ્ત્રીના કાગળ તરફ લક્ષ આપવાની શી તમા હોય ? અને છતાં એણે કાગળ લખ્યો હતો !

ડિઝનીએ કાગળ વાંચ્યો. એમણે તરત પોતાના મદદનીશને સૂચના આપી : “સહેજ પણ વિલંબ વિના એ મહિલાને ખબર આપો. આવતા શનિવારે એના પુત્રને લઈને અહીં આવે.”

નિર્ધારિત સમયે પુત્રને લઈને કુટુંબ આવી પહોંચ્યું.

ડિઝનીલેન્ડનું કામ હજુ પૂરું થયું નહોતું. તડામાર તૈયારીઓ ચાલતી હતી. મુખ્ય માર્ગ ઉપર હજુ પથ્થરનું જડતર બાકી હતું, સેન્ટ્રલ પ્લાઝાની ફર્શ હજુ અધૂરી હતી. વિવિધ દર્શ્યોના સેન્ટ્રિગલ હજુ રચાતા હતા અને ગોઠવાતા હતા. આખા ડિઝનલેન્ડની પરિક્રમા કરાવનારી રેલગાડીના ડબા હજુ રંગાયા વિનાના હતા. વોલ્ટે રેલગાડીનું એન્જિન બહાર કાઢવાનો હુકમ કર્યો. એની સાથે કોલસાની કાર્ટ જોડાવી. કિશોર અને ડિઝની એન્જિન ઉપર ચડ્યા. ડિઝનીએ એન્જિનનું શ્રોટલ સંભાળ્યું.

અને શરૂ થઈ મુસાફરી. પૂરા બે કલાક સુધી ડબા વગરની એ ટ્રેઈન ચાલતી રહી. સ્થળે સ્થળે કશુંક જોવા માટે એને થોભાવવામાં આવતી હતી. જરૂર પડ્યે પાછી લેવામાં આવતી હતી.

દૂરના એક સ્થળે થોભી ગયેલા આ એન્જિનને સ્ટાફના માણસો જોઈ રહ્યા હતા. વોલ્ટનો ડાબો હાથ કિશોરના ખભા પર ચુસ્તપણે જડાયો હતો. જમણો હાથ ક્ષિતિજ તરફ લંબાયો હતો. ડિઝની પોતે પોતાની વય ભૂલી જઈને પોતાના સ્વપ્નની દુનિયા આ કિશોરના દિમાગમાં ઉતારી રહ્યા હતા !

છેલ્લા કેટલાય મહિનાઓથી રાતદિવસ એકેએક ક્ષણનો ઉપયોગ કરીને ડિઝનીલેન્ડના નિર્માણમાં રચ્યોપચ્યો રહેલો આ માણસ અત્યારે એક કિશોરની આરત સંતોષવા કલાકો ખર્ચી રહ્યો હતો.

મોહનલાલ પટેલ

૫૦૧/૨૧, સત્યાગ્રહ છાવણી, ભાવનિર્ઝર પાસે,

સેટેલાઈટ રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૫

મો. ૯૯૦૪૪૮૦૫૨૨

રઘુવીર ચૌધરીની નવલકથા - સૃષ્ટિ પર વિહંગમ દષ્ટિ

તુલસીભાઈ પટેલ

૧:૧ શ્રી રઘુવીર ચૌધરી આપણી ભાષાના મૂર્ધન્ય સર્જક છે. એમણે સાહિત્યનાં તમામ સ્વરૂપો પર સફળતાપૂર્વક કલમ ચલાવી છે. વિપુલતા અને ગુણવત્તા : બંને દષ્ટિએ તેઓ આપણા શીર્ષસ્થ સાહિત્યકાર છે. એમનો પ્રથમ પ્રેમ કવિતા છે; તેમ છતાં એમણે ગદ્યમાં સવિશેષ સર્જન કર્યું છે. ગદ્યનાં અનેક સ્વરૂપો પૈકી નવલકથામાં એમણે સૌથી વધુ ખેડાણ કર્યું છે. નવલકથાના વિવિધ પ્રકાર : જેવા કે સામાજિક, મનોવૈજ્ઞાનિક, ઐતિહાસિક, પૌરાણિક, હાસ્ય-વ્યંગ આદિ તમામ પ્રકારમાં એમણે મૂલ્યવાન કૃતિઓ સર્જી છે. લઘુનવલ, નવલ અને બૃહદ્નવલ : એમ ત્રણેય વિભાગમાં એમણે અપૂર્વ સફળતા દાખવી છે.

૧:૨ રઘુવીરની પ્રથમ નવલકથા 'પૂર્વરાગ' સન ૧૯૬૪માં પ્રગટ થઈ, ત્યારથી આજ સુધી બાવન વરસના સમયગાળામાં એમણે લગભગ સાઠ જેટલી નવલકથાઓ રચી છે, ને અ-સાધારણ સર્ગ-શક્તિનો પરિચય આપ્યો છે. એમણે શબ્દશક્તિની સાધનામાં જેટલી કુશળતા દાખવી છે, એટલી જ કુશળતાથી એમણે કર્મની ઉપાસના પણ કરી છે. તેઓ કર્મશીલ (Activist) તરીકે સુખ્યાત છે. 'કલમ' અને 'કોદાળી' બંને એમણે સમાન ક્ષમતાથી ચલાવ્યાં છે. વિનોબાજી કૃષિકાર્યને ઋષિકાર્ય કહે છે. આમ રઘુવીરભાઈ વિરલ વ્યક્તિત્વના સ્વામી છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં તેઓ અનન્ય છે. અનેક નાના-મોટા પુરસ્કાર ઉપરાંત તેઓ ભારતીય જ્ઞાનપીઠ પુરસ્કાર જેવા સાહિત્યના શ્રેષ્ઠ પુરસ્કારથી યોગ્ય રીતે જ વિભૂષિત થયા છે.

૨:૧ રઘુવીર ચૌધરીની નવલકથા-સૃષ્ટિ એટલી વિશાળ; નિબીડ અને સૌંદર્ય-કલામંડિત છે કે, એમાં વિહાર કરવો એ આહ્વાદક અને રોમાંચક અનુભવ છે. એમની તમામ નવલકથાઓનો રસાનુભવ કરવો ગમે, પરંતુ અહીં કેટલીક પ્રતિનિધિ અને વિશિષ્ટ કૃતિઓના આસ્વાદ થકી સંતોષ માનવો પડશે.

રઘુવીરની કેટલીક નવલકથાઓ એવી છે, જેમને એમના અનુસંધાનને કારણે કમિક રીતે સાથે જોવી પડે. આ રીતે ત્રણ કૃતિનો એક સમૂહ એવા કુલ પાંચ સમૂહમાં પંદર

કૃતિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રથમ સમૂહ છે : ૧. પૂર્વરાગ (૧૯૬૪), ૨. પરસ્પર (૧૯૬૯) અને ૩. પ્રેમઅંશ (૧૯૮૨). 'પૂર્વરાગ' રઘુવીરની પ્રથમ નવલકથા છે. એનો નાયક ચંદ્રહાસ અભ્યાસ માટે ગ્રામપ્રદેશમાંથી શહેરમાં આવે છે. એ કથા ડાયરીરૂપે રજૂ થઈ છે. ચંદ્રહાસ, સોનલને નદીમાં ડૂબતી બચાવે છે. સોનલ, તૃપ્તિ, સુનીતા નામની ત્રણ મુઠ્ઠાઓના પરિચયમાં આવે છે. અભ્યાસ પૂરો થતાં 'સંગમ'માં પાછો ફરે છે. નિખિલકાકા, ડૉ. ફેંકૂ, મનસુરી વગેરે અન્ય પાત્રો છે. કથામાં આડ ઘટનાઓનો અતિરેક છે. સંસ્કૃત-ગદ્યનો પણ અતિરેક છે. ચુનીલાલ મડિયા આ કૃતિને 'મુઠ્ઠાપ્રેમની કથા' કહે છે. ભોળાભાઈ પટેલ 'મૂલ્યબોધની કથા' કહે છે, તો જશવંત શેખડીવાળાએ એને 'કાચી કેરીનો સ્વાદ કરાવતી' કથા કહી છે. એવું લાગે છે કે લેખનના પ્રારંભકાળમાં રઘુવીર પોતાની કલમ સજાવી રહ્યા છે.

૨:૨ 'પૂર્વરાગ'ના અનુસંધાનમાં 'પરસ્પર' સર્જઈ છે. આ કથા ત્રણ ખંડમાં વિભાજિત છે. ચંદ્રહાસ સોનલ સાથે પ્રેમલગ્ન કરે છે. લેખક પાસે પુષ્કળ સામગ્રી છે. છતાં કથા સંપૂર્ણ કલાદેહ ધારણ કરતી નથી. પ્રકૃતિવર્ણન અને પાત્રાલેખનમાં એમનું ગદ્ય અનેક વાર કાવ્યની સરહદે પહોંચી જાય છે. 'પૂર્વરાગ'ની જેમ અહીં પણ હાસ્ય-વ્યંગ-કટાક્ષનું નિરૂપણ થયું છે.

૨:૩ 'પ્રેમઅંશ' એ 'પૂર્વરાગ' અને 'પરસ્પર'ના અનુસંધાનમાં રચાઈ છે. ઈંદિરાજીએ કટોકટી જાહેર કરી એ સમયગાળો આ કથાની ભૂમિકારૂપે લીધો છે. ચંદ્રહાસ કટોકટીનો વિરોધ કરે છે. જયપ્રકાશ વગેરેને જેલ થઈ એ ઘટના ચંદ્રહાસને હચમચાવી મૂકે છે. સોનલ સાથે છૂટા પડવાનું થાય છે, પરંતુ સ્મૃતિમાં એ સતત ઝબક્યા કરે છે. એ નૃત્યકલા સ્થાપે છે. બેંગલોરમાં ગુંડાઓ દ્વારા સોનલ પર બલાત્કાર થાય છે, તેથી સોનલ અપરાધભાવ અનુભવે છે. આ કથામાં મુખ્ય પાત્રો દોઢળાં છે; પરંતુ ગૌણ પાત્રો જીવંત છે. દરૂ, જે. પી., વિનોબાજી વગેરે વાસ્તવિક પાત્રો છે. નકશીકામ ઝીણું છે. સર્જક તેમ જ બહુશ્રુત વિચારક તરીકે રઘુવીરની ક્ષમતા આ નવલકથામાં પ્રગટ થઈ છે.

૩:૧ ઉપરવાસ કથાત્રયી (૧૯૭૫) એ ત્રણ ભાગમાં વિસ્તરતી બૃહદ્કથા છે. (૧) ઉપરવાસ (૨) સહવાસ અને (૩) અંતરવાસ. આપણા સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકારો : ગોવર્ધનરામ, મુનશી, ર. વ. દેસાઈ, પન્નાલાલ, દર્શક વગેરેએ ત્રણ-ચાર ખંડમાં વિસ્તરતી કથાનું સર્જન કર્યું છે. આ નવલત્રયીમાં સન ૧૯૪૬થી ૧૯૭૨ સુધીના કાળખંડનું ચિત્રણ પ્રાપ્ત થાય છે. સાબરમતીના ઉપરવાસ તરીકે ઓળખાતા ગ્રામપ્રદેશના સમાજનું, વિશેષ તો ત્યાંના આંજણા સમાજનું વાસ્તવદર્શી ચિત્ર અંકિત કરવામાં આવ્યું છે.

‘ઉપરવાસ’માં આઝાદી પહેલાં રાજા-રજવાડાની આછી ઝલક રજૂ થઈ છે. ગ્રામજીવનની કઠોર વાસ્તવિકતાનું આલેખન થયું છે. આંજણા - ચૌધરી સમાજ, એમના રીતિરિવાજ, ખેતરસીમ, પશુપાલન, તહેવારો એમ બધાં પાસાઓનું દસ્તાવેજી કહી શકાય તેવું ચિત્રણ થયું છે. બાપુપુરામાણસા આસપાસના ગામડાનું સ્વરાજકાળનું તળ જનજીવન નિરૂપાયું છે; જે સન ૧૯૭૨ની પ્રથમ ચૂંટણી સાથે પૂરું થાય છે. ત્રણ કુટુંબો કેન્દ્રમાં રાખીને આ કથા ગૂંથવામાં આવી છે : પિયુ ભગતનું કુટુંબ, મૂળજી વેવાઈનું કુટુંબ, કરસન મુખીનું કુટુંબ. બૃહદ્કથા હોઈ સ્વાભાવિક રીતે જ બીજાં અનેક પાત્રોને ગૂંથી લીધાં છે. આમ, ત્રણ પેઢીઓની કથાને પચીસ વરસના સમયગાળામાં નિરૂપિત કરવામાં આવી છે.

૩:૨ ‘સહવાસ’માં સન ૧૯૬૦ સુધીનો સમયગાળો આવરી લીધો છે. એમાં સમાજકારણથી આગળ વધીને રાજકારણ સુધીની વાત આવરી લીધી છે. રમણલાલના પાત્ર દ્વારા તત્કાલીન રાજકારણનો પરિવેશ રજૂ થયો છે. પંચાયતી રાજ, સહકારી સંસ્થાઓ, ચૂંટણીઓ ખેતીવાડીની નવી પદ્ધતિઓ, પાણી ખેંચવાનું મશીન, ટ્રેક્ટર, વિલાયતી ખાતર – દવા વગેરેની નવી દુનિયાનું દર્શન રસપૂર્વક કરાવ્યું છે.

૩:૩ ‘અંતરવાસ’માં સન ૧૯૭૨ સુધીના સમયની કથા છે. અહીં લવજીના પાત્રને માધ્યમ બનાવીને શિક્ષિતો, શહેરી જીવનની રીતરસમો, જીવન વિશે તાત્ત્વિક ચિંતન, બુદ્ધિજીવીનો વિષાદ ને એકલતાના અનુભવનું વર્ણન પણ કરવામાં આવ્યું છે.

આ બૃહદ્કથાની કેટલીક વિશેષતાઓ જ્યંત કોઠારી આ પ્રમાણે દર્શાવે છે : (૧) સાચા અર્થમાં આ સામાજિક કથા હોવાથી અહીં બહોળી પાત્રસૃષ્ટિનો ઉપયોગ લેખકને કરવો પડ્યો છે. (૨) રઘુવીરે સામાજિક નવલકથા લખવા ધારી છે, તેથી તેઓ માણસને સામાજિક વર્તનની ભૂમિકાએથી જ જુદો છે. ‘સગી આંખે જોવાનું અને લોહીના લયમાં અનુભવેલું જગત રજૂ કરવાનો સંકલ્પ’ એમણે રાખ્યો છે. (૩) પાત્રોના હાવભાવ વિચારવર્તનનું આવશ્યક વર્ણન લેખકે કર્યું છે. કેટલીક વાર તો બારીકાઈથી કર્યું છે. છતાં એકંદરે સંવાદ પાસેથી એમણે ઝાઝું કામ કાઢ્યું છે. (૪)

રઘુવીરે અહીં ઉત્તર ગુજરાતની પ્રાદેશિક બોલી – એની ઉચ્ચારણની મહત્ત્વની ખાસિયતો સાથે – પ્રયોજી છે. (૫) ગ્રામજીવન પ્રત્યે રઘુવીરનો અભિગમ યથાર્થતાનો રહ્યો છે. એમણે એનું આદર્શીકરણ કર્યું નથી; તેમ રંગદર્શીકરણ પણ કર્યું નથી. જાતીય સ્ખલનના નિખાલસ વર્ણનો લેખકે આપ્યાં છે. [‘અમૃતાથી ધરાધામ’ ભા.૧ પૃ. ૮૦-૮૩]

મહેસાણા જિલ્લાના મર્યાદિત ગ્રામપ્રદેશની આ કથા ભારતીય ગ્રામજીવનની તસવીર પણ નિર્દેશી છે. ઉદાત્ત માનવમૂલ્યો માટે ઝૂઝતાં પાત્રો ગ્રામસ્તરે પણ છે, એ ભારતીય લોકજીવનની સાચી ઓળખ છે.

૪:૧ ગોકુળત્રયી :

‘ગોકુળ’, - ‘મથુરા’ - ‘દ્વારકા’ (૧૯૮૬) : આ ત્રણ અનુસંધાનમાં રચાયેલી પૌરાણિક નવલકથાઓ છે.

આપણી સંસ્કૃતિમાં ત્રણ મહાન પુરાકલ્પન છે. : રામ, કૃષ્ણ અને શિવ. મહાન સર્જક આ ત્રણેમાં નવી ભાવભૂમિઓની ખોજ કરે છે. મુનશીનું ‘કૃષ્ણવતાર’, પન્નાલાલ પટેલનું ‘પાર્થને કહો યડાવે બાણ’ તથા ઉમાશંકર જોશીનો કાવ્યસંગ્રહ ‘પ્રાચીના’ મહાભારત-ભાગવત પર આધારિત રચનાઓ છે. હિન્દીમાં પણ ધર્મવીર ભારતીએ ‘અંધાયુગ’, દુષ્યંતકુમારે ‘એક કંઠ વિષપાયો’ બંગાળમાં બુદ્ધદેવ બસુએ ‘કાલસંખ્યા’, મરાઠીમાં શિવાજી સાવંતે ‘મૃત્યુંજય’ જેવી અનેક કૃતિઓ રચી છે.

‘ગોકુળ’માં કૃષ્ણના જન્મથી માંડીને એમના મથુરાગમન સુધીની ઘટનાઓનું વર્ણન છે. અહીં પ્રેમ, વાત્સલ્ય અને કાવ્યમય શૈલીને લીધે ‘ગોકુળ’ ખંડ રસભર બની રહ્યો છે. ‘ગોકુળ’ના વાચનથી કૃષ્ણની નિર્ભયતા, ને એમના આકર્ષક – પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વ પ્રત્યે આપણો વિશ્વાસ દઢીભૂત થાય છે. રાધાની અહેતુક પ્રીતિ, નંદ-યશોદાનું અસીમ વાત્સલ્ય અને લોકજીવનની જીવંતતા મળ્યાં, તેથી એમનો આટલો વિકાસ થયો. બાળવયમાં પ્રાપ્ત થયેલી આ પૂંજી કૃષ્ણને અંત સુધી જીવંત બનાવી રાખે છે. કૃષ્ણ, રાધાને કહે છે : “આ વ્રજભૂમિને અને એની સૌંદર્યમૂર્તિ સમી તને હું પ્રાણપણે ચાહું છું. પણ જ્યારથી મેં જાણ્યું છે કે હું કારાગારમાં જન્મેલો છું ત્યારથી કારાગારને તોડવા વ્યગ્ર છું.”

૪:૨ લેખકની કલ્પનાને જેટલો અવકાશ ‘ગોકુળ’માં મળ્યો છે, તેટલો ‘દ્વારકા-મથુરા’માં મળ્યો નથી. ઘટનાપ્રચુરતા અને લાઘવના આગ્રહને કારણે એમ બન્ધું છે. અન્યાય અને અધર્મના પ્રતિકાર માટે કૃષ્ણને દ્વારિકાથી વારંવાર પ્રવાસ કરવા પડ્યા છે. અન્યાયી અને સ્વાર્થી શક્તિઓના પ્રતીકરૂપ કંસ, જરાસંધ, શિશુપાલ, કાલયવન, દુર્યોધન, શકુનિ વગેરે સાથે કૃષ્ણને વિવિધ પ્રકારે સંઘર્ષ કરવો પડ્યો છે. એમનાં કાર્યોમાં ચમત્કાર નિહાળનારાઓને કૃષ્ણ કહે છે : “હું કર્તા

નથી; નિમિત્ત છું. હું ન આવ્યો હોત તો બીજું કોઈ આવત. જે ઘટના આરંભાઈ હતી તે પૂરી થવાની જ હતી.” લેખકે રાજ્યાશ્રયની સર્જકની ચેતના પર અસર વિશે પણ સંકેત કર્યો છે. આ સંદર્ભમાં અકૂરનું ગંગાચાર્ય પ્રતિ આ કથન દષ્ટવ્ય છે : “શાસ્ત્રકારો જ્યારે રાજાને આશ્રિત હોય છે ત્યારે એ એના હિતનો વિચાર સૌથી પહેલો કરે – આપની જેમ.” સુદામાને ગરીબીનું દુઃખ નથી. ન તો કૃષ્ણને એમને ધન આપવાની જરૂર જણાય છે. સુદામા તેથી જ વિચારે છે : “જે વિદ્યાપુરુષ સાધનસંપન્ન થવા જાય છે તે સાધના-સંપન્ન રહી શકતો નથી.”

૪:૩ આ નવલકથામાં સંસ્કૃતપદાવલિઓ તથા તત્સમ શબ્દોનો પ્રયોગ પૌરાણિક વાતાવરણ ઉપસાવવા ઉપયોગી બન્યા છે. તેમ છતાં, તે ક્લિષ્ટ કે દુર્બોધ જણાતી નથી. દર્શકે પ્રસ્તાવનામાં નોંધ્યું છે તેમ, “ભાષા અને વિષયનો મણિકાંચન યોગ” સધાયો છે. તત્કાલીન યુગ અને પરિવેશને એટલી તાદૃશ્યતાથી રજૂ કર્યાં છે કે આધુનિક વાચકને એમાં કશી આશંકા પેદા થતી નથી. પ્રાચીન કથાના નિમિત્તે લેખકે આધુનિક સમસ્યા પર વિચાર કર્યો છે. મૂલ્યહાસના આ યુગમાં મૂલ્યો માટે સંઘર્ષરત લોકનાયક કૃષ્ણનું ચરિત્ર આપણા માટે પ્રેરક અને આશાનો સંચાર કરાવનાર છે. સમગ્રતયા ત્રણ ભાગમાં વહેતી અસ્ખલિત આ નવલકથામાં લેખકે કૃષ્ણને અહિંસામૂલક વિદ્યાયક જીવનદષ્ટિના પુરસ્કર્તા તરીકે નિરૂપીને એમના વ્યક્તિત્વના ઉચ્ચતમ શિખરનો સ્પર્શ કરાવ્યો છે.

૫:૧ સોમતીર્થત્રયી : સોમતીર્થ (૧૯૯૬), રુદ્રમહાલય (૧૯૭૮) અને શ્યામસુહાગી (૧૯૮૯) આ ત્રણ રઘુવીર રચિત ઐતિહાસિક નવલકથાઓ છે.

‘સોમતીર્થ’ સોલંકી વંશના રાજા ભીમદેવના સમયમાં સુલતાન મહમૂદ ગઝનવી દ્વારા કરાયેલા સોમનાથ-ધ્વંસને વિષય બનાવી રચાયેલી ઐતિહાસિક નવલકથા છે. ધૂમકેતુ, મુનશી અને મડિયાએ આ જ વિષય પર “ચૌલાદેવી”, “જયસોમનાથ” તથા “કુમકુમ અને આશકા” નવલકથા લખી છે; ત્યારે રઘુવીર ચૌધરી પૂર્વસૂરિઓથી કઈ બાબતે જુદા પડે છે, એ તપાસવાનું રસપ્રદ થઈ પડે એમ છે. આ પૂર્વે લખાયેલ નવલકથાઓ યશોદાયી હોવા છતાં, રઘુવીર આ કૃતિમાં આગવી કેડી કંડારી શક્યા છે. આ નવલકથામાં લેખકે ઇતિહાસની અટારીએથી વર્તમાનની સમસ્યાઓ પર દષ્ટિપાત કર્યો છે. સન ૧૯૯૨માં કટ્ટરપંથી હિન્દુ કારસેવકોએ બાબરી મસ્જિદ ધ્વસ્ત કરી. આ કથામાં ફરીદ, ફકીર અને યુવાચાર્ય સદાશિવ જેવાં પાત્રો દ્વારા બે ધાર્મિક પ્રજાઓ વચ્ચે સંવાદિતા સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ચૌલાદેવીના પાત્ર દ્વારા લેખક નારીચેતનાના વિકાસની વાત કરે છે. કૃતિની કેન્દ્રીય સંવેદના યુવાચાર્ય સદાશિવ દ્વારા

વ્યક્ત થાય છે. તેઓ વારંવાર કહે છે : “આપણે નર્ચા મૂર્તિપૂજકો નથી. આપણે તથ્ય આગળ અટકતા નથી. તત્ત્વ સુધી પહોંચવા મથીએ છીએ... માણસ મહત્ત્વનો છે, ધર્મ નહીં. શ્રદ્ધા મહત્ત્વની છે, મૂર્તિ નહીં.”

‘સોમતીર્થ’ની રચના પર ગાંધીજીની વિચારધારાનો પ્રભાવ છે. સર્વધર્મ સમભાવ આ કૃતિનો ધ્વનિ છે. શરીફા વીજળીવાળાએ આ કૃતિની ઐતિહાસિકતા વિશે નુકતેચીની કરતાં કહ્યું છે : “દુનિયાની કોઈ પણ પ્રજા આટલા કારમા પરાજય પછી એમાંથી પાઠ શીખે જ. એટલે જો સોમનાથના ધ્વંસ પછી કથા અટકી જાય તો એ ઇતિહાસ થાય, નવલકથા નહીં.”

૫:૨ ‘રુદ્રમહાલય’ એ ઐતિહાસિક નવલકથાના ઇતિહાસમાં સીમાસ્તંભરૂપ છે. બારમી સદીમાં ગુજરાતનાં કાવ્યશાસ્ત્ર, ધર્મ, રાજ્યશાસ્ત્ર, શિલ્પ વગેરે વિષયક માન્યતાઓનું કલામય ચિત્ર અહીં પ્રાપ્ત થાય છે. એની રચનામાં ઇતિહાસ ઉપરાંત ગાથાઓનો પણ સર્જકે ઉપયોગ કર્યો છે. શિલ્પી પદ્મસેનની કર્પૂરમંજરી સાથે પ્રેમની અનુભૂતિ અને તેની અભિવ્યક્તિ એ આ કૃતિની વિષય-સામગ્રી છે. શ્રીનંદ, કર્ણિક, સર્વપ્રભા, યશોધવલ કુંદનિકા આદિ ગૌણ પાત્રો છે. સિદ્ધરાજ, વાગ્ભટ્ટ વગેરે ઐતિહાસિક પાત્રો છે. હેમચંદ્રાચાર્ય, ભાવબૃહસ્પતિ વગેરે ધર્માચાર્યોની ઉપસ્થિતિથી વાતાવરણ રચાય છે. અહીં ધર્મતત્ત્વની ચર્ચા છે, પરંતુ તે શુકપાઠરૂપે કે સામ્પ્રદાયિક ઝનૂન દર્શાવવા નહીં, પરંતુ જીવન પ્રત્યે સમજદારીભર્યા અભિગમ પ્રગટાવવાના ઉદ્દેશથી કરવામાં આવી છે. આ નવલકથાનું ભાષાકર્મ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. સુ-સંસ્કૃત શબ્દોથી ભરપૂર સંવાદોમાં રહેલી ચાતુરી, કાવ્યમય વર્ણનોને લીધે પૂર્વના સર્જકોથી આ કૃતિ અલગ પડે છે. ભાષા ઉપરાંત નોંધપાત્ર બાબત છે કલા તરફનો અભિગમ. કલા માટે કલાકારે પોતાના જીવનથી લેશ પણ ઓછું સમર્પણ કરવાનું હોતું નથી. ઇતિહાસની સામગ્રીનો વિનિયોગ નવલકથામાં કેવી રીતે કરવો ઘટે, એનો ઉત્તમ નમૂનો ‘રુદ્રમહાલય’ છે. આ કૃતિ દ્વારા રઘુવીર ચૌધરીએ ઐતિહાસિક નવલકથાના પરંપરિત માળખામાં પ્રયોગો કરી ઘટના, પાત્રો, વાતાવરણ વગેરે બાબતોમાં એક કલાકારની મૌલિક સૂઝ દાખવી, સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.

૫:૩ ‘શ્યામ-સુહાગી’ નજીકના ઇતિહાસની કથા છે. એક વિશિષ્ટ દષ્ટિબિંદુથી તે રચાઈ છે. અઢારમી સદીના અંતમાં આપણા દેશમાં જે અનવસ્થા ફેલાઈ હતી તે સમયે શ્રી સહજાનંદ સ્વામી – શ્રીજી મહારાજે ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છમાં વિચરણ કર્યું. પશ્ચિમ ભારતમાં હિન્દુ ધર્મની મૂર્છા દૂર કરવા એમણે અવિરત પ્રયાસ કર્યા. તેનું ચિત્ર અહીં આલેખવામાં આવ્યું છે. આ કથામાં દેશી રજવાડાની ખટપટનું ચિત્ર અસરકારક રીતે રજૂ થયું છે. લોભી દગાબાજ કોટવાલ,

મુત્સદ્દી દીવાન, છીછરા કર્મકાંડી પંડ્યાજી, શાસ્ત્રજ્ઞ વિષ્ણુદેવ જેવાં અનેક પાત્રો સાથે વીર બલભદ્રસિંહ અને રત્નપ્રભા, નિર્મલ હૃદયી શ્યામ અને સંવેદનશીલ સુહાગી વગેરેનું પાત્રાલેખન સફળતાથી થયું છે. આ કથામાં સ્વામીનારાયણધર્મનો પ્રભાવ દર્શાવવા ક્યારેક ચમત્કાર લાગે તેવા પ્રસંગો નિરૂપ્યા છે. પત્રરૂપે ચાલતું પ્રવાસવર્ણન, શ્રીજીનું દ્વારકા-સમુદ્રનું વર્ણન આસ્વાદ્ય બન્યું છે. આજના વ્યાપક ધાર્મિક પ્રદૂષણને વિવિધ પાત્રો દ્વારા તપાસવામાં આવ્યાં છે. લેખકનો ઉદ્દેશ સ્વામીનારાયણ ધર્મનો સદ્દુપદેશ અને પ્રભાવ દર્શાવવાનો રહ્યો છે, પરંતુ શ્રીજીના પ્રભાવમાં લેખક પોતાને અભીષ્ટ ઉદ્દેશની રેખાઓ પૂરેપૂરી વિકસાવી શક્યા હોય એમ લાગતું નથી.

૬:૧ એકલવ્યત્રયી : એકલવ્ય (૧૮૬૭) પંચપુરાણ (૧૮૮૧) અને જે ઘર નાર સુલક્ષણા (૧૮૮૦) આ ત્રણ હાસ્ય-કટાક્ષનું નિરૂપણ કરતી નવલકથાઓ છે.

‘એકલવ્ય’માં કટાક્ષના મુખ્ય ત્રણ વિષયો છે. શિક્ષણ, નવા કવિઓ (રે મઠ) અને રાજકારણ. મહાભારતના એકલવ્યની વેદનામાંથી રઘુવીરને આ કથા લખવાની પ્રેરણા મળી છે. એ આરણ્યક છે. આધુનિક સભ્યતાનો વિરોધી છે. શેઠ ધર્મદાસ તેને શહેરમાં લાવે છે. શહેરમાં રહીને ભણ્યો તેથી શિક્ષણજગતનો નિકટ અનુભવ થયો. પ્રો. અનન્વય પ્રત્યે એકલવ્યને સહાનુભૂતિ છે, કેમ કે એ સાચો અધ્યાપક છે. પ્રકાશકોની શોષણખોરીનું ચિત્રણ પણ છે.

અધ્યાપકો પર તો વ્યંગની ભરમાર છે ! યમરાજ અધ્યાપકને બે કલાક વાંચવાની સજા કરે છે; અધ્યાપકોને અસહ્ય લાગે છે, કહે છે : “પાંચ મિનિટ રાખો મહારાજ ! બે પિરિયડ વચ્ચેની રિસેસમાં વાંચી લઈશું.”

કટાક્ષનું બીજું નિશાન ‘રે મઠ’ના કવિઓ છે. દુઃશાસન-જરાસંધ એકલવ્યને કહે છે : “અમારે નાગા થયું છે.” એકલવ્ય કહે છે : “તમારે જરૂર નથી. તમે એવા નથી એવું કોણે કહ્યું ?”

આ નવલકથામાં પ્રસંગોપાત્ત રાજકારણ પર પણ કટાક્ષ કર્યો છે.

અધ્યાપક : ‘તમે આખા વર્ગને ગેરરસ્તે દોરી રહ્યા છો, મિસ્ટર !’

એકલવ્ય : ‘તો તો હું નેતા થઈશ... ગેરમાર્ગે દોરવાની શક્તિ હોય તો નેતા થવાય.’

૬:૨ ‘પંચપુરાણ’ એક સરસ, સફળ કટાક્ષ-નવલકથા છે. રઘુવીરને ગામડાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. આ હેતુલક્ષી કથા છે. ટી. વી. ફિલ્મરૂપે તે રચાયેલી. એમાં લખમી, શંકરભાઈ, સરપંચ, છગન જમાદાર, મોહન તલાટી વગેરે પાત્રો ઉમેરીને આ નવલકથા લખાઈ છે. રમાનું પાત્ર જાણે દહેજનું દૂષણ દર્શાવવા સર્જાયું છે. કટાક્ષના એક-બે નમૂના

માણીએ :

“મૂંગા રહેવું જોઈએ ત્યારે તમે બોલો છો.”

“મૂંગા રહેવાનું તો સહેલું હતું. તે માટે કોલેજમાં દાખલ થવાની જરૂર ન હતી.”

“છગનના ઉપરી અમલદાર ઇમાનદાર છે.”

“તો જોજો, ટૂંકા ગાળામાં જ એમની બદલી થઈ જશે.”

“પેલા સરપંચના સ્ટેન્ડ પાસેના યોગાનમાં નાની ટેરી જેવું મકાન શેનું છે ?”

“પુસ્તકાલયનું.”

“તો એની ફરતેની જમીન અવાવરું કેમ લાગે છે ?”

“અવરજવરના અભાવે.”

૬:૩ ‘જે ઘર નાર સુલક્ષણા’ રઘુવીરની ત્રીજી હાસ્ય-વિનોદની કથા છે. એની પ્રસ્તાવનામાં નિરંજન ત્રિવેદી લખે છે : “ગુજરાતી સાહિત્યમાં હાસ્યની નવલકથા સાવ જૂજ છે. તેમાં, ત્રણનો ઉમેરો ટકાવારીની દૃષ્ટિએ અધધધ કહેવાય.” વ્યંગ અને વિનોદ માટે સર્વસુલભ લગ્નજીવન છે. કથાનાયક નંદન કહે છે : “કોણ જાણે કેમ હું લગ્નની વાતોમાં ઘણો રસ ધરાવું છું. આપણું ભલે બરાબર ન ગોઠવાયું હોય પણ બીજાનું ગોઠવી આપવાનો ઉત્સાહ અનેરો હોય છે.”

હાસ્ય-વિનોદના થોડાક ચમકારા પર દૃષ્ટિપાત કરીએ :

કોલેજના મેદાનમાં ફરતો વિદ્યાર્થી કહે છે : “ફી ભરી છે તો કોલેજના મેદાનનો લાભ કેમ ન લઈએ ?”

“સૌરાષ્ટ્રમાં ચાહ અને શરબતમાં ઉષ્ણતામાનનો જ ફેર હોય છે.”

“લગ્ન એ બે વ્હીલવાળાં વાહન જેવું છે. બધો ભાર પાછલું વ્હીલ ખેંચે છે. આગલા વ્હીલને ગતિ પણ એ જ આપે છે, પણ દિશા નક્કી કરવાનો અધિકાર એને નથી, આગલા વ્હીલને છે.”

“સ્ત્રીઓ વિશે મારું જ્ઞાન વધે એને સુલક્ષણા પ્રોત્સાહન આપતી નથી.”

૭:૧ ‘વેણુ વત્સલા’

‘વેણુ વત્સલા’ (૧૯૭૨) વિશે ચી. ના. પટેલ લખે છે :

“ચારેક વર્ષ પહેલાં રઘુવીરની ‘અમૃતા’ વાંચી હતી અને મને ગમી હતી... પણ એમની એ પ્રસિદ્ધ નવલકથા કરતાં પણ મને ‘વેણુ વત્સલા’ વધારે ગમી છે. મારે મતે ‘અમૃતા’ એક આહ્વાદક કૃતિ હતી, પરંતુ તે યૌવનની સર્જકતાનું ફળ હતું... ‘વેણુ વત્સલા’ એ જ લેખકની પરિપક્વ બનતી જીવનદૃષ્ટિ એ કળાશક્તિનું ફળ છે એમ મને લાગ્યું છે.”

આ નવલકથા પાત્રપ્રધાન છે. એનું વસ્તુ ૧૯૩૩ની સાલમાં ગાંધીજીના સંબંધમાં આવેલી એક અમેરિકન

યુવતીના જીવન વિશે મહાદેવભાઈએ એમની ડાયરીમાં નોંધેલી થોડી વિગતો પરથી કલ્પેલું છે. એમાં બીજા કાલ્પનિક પાત્રો ઉમેરીને રઘુવીરે વેણું એક નવું જ પાત્ર સર્જ્યું છે. એ હરિજનપ્રવૃત્તિમાં સક્રિય રસ લઈ રહી હતી. તેનાથી ગાંધીજી પ્રભાવિત થયા હતા, પરંતુ એના ખાનગી જીવનના સ્વૈરવિહાર વિશે વાતો સાંભળી એમણે એને પૂના બોલાવી હતી. એનું ભારતીય નામ નીલા નાગિની હતું. ભૂતકાળના જીવન માટે પ્રાયશ્ચિત્ત કરી નવું પ્રસ્થાન કરવાનો એની પાસે સંકલ્પ કરાવ્યો.

વેણુના નવા અવતારની યાત્રા શરૂ થાય છે પણ આ યાત્રા ખૂબ કષ્ટદાયક નીવડે છે. વસુબોધી એના હૃદયમાં જગાડેલી પ્રેમની ભૂખ એ ભૂલી શકતી નથી. નિસર્ગોપચારનો એક સિદ્ધાંત છે કે મનુષ્યનું શરીર એનામાં ભરાયેલો મેલ કાઢવાની ક્રિયા શરૂ કરે ત્યારે વ્યક્તિને પ્રથમ તાવ આવે છે. તે જ પ્રમાણે કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ હૃદયમાં ભરાઈ રહેલા અસત્યનું શોધન કરવા માંડે ત્યારે એનામાં માનસિક તનાવ શરૂ થાય તે કદાચ ચિત્તભ્રમ પણ થાય. વેણુની બાબતમાં પણ આમ જ બને છે. ચિત્તભ્રમ વધી જતાં તે આશ્રમ છોડીને અદશ્ય થઈ જાય છે.

વસ્તુસંઘટન, પાત્રનિરૂપણ, સંવાદકળા અને જીવન વિશે પરિપક્વ સમજ અને સૌથી વિશેષ તો આગવી કથનશૈલીને કારણે ‘વેણુ વત્સલા’ સહૃદય ભાવકનું મન ભરી દે તેવી કલાકૃતિ બની છે.

૮:૧ ‘અમૃતા’ (૧૯૬૫) શ્રી રઘુવીરની બહુચર્ચિત નવલકથા છે. લગભગ પાંચસો પૃષ્ઠમાં ફેલાયેલી આ નવલકથાનું કથાનક ત્રણ ભાગમાં વિભાજિત છે : ૧. પ્રસ્થાવ ૨. પ્રતિભાવ અને ૩. નિરુત્તર.

નાવિકા અમૃતા પી.એચ. ડી. થાય છે, એ પ્રસંગે એને અભિનંદન આપવા એના બે મિત્રો ઉદયન અને અનિકેત એના ઘેર આવે છે. આ ત્રણેના વાર્તાલાપથી કથાનો આરંભ થાય છે.

૮:૨ અમૃતા સંપન્ન પિતાની પુત્રી છે. એ જુહુ (મુંબઈ)માં પિતાએ બંધાવેલા ‘છાયા’ બંગલામાં રહે છે. વારસામાં મળેલી સંપત્તિનો ઉપયોગ મોજશોખમાં કરવાને બદલે અધ્યયન અને સંશોધનમાં કરે છે. જરૂર પડે બીજા માટે ઉપયોગ કરવાનું સ્વીકાર્યું છે.

૮:૩ ઉદયન અને અનિકેત મિત્રો છે. એક ગુજરાતીનો અધ્યાપક છે. બીજો વનસ્પતિશાસ્ત્રનો. અમૃતા નાનપણથી ઉદયનની સહાધ્યાયિની છે. એના બૌદ્ધિક વિકાસમાં ઉદયનનો મોટો ફાળો છે. ઉદયનની સ્થિતિ સામાન્ય છે. એ ‘ડબલબોલી’માં રહે છે. એ વારંવાર નોકરી બદલતો રહે છે.

અધ્યાપન છોડી પત્રકારત્વમાં કામ કરે છે.

૮:૪ અનિકેત વનસ્પતિશાસ્ત્રનો નિષ્ણાત હોવા ઉપરાંત કળા અને સાહિત્યમાં પણ રસ ધરાવે છે. ગુરુની પ્રેરણાથી એ ત્રણેક વરસ માટે રાજપૂતાના રણપ્રદેશમાં રણ વધતું અટકાવવા સંશોધનકાર્ય માટે જાય છે. એ સિક્કાનગરમાં પોતાના ફ્લેટમાં રહે છે. ‘અમૃતા’ આંતરિક સંઘર્ષની કથા છે. એના ત્રણે પાત્રો બહિર્જગતમાં વસતાં હોવા છતાં પોતાના આંતરજગતને જ સત્ય પ્રમાણીને જીવે છે. આથી આ નવલકથામાં બાહ્ય ઘટનાનું મહત્ત્વ ઓછું છે. સાચા સર્જકને મન ઘટના કરતાં મનુષ્યસ્વભાવનો મહિમા સવિશેષ હોય છે. ‘અમૃતા’માં નિરૂપિત ઉદયન, અનિકેત અને અમૃતાના મનોજગતનું ગતિશીલ ચિત્રણ પુનઃ પુનઃ જોવું ગમે તેવું રમ્ય અને આકર્ષક છે. રઘુવીરની પ્રતિભાનો ઉન્મેષ અહીં પૂરી ક્ષમતા સાથે પ્રગટ થાય છે.

૮:૫ ઉદયન અઠંગ અસ્તિત્વવાદી છે. તે વર્તમાનમાં માને છે. હિત-અહિતની ગણતરી એને સ્વાર્થી લાગે છે. તે પોતાના અસ્તિત્વને વફાદાર રહી જીવવામાં માને છે. તે ઈશ્વરમાં માનતો નથી. એને પ્રત્યક્ષ જગતમાં રસ છે. ઇન્દ્રિયોથી પ્રમાણી શકાય તે જ સાચી દુનિયા માને છે. નીત્શેનું સૂત્ર : Life is good because it is painful. એને અત્યંત પ્રિય છે.

૮:૬ અનિકેત અતીત અને ભવિષ્યમાં માને છે. ઈશ્વરમાં અને જનસેવામાં તે માને છે. To be નહીં પરંતુ to becomeમાં એને શ્રદ્ધા છે. એનામાં બીજાને સમજવાની તત્પરતા અને ઉદારતા છે. તટસ્થતા અને પ્રેમળતા એના ચારિત્ર્યના ઉમદા ગુણ છે. ગમે તેવા વિષમ સંજોગોમાં પણ સંયમ અને સ્વસ્થતા ગુમાવતો નથી.

૮:૭ અમૃતા સમયનું વિભાજન કરતી નથી. માણસ એકબીજાને પૂર્ણતઃ ઓળખી શકતો નથી, માટે ઓળખવા કરતાં પામવું-અનુભવવું એને વધુ તૃપ્તિપદ લાગે છે. ઉદયનના સાન્નિધ્યથી એની બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ થયેલી છે. અનિકેતના સાન્નિધ્યથી તેની શ્રદ્ધા તીવ્ર થાય છે. તે સહનશીલ અને ઉદાર છે. પ્રેમ અને સ્વાતંત્ર્યના સંઘર્ષ વચ્ચે અંતે પ્રેમપ્રેરિત સમર્પણમાં જ એનું જીવન સાર્થક્ય પામે છે. પોતપોતાની માન્યતાઓમાં અડગ રહેવાને કારણે ત્રણે પાત્રોને આંતરિક સંઘર્ષ – તાવણીમાંથી પસાર થવું પડે છે. અમૃતા અનિકેત તરફ આકર્ષાય છે, પરંતુ અનિકેત માટે અમૃતાનું સૌંદર્ય એ પવિત્રતાનો પર્યાય છે. એ પ્રેમીને પ્રાપ્ત કર્યા વિના પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા માગે છે. સ્વપ્નરૂપે અમૃતાના અસ્તિત્વને પ્રમાણીને સંતોષ માને છે. કામ-ના બળવાને એ પ્રયત્નપૂર્વક દબાવી દે છે. ઉદયનનો પ્રેમ ઉત્કટ અને આક્રમક

છે. નૌકાવિહાર વખતે તીવ્ર લાલસાથી હથેળીનું ખારું પાણી પી જાય છે. બે હાથે પકડીને તે અમૃતાનું બ્લાઉઝ ચીરી નાખે છે. પૂછે છે : “તારી છાતી ચીરીને જોઉં કે તારા હૃદયમાં કોનું પ્રતિબિંબ છે ? કે પછી તારે હૃદય છે કે નહીં ?”

ઉદયન ખબરપત્રી તરીકે જાપાન જાય છે. અણુબૉમ્બથી ઘવાયેલા માણસોની મુલાકાત લે છે. ત્યાંથી લ્યુકેમિયા લઈને આવે છે. એની દશા ગંભીર થતા અમૃતા તેને અમદાવાદ લાવે છે. ઉદયન એના વસિયતનામામાં અમૃતાને લખાવે છે કે ઈશ્વર નથી એવી ધારણા વિશે શંકા જાય છે... માણસે માણસ સાથેનો સંબંધ ઉદ્દેગરહિત થઈને સમજવો રહ્યો, એમ કહી શકનાર એકલો નહીં રહે. આ નવી પ્રતિતિ પ્રમાણે જીવવાની ઈચ્છા જાગે છે. પણ અમૃતાના સમુદાર સાન્નિધ્યમાં હું એક સંપૂર્ણ જિંદગી જીવ્યો છું – એ સંતોષ સાથે છેલ્લે આવી પહોંચેલા અનિકેત અને અમૃતાના સાન્નિધ્યમાં દુનિયાની વિદાય લે છે.

રસદાર સંવાદો અને પાત્રોના આત્મકથન દ્વારા વાર્તા ગતિ કરે છે. એમાં પત્રો, લઘુવાર્તાઓ, મિથ, પ્રતીક, સ્વપ્ન વગેરેનો ઉપયોગ પણ કર્યો છે. રણપ્રદેશ, સાબરકાંઠા, બાલારામ, આદિવાસી પ્રદેશ વગેરેનું પ્રકૃતિ સૌંદર્ય આહ્વાદક અને મનોહર છે. કૉલેજો, અધ્યાપકો, સાહિત્યકારો વગેરેનો ઉલ્લેખ તથા ભારતપ્રવાસની ઉદયનની ઊડતી નોંધ વાર્તાને રોચક અને વાસ્તવદર્શી બનાવે છે. કેટલાક વિવેચકોએ નોંધ્યું છે કે ‘અમૃતા’ પર કવિવર ટાગોરની ‘ઘરે બાહિરે’ નવલકથા તથા અજોયની ‘નદી કે દ્વીપ’ ઉપન્યાસની અસર છે.

૮:૮ આ નવલકથામાં વરણીની સ્વતંત્રતા (Freedom of choice) અને અસ્તિત્વવાદ વિશે વિચારણા થઈ છે. પ્રસ્તાવનામાં નગીનદાસ પારેખ સાર તારવતાં કહે છે કે કથાનાં ત્રણેય પાત્રોનો ભ્રમનિરસન થાય છે. વરણીની સ્વતંત્રતામાં માનનાર અમૃતાને સમજાય છે કે કેવળ સ્વાતંત્ર્ય પૂરતું નથી. સંવાદિતા અને સ્નેહ પણ જોઈએ. ઉદયનને સમજાય છે કે સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ એ જ પરમ સત્ય નથી. જીવવા માટે અનેક માણસોની જરૂર પડે છે. પ્રેમ ભ્રમણા નથી. મુગ્ધતા નિર્ભંગતા નથી. અનિકેતને સમજાય છે કે પોતાની નિરપેક્ષતા કેટલી કાચી હતી. સાચી નિરપેક્ષતા સિદ્ધ કરવી કેવી કઠિન છે.

‘પૂર્વરાગ’ (૧૯૬૪)ના પ્રકાશન પછી એક જ વરસ બાદ પ્રગટ થયેલ આ નવલકથામાં રઘુવીરે સર્જકતાનાં ઊંચાં શિખર સર કર્યાં છે ! સાચે જ, ‘અમૃતા’ એ ગુજરાતી ભાષાની એક અપૂર્વ સાહિત્યઘટના છે.

૯:૧ શ્રી રઘુવીર ચૌધરીની કેટલીક નોંધપાત્ર

લઘુનવલ તથા સામાજિક તેમ જ પાત્રપ્રધાન નવલકથાઓનો કેવળ નામોલ્લેખ કરી સંતોષ માનીશું.

લઘુનવલ :

૧. ‘આવરણ’ (૧૯૬૬), ૨. ‘તેડાગર’ (૧૯૬૮)
૩. ‘લાગણી’ (૧૯૭૬), ૪. ‘નષ્ટજાતક’ (૧૯૮૧),
૫. ‘પક્ષ-ઘાત’ (૧૯૮૧), ૬. ‘બાકી જિંદગી’ (૧૯૮૨),
૭. ‘મનોરથ’ (૧૯૮૬) અને ૮. ‘ઈચ્છાવાર’ (૧૯૮૭)

કેટલીક સામાજિક નવલકથાઓમાં તત્કાલીન પરિવેશનું યથાર્થ ચિત્રણ તથા પાત્રાલેખન ખૂબ માર્મિક રીતે થયું છે, જેમ કે :

૧. ‘લાવણ્ય’ (૧૯૮૮), ૨. ‘બે કાંઠા વચ્ચે’ (૧૯૮૪), (૨૦૦૪), ૩. ‘કાચા સૂતરને તાંતણે’ (૧૯૮૫), ૪. ‘ઉત્તર’ (૧૯૮૭), ૫. ‘ક્યાં છે અર્જુન ?’, ૬. ‘એક ડગ આગળ બે ડગ પાછળ’ (૨૦૦૯)

૧૦ :૧ ગુજરાતી કથા-સાહિત્યમાં રઘુવીર ચૌધરીનું વ્યાવર્તક પ્રદાન કયું ? સન ૧૯૬૦ની આસપાસ કલાવાદ (Art for Art’s Sake)થી પ્રેરાઈને સુરેશ જોષીએ નવલકથામાં ઘટનાલોપ યા ઘટનાદ્વાસનો મહિમા કર્યો. તેથી ગો. મા. ત્રિ; મુનશી, મેઘાણી, પન્નાલાલ જેવા સમર્થ સર્જકોની કૃતિઓનું અવમૂલ્યન થયું. ‘શુદ્ધકલા’ની વિભાવનાથી લખાયેલ કૃતિઓ દુર્બોધ અને અવાચનક્ષમ બની. રઘુવીરે પોતાની નવલકથાઓમાં ઘટનાને ઉચિત સ્થાન આપ્યું, ને પુનઃ નવલકથાને વાચનક્ષમ બનાવવાનો સફળ પ્રયાસ કર્યો. જાણીતા પાશ્ચાત્ય સમીક્ષક મેથ્યુ આર્નોલ્ડ સાહિત્યની પરિભાષા આપતાં કહે છે : ‘Literature is criticism of life’ અર્થાત્ સાહિત્ય એ જીવનની સમીક્ષા છે. રઘુવીરની નવલકથામાં વ્યક્તિજીવન તેમ જ સામાજિક જીવનનું સૂક્ષ્મ અને કલાપૂર્ણ ચર્ચા-ચિંતન-નિરૂપણ પ્રાપ્ત થાય છે. પોતાના સમયની તમામ સમસ્યાઓને એમણે રસપ્રદ રીતે ગૌરવપૂર્ણ ભાષા-શૈલીમાં વ્યંજિત કરી છે. હા, એમના પર ગાંધીવિચારનો પ્રભાવ હોવાથી સમસ્યાઓનું નિરૂપણ યથાર્થ રીતે કર્યું છે, પરંતુ એનું સમાધાન આદર્શ રીતે કલાત્મક શૈલીમાં રજૂ કર્યું છે. તેઓ ગુજરાતી ભાષાના વર્તમાન સમયના શ્રેષ્ઠ આદર્શોન્મુખ યથાર્થવાદી સર્જક છે.

આધાર : અમૃતાથી ધરાધામ/સંપાદન : દષ્ટિ પટેલ, સુનીતા ચૌધરી

તુલસીભાઈ પટેલ

૧, ઉદયનગર સોસાયટી

પ્રશાંત સિનેમા પાસે, મહેસાણા-૩૮૪૦૦૨

મો. ૯૯૯૮૦૮૯૬૩૩

અનુવાદની કળા

નગીનદાસ પારેખ

અનુવાદની કળાનો વિચાર કરવા પહેલાં અનુવાદની જરૂર શાથી ઊભી થાય છે એનો સહેજ વિચાર કરી લઈએ. દુનિયામાં એટલી બધી ભાષાઓ છે કે કોઈ માણસ ધારે તોયે એ બધી ભાષાઓ શીખી ન શકે ! અને તેમ છતાં, દેશ દેશ અને ખંડ ખંડ વચ્ચેનું અંતર દહાડે દિવસ ઘટતું જાય છે, દેશ દેશ વચ્ચેના વહેવારો વધતા જાય છે અને દુનિયાના અનેક દેશોને ભેગા થઈને ચર્ચાવિચારણા કરવી પડે એવા પ્રસંગો તો આજે લગભગ રોજની વસ્તુ થઈ પડી છે. એવી મંત્રણાસભાઓમાં પણ જે માણસો ભાગ લે છે, તે બધા એકબીજાની ભાષા જાણતા હોતા નથી, એટલે દરેકનું બોલેલું બીજા બધા સમજી શકે એ માટે કોઈક વ્યવસ્થા કરવાની રહે છે. એના ત્રણ માર્ગો કલ્પી શકાય. એક તો એ કે બધા માણસો બધી ભાષાઓ શીખી લે. પણ આપણે હમણાં જ જોઈ ગયા કે એ શક્ય નથી. બીજો માર્ગ એ કે બધા સમજી શકે એવી કોઈ નવી ભાષા યોજવી. આ દિશામાં પ્રયોગો થયા છે. એસ્પેરેન્ટો નામે એક વિશ્વભાષા યોજવામાં પણ આવી હતી, પણ તે કામ ન દઈ શકી. એટલે ત્રીજો માર્ગ રહ્યો અનુવાદનો. અર્થાત્ દરેક માણસ જે બોલે તેનો બીજી બધી ભાષામાં અનુવાદ કરીને સંભળાવવાનો. આજે બધી આંતરરાષ્ટ્રીય સભાઓમાં એમ જ કરવામાં આવે છે. વક્તા પોતાની ભાષામાં બોલે છે, અને સાંભળનારાઓ કાને યંત્રો ચડાવી પોતાને ફાવતી ભાષામાં તેનો અનુવાદ સાંભળે છે. જેવું આંતરરાષ્ટ્રીય મંત્રણાઓનું તેવું જ આંતરરાષ્ટ્રીય સમાચારોનું. આખી દુનિયાનાં સમાચારપત્રો જે સમાચારો પોતપોતાના પ્રદેશની ભાષામાં પ્રગટ કરે છે, તે જુદી જુદી ભાષાઓમાંથી ભાષાંતરિત થઈને તેમને મળતા હોય છે. એટલે આજના જગતની એક મહાપ્રભાવશાળી સંસ્થા સમાં વર્તમાનપત્રોને પણ અનુવાદ વગર ચાલે તેમ નથી. તેમાંય વળી આપણા દેશમાં દેશી ભાષાઓનાં પત્રોને તો અનુવાદ વગર ઘડી પણ ચાલે એમ નથી, કારણ કે સમાચાર સંસ્થાઓ જે સમાચાર વર્તમાનપત્રોને પહોંચાડે છે તે અંગ્રેજીમાં પહોંચાડે છે. થોડા સમયમાં કદાચ આપણા દેશની

સમાચાર સંસ્થાઓ હિંદીમાં સમાચાર આપતી થશે. પણ ત્યારે સુધ્ધાં હિંદી સિવાયની ભાષાઓમાં તેનો અનુવાદ કરવાનો રહેશે જ.

આ તો આધુનિક જગતના રોજના જીવનવ્યવહારમાં અનુવાદનું સ્થાન આપણે જોવું. એ ઉપરાંત માણસ પોતાના સાંસ્કારિક વિકાસ માટે જગતના વિચારપ્રવાહો અને સાહિત્યસર્જનોના સંપર્કમાં રહેવા ઇચ્છતો હોય છે; એટલા માટે એને દુનિયાના જુદા જુદા દેશોમાં પ્રગટ થતા વિચારગ્રંથો અને સાહિત્યગ્રંથોનું પરિશીલન કરવાની જરૂર પડે છે, અને તે પણ મોટે ભાગે તે તે ગ્રંથોના અનુવાદ દ્વારા જ શક્ય બને છે. આમ, માણસનાં વ્યાવહારિક અને સાંસ્કારિક બંને પ્રકારનાં પ્રયોજનો માટે અનુવાદની આવશ્યકતા રહે છે.

આ રીતે અનુવાદ એ જગતના સાંસ્કૃતિક સંપર્કનું મહત્ત્વનું સાધન હોઈ, એ આપણા દેશની વિચારણા અને સર્જનપ્રવૃત્તિને ઉત્તેજે છે, તેની દષ્ટિમર્યાદાને વિશાળ બનાવે છે, અને ભિન્નભિન્ન ક્ષેત્રોમાં ભિન્નભિન્ન પ્રજાઓએ મેળવેલી સિદ્ધિનાં દર્શન કરાવી એવો જ પુરુષાર્થ કરવાની આપણને પ્રેરણા આપે છે. શ્રી કાકાસાહેબ કાલેલકરે અનુવાદકને સંસ્કૃતિનો એલચી કહેલો છે, તે આ દષ્ટિએ સર્વથા યોગ્ય છે.

હવે આપણે અનુવાદકના કાર્યના સ્વરૂપનો અને તેની મુશ્કેલીઓનો વિચાર કરીએ. અનુવાદકનું કામ, પરભાષામાંની કોઈ કૃતિનો જે અર્થ અને ભાવ પોતાને સમજાયો હોય તે ચોકસાઈપૂર્વક પોતાની ભાષામાં ઉતારવાનું છે. અહીં ભાવ શબ્દ હું લાગણીના અર્થમાં વાપરું છું. કોઈ પણ કૃતિ આપણે વાંચીએ છીએ ત્યારે આપણે તેનો અર્થ ગ્રહણ કરીએ છીએ અને સાથોસાથ એ અર્થ આપણા ચિત્તમાં અમુક લાગણી અથવા ભાવ જગાડે છે. એ બંનેને – અર્થને અને ભાવને – અનુવાદકે ચોકસાઈપૂર્વક પોતાની ભાષામાં પ્રગટ કરવાના છે. અથવા બીજી રીતે કહીએ તો અનુવાદકનું કામ પરભાષાની કૃતિ પોતાની ભાષામાં એવી રીતે રજૂ કરવાનું છે, કે જેથી તે

વાંચીને મૂળ કૃતિ વાંચીને અનુભવાતા ભાવો અનુભવી શકાય.

આ કહેવું જેટલું સહેલું છે તેટલું કરવું સહેલું નથી. આથી જ કોઈકે કહ્યું છે કે અનુવાદકનું કામ કોઈ છોડને એક ભૂમિમાંથી ઉપાડીને બીજી ભૂમિમાં રોપવા જેવું છે. એક ભાષાની કૃતિ બીજી ભાષામાં ઉતારવામાં રહેલી મુશ્કેલીનું કારણ એ છે કે દરેક ભાષાની પ્રકૃતિ અને તેનું વ્યક્તિત્વ અલગ હોય છે. આથી દરેક ભાષા દરેક વસ્તુ પોતાની આગવી રીતે કહે છે. જેમ દરેક માણસનો જીવનનો અનુભવ અને પ્રકૃતિ ભિન્ન હોવાને કારણે કોઈ પણ એક ઘટનાની અસર કોઈ પણ બે માણસો ઉપર તદ્દન એકસરખી થઈ શકતી નથી, કોઈ પણ બે માણસોને તદ્દન એકસરખો અનુભવ થવો શક્ય નથી, તેમ કોઈ પણ બે ભાષા બધી વસ્તુ એક જ રીતે કહેતી નથી. દરેક ભાષા સૈકાઓના વપરાશથી ને તેને બોલનાર પ્રજાના સામાજિક તથા સાહિત્યિક ઇતિહાસથી એવી વિશિષ્ટ રીતે ઘડાયેલી હોય છે કે તેના કણકણમાં સંલગ્ન સૂચનો, સંસ્કારો અને સૂક્ષ્મ અર્થની તથા ભાવની છટાઓના ભંડાર ભર્યા હોય છે, અને તે બધાને માટે બીજી ભાષામાં સમાનાર્થ શબ્દો ભાગ્યે જ મળી આવે છે. ઉપરાંત, સાહિત્યમાં તો સર્જક ભાષાની બહુવિધ શક્તિનો પૂરેપૂરો લાભ લઈ પોતાનું વક્તવ્ય બને એટલું ચોટદાર બનાવવા મથે છે : શબ્દનો નાદ, કાકુ, ધ્વનિ, સંલગ્ન અર્થ અને ભાવછટાઓ, વાક્યનો લય, આરોહ, અવરોહ, શબ્દોની વિશિષ્ટ ગોઠવણી – એ બધાના સહયોગથી જે અર્થ અને ભાવપિંડ બંધાય છે, તેને એક ભાષામાંથી બીજી ભાષામાં અકબંધ લઈ જવો એ ગર્ભને એક ઉદરમાંથી બીજા ઉદરમાં લઈ જવા જેવું વિકટ કામ છે. સૌ કોઈ જાણે છે કે ટોલ્સ્ટોયને તો સદ્ભાગ્યે મોડ અને ગાર્નેટ જેવા કુશળ અને ખંતીલા અનુવાદકો મળ્યા હતા, તેમ છતાં, તેઓ ઘણી વાર ફરિયાદ કરતા કે મારા ગ્રંથો અનુવાદમાં ગાલીચાની અવળી બાજુ જેવા લાગે છે. આ તો ગદ્યાના અનુવાદની વાત થઈ. કવિતાના અનુવાદની વાત કરીએ તો, ક્ષેંચ ભાષાના એક જાણીતા અધ્યાપકે કહ્યું છે કે, અંગ્રેજ ભાષામાં એક પણ ક્ષેંચ કવિતાનો એક પણ અનુવાદ એવો નથી, જેમાં મૂળની ચોટ અર્ધ કરતાં વધુ સચવાઈ હોય !

આપણામાં કહેવત છે કે ‘કોલસાની દલાલીમાં હાથ કાળા.’ તે ઉપરથી સ્વ. શ્રી બળવંતરાય ઠાકોરે અનુવાદ વિશે ક્યાંક એવી મતલબનું કહ્યાનું સાંભરે છે કે અનુવાદ એ તો કોલસાની દલાલી છે. એનો અર્થ એ કે અનુવાદનું

કામ એવું કપરું છે, એમાં એટલી બધી વસ્તુઓ સંભાળવાની હોય છે કે ક્યાંક ને ક્યાંક તો કંઈક ઊણપ રહી જવાની જ અને પરિણામે અનુવાદકને જશની સાથે જશ જેટલાં જ અથવા વધારે અને કોઈ વાર તો જશને બદલે જૂતિયાં મળવાનાં. એક હિંદી કવિતામાં કહ્યું છે કે –

काजरकी कोठरीमें कैसे हि सयानो पैठे

एक लीक काजरकी लागि है पै लागि है ।

અર્થાત્ કાજળની કોટડીમાં ગમે તેવો શાણો માણસ પેસે તોય તેને કાજળનો એકાદ ડાઘ તો લાગવાનો ને લાગવાનો જ.

એવું જ અનુવાદનું છે.

આચાર્ય ક્ષિતિમોહન સેને કહ્યું છે તેમ, “અનુવાદકનું કામ સેતુબંધ બાંધવાનું છે... સેતુબંધને માટે બંને કિનારા સાથે અનુવાદ કરનારનો સાચો યોગ હોવો જોઈએ. એવા કેટલાય અનુવાદકો જોયા છે, જેઓ કેવળ યશની લાલસાથી બંને કિનારા સાથે સાચો સંબંધ બાંધ્યા વગર જ સેતુ બાંધવા મંડી પડે છે. કેટલાય સરળ વટેમાર્ગુઓ તેના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી ચાલવા જતાં અપઘાત મૃત્યુની ખીણમાં જઈ પડે છે.” અર્થાત્ અનુવાદકમાં બે વસ્તુ તો હોવી જ જોઈએ. એક તો જે ભાષામાંથી એ અનુવાદ કરવા માગતો હોય તેનું સારું નિર્ભરયોગ્ય જ્ઞાન, અને બીજી વસ્તુ તે પરભાષામાં વાંચેલી વસ્તુ પોતાની ભાષામાં બરાબર કહેવા જેટલો સ્વભાષા ઉપર કાબૂ.

આ રીતે જોઈએ તો અનુવાદકાર્યનાં બે અંગો છે. એક, પરભાષામાં કહેવાયેલી વસ્તુ પૂરેપૂરી સ્પષ્ટ રીતે સમજવી અને બીજું એ કે તેને પોતાની ભાષામાં યથાતથ પ્રગટ કરવી. અનુવાદક પોતે જ જો વસ્તુ પૂરેપૂરી સમજ્યો ન હોય, તો એના અનુવાદમાં બધો અર્થ આવી જ ન શકે. એટલે સારા અનુવાદ માટે એ અત્યંત આવશ્યક છે કે અનુવાદક મૂળ કૃતિને સમજવા બરાબર પ્રયત્ન કરે. અહીં સમજવું એટલે કૃતિમાં વપરાયેલા શબ્દો ઓળખી લેવા એટલું જ નહિ, પણ દરેકેદરેક શબ્દોને તે તે સંદર્ભમાં જે વિશેષ અર્થ થતો હોય તે પકડવો. શબ્દોના ઘણી વાર અનેક અર્થો થતા હોય છે. એ ભિન્નભિન્ન અથવા એકસરખા લાગતા અર્થોમાંથી અહીં કયો અર્થ અભિપ્રેત છે એ પકડાય નહિ ત્યાં સુધી વાક્ય પૂરું સમજાય નહિ. વળી દરેક સારો લેખક શબ્દોને પોતાની આગવી રીતે વાપરતો હોય છે, અને તેને કંઈ નવો અર્થ કે અર્થછટા

અર્પતો હોય છે. સારા લેખકોમાં એકએક શબ્દ આખી કૃતિને લક્ષમાં રાખી યોજાયેલો હોય છે. ઉપમારૂપકાદિ અલંકારો પણ પરસ્પર અને આખા વસ્તુ સાથે ગાઢ સંબંધ ધરાવતા હોય છે, અને વાક્યોનો આરોહઅવરોહ અને તેની લંબાઈટૂંકાઈ પણ પ્રયોજન-નિર્ણીત હોય છે. બધાંથી આખી કૃતિનું વાતાવરણ અને તેનો ભાવપિંડ બંધાય છે. અને તે પણ શબ્દાર્થ જેટલો જ, બલકે વધારે, મહત્ત્વનો હોય છે. એનો અર્થ એ થયો કે મુખ્ય અર્થ નક્કી થયા પછી એ અર્થની આસપાસ સંલગ્ન ભાવો, ગર્ભિત સૂચનો અને ગૌણ અર્થોનો જે પરિવેશ હોય છે તેનો વિચાર કરવાનો પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આમ મૂળ કૃતિ સમજવી એટલે આ બધી સંકુલ અને સૂક્ષ્મ અર્થછટાઓ અને ભાવછટાઓ અનુભવવી. બીજી રીતે કહીએ તો એ કૃતિનો સાહિત્યિક રસાસ્વાદ માણવો. અથવા વિવેચકદષ્ટિએ એનું પરિશીલન કરવું. ટૂંકમાં સહૃદયતાપૂર્વક એનો આસ્વાદ લેવો, એમાં સમરસ થવું.

આટલી પૂર્વતૈયારી પછી એટલે કે મૂળ કૃતિની સ્પષ્ટ છાપ પોતાના ચિત્તમાં ઝીલ્યા પછી અનુવાદનો પ્રારંભ કરી શકાય. પહેલો મુસદ્દો ઝડપભરે લખી જઈએ, ક્યાંક ચોક્કસ શબ્દ ન સૂઝે, ક્યાંક અનુવાદ જરા ખરબચડો રહી જાય, તો તેની પરવા ન કરીએ, પણ એ કાચો ખરડો છે, એટલું ધ્યાનમાં રાખીએ. એ થઈ ગયા પછી આવાં સ્થાનો ફરી વાર નિરાંતે વિચારીએ અને કોષો વગેરેની મદદથી તે તે સ્થાને ઈષ્ટ અર્થને અનુરૂપ શબ્દ યોજીએ. અહીં એક વસ્તુ ખ્યાલમાં રાખવા જેવી છે. કોઈ પણ શબ્દના એક ભાષામાં જે વિવિધ અર્થો થતા હોય તે બધા જ અર્થો ધરાવતો હોય એવો શબ્દ બીજી ભાષામાં ભાગ્યે જ મળે. એટલે એક શબ્દને માટે અમુક એક જ શબ્દ સર્વત્ર ગોઠવી દઈ શકાય એમ બને નહિ. જુદા જુદા સંદર્ભમાં એ શબ્દનો અભિપ્રેત અર્થ જુદા જુદા શબ્દો દ્વારા દર્શાવવો પડે એવું ઘણી વાર બનવાનું અને દરેક પ્રસંગે યોગ્ય શબ્દ પસંદ કરવામાં જ અનુવાદકની કસોટી થાય છે. આપણે અંગ્રેજી idea શબ્દ લઈએ, તો એને માટે સંદર્ભ પ્રમાણે કોઈ વાર 'ખ્યાલ,' તો કોઈ વાર 'વિચાર,' તો કોઈ વાર 'કલ્પ,' એમ જુદા જુદા શબ્દોનો ઉપયોગ કરવો પડે છે.

ઘણી વાર લેખક જે વિષયની ચર્ચા કરતો હોય છે તેને વિશેના પોતાના મનોભાવ પણ પોતે યોજેલા શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરતો હોય છે, એટલે પોતાની ભાષામાં શબ્દ પસંદ કરતી વખતે અનુવાદકે આ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવી પડે છે. 'કલ્કી'ના મારા અનુવાદમાં એક ઠેકાણે

trial marriage માટે મેં 'જાંગડ લગ્ન' શબ્દ વાપરેલો છે. તે વિશે સ્વ. મુ. શ્રી નરહરિભાઈ પરીખે મને કહ્યું હતું કે એ પ્રયોગમાં મૂળમાં નથી એવો એ વસ્તુ પ્રત્યેની સહેજ નાપસંદગીનો ભાવ આવે છે તે બરાબર નથી. ખરેખર એમ થાય છે કે નહિ એ વાત બાજુએ રાખીએ તો, એમણે ઉઠાવેલો આ મુદ્દો ખરેખર મહત્ત્વનો છે. મૂળમાં ન હોય એવી અર્થછટા અનુવાદમાં ઉમેરાય એ જેમ દોષ ગણાય, તેમ મૂળમાંની કોઈ અર્થછટા અનુવાદમાં વ્યક્ત ન થાય એ પણ દોષ ગણાય. પણ કેટલીક છટાઓ બીજી ભાષામાં દર્શાવી શકાતી જ નથી, અને ત્યાં મૂળની ભૂમિકા સમજી લઈ અર્થગ્રહણ કરવાનું રહે છે. આપણે એક સામાન્ય દાખલો લઈએ. બંગાળમાં પુત્રી, પૌત્રી કે પુત્રવધૂને 'મા' કહીને સંબોધવામાં આવે છે. એ દેશમાં બહુ પ્રચલિત દેવીપૂજા અને એવાં બીજાં કારણોને લીધે સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે જે એક પ્રકારનો મનોભાવ સેંકડો વર્ષોની પરંપરાથી અસ્તિત્વમાં આવેલો છે, તેની ભૂમિકા ઉપર આ એક નાનકડા સંબોધન દ્વારા વ્યક્ત થતો આદર, હેત, લાડ વગેરેનો સંમિશ્ર ભાવ બીજી ભાષામાં કોઈ એક શબ્દ દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકે એમ નથી. આપણે ગુજરાતીમાં 'મા' સંબોધન રાખીએ છીએ તો બંગાળ જેવી ભૂમિકા આપણે ત્યાં ન હોવાથી તે વિચિત્ર લાગે છે. આપણે ત્યાં પ્રચલિત 'બહેન,' 'બેટા' વગેરે સંબોધનો વાપરીએ છીએ તો મૂળની છટા આવતી નથી. આવે સ્થળે મૂળ સંબોધન કાયમ રાખી તેની સામાજિક ભૂમિકા ટીપમાં સમજાવવી એ જ ઉપાય ઠીક લાગે છે. કેટલીક વાર આવી મુશ્કેલી ટાળવા રૂપાંતરનો માર્ગ લેવામાં આવે છે, પણ તેમ કરવા જતાં મૂળનું ઘણું સૌંદર્ય જતું કરવું પડે છે, અને કરેલા ફેરફારથી મૂળ કૃતિને ઘણું સોસવું પડે છે. આપણે ત્યાં પશ્ચિમની અનેક કૃતિઓનાં રૂપાંતરો કે વેશાંતરો થયેલાં છે, તેને મૂળ સાથે સરખાવી જોવાથી આ વાતની ખાતરી થશે.

આવા કોઈ અનિવાર્ય અપવાદો બાદ કરતાં અનુવાદની ભાષા રૂઢ ગુજરાતી રહેવી જોઈએ. બીજી ભાષાના રૂઢિપ્રયોગો વગેરેને આપણી ભાષામાં જ રજૂ કરવા જોઈએ, અને એવે ઠેકાણે શબ્દશ: અનુવાદ કરવો ન જોઈએ, જોકે આપણા દેશની ભાષાઓમાંથી અનુવાદ કરવામાં કોઈ વાર આપણે રૂઢિપ્રયોગોનો અનુવાદ કરીએ તોયે અર્થ સમજાય એવો રહે એમ બનવા સંભવ છે, પણ એની ગણના અપવાદમાં થવી જોઈએ. મૂળની વાક્યરચના વગેરેને ખૂબ વફાદાર રહેવા જતાં અનુવાદ સમજાય એવો જ ન રહે તો અનુવાદનું પ્રયોજન જ માર્યું જાય. આથી

અનુવાદમાં ભાષાની સ્વાભાવિકતા અને અર્થની વિશદતા અથવા પ્રાસાદિકતા સચવાય એનું ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

વાર્તા કે નાટકમાંના સંવાદોના અનુવાદમાં વિશેષ કાળજી રાખવી પડે છે. એવે પ્રસંગે ભાષા વધારે ઘરગથ્થુ, સંક્ષિપ્ત, વેગવતી અને ચોટદાર હોય છે. એને બીજી ભાષામાં ઉતારતાં વાક્યો અરૂઢ, કઠંગાં કે અસંબદ્ધ ન લાગે એ જોવાનું હોય છે. સંવાદમાં શબ્દોના ક્રમ ઉપર, વિશેષણો, ક્રિયાવિશેષણો વગેરેનાં સ્થાન ઉપર ધ્યાન રાખવું જોઈએ. ઘણી વાર સહેજ અમથા ફેરફારથી આખો અર્થ માર્યો જાય છે અથવા ચોટ રહેતી નથી. ઉપરાંત, સંવાદમાં પાત્રોનો સામાજિક દરજ્જો તેમની ઉક્તિઓમાં પ્રતિબિંબિત થતો હોય છે, એ સમજીને જાળવવો જોઈએ.

અત્યાર સુધીની ચર્ચામાં ગંભિત રૂપે આવી ગયેલી હોવા છતાં એક વસ્તુનો હું ફરી ઉલ્લેખ કરું છું. જે ભાષામાંથી પોતે અનુવાદ કરતો હોય તે ભાષા બોલનાર પ્રજાના સામાજિક અને રાજકીય, ધાર્મિક અને સાંસ્કારિક જીવનની ભૂમિકાનો અનુવાદકને સારો પરિચય હોવો જરૂરી છે. એ વગર ઘણી વસ્તુઓ ન સમજાવાનો અથવા ખોટી સમજાવાનો ભય રહે છે, અને પરિણામે ભયંકર ભૂલો થવા પામે છે.

આ ચર્ચા ઉપરથી એટલું તો ખ્યાલમાં આવ્યું હશે કે અનુવાદકે ભાષાવિષયક શક્તિ તો સર્જક જેટલી જ કેળવવી પડે છે. એ વગર તે મૂળને પૂરતો ન્યાય ન કરી શકે. ઉપરાંત, તેનામાં અમુક સર્જકશક્તિ હોય તો જ પોતાના કામમાં સફળ થવાની આશા રાખી શકે. પણ એ સર્જકશક્તિ પણ તેણે મૂળ લેખકની સેવામાં જ સમર્પણ કરવાની છે. એટલે કે એ શક્તિ તેણે મૂળ લેખકના વક્તવ્યને બને એટલી વફાદારીથી રજૂ કરવામાં ખર્ચવાની છે; એ શક્તિ વડે તેણે મૂળને શોભાવવાનો કે તેને ટપી જવાનો પ્રયત્ન કરવાનો નથી. મૂળને પૂરેપૂરા વફાદાર રહેવાના પ્રયત્નમાંથી જ કોઈ વાર બાઈબલના અંગ્રેજી અનુવાદ જેવું આશ્ચર્ય સર્જાય એ જુદી વાત છે, અને એ કેવળ અકસ્માત જ હોવો જોઈએ. અનુવાદકે કદી મૂળને માંજી ઘસીને શોભાવવાનો પ્રયત્ન ન જ કરવો જોઈએ. આપણામાં કહેવત છે કે ‘નકલમાં અકલ નહિ’ તે આટલા પૂરતી અહીં લાગુ પડે છે. અહીં ચીની લેખક લિન યુતાંગનાં વચનોનું સહેજે સ્મરણ થાય છે. તેમણે કહ્યું છે :

Translation is an art of seeking the exact word, and when the exact word is

found, circumlocutions can be avoided, and the style preserved. Translation also requires a certain stupidity, and the best translation is the stupid one which does not go out of its way for ‘brilliant’ interpretations ...For only the stupid man has fidelity.

અર્થાત્ અનુવાદ એ બરાબર બંધબેસતો થાય એવો શબ્દ શોધી કાઢવાની કળા છે. અને એવો બરાબર બંધબેસતો શબ્દ મળી જાય છે, ત્યારે અનેક શબ્દો વાપરવાના દોષમાંથી ઊગરી જવાય છે, અને શૈલી સચવાય છે. વળી, અનુવાદ માટે બુદ્ધિની અમુક મંદતા પણ જરૂરની હોય છે, અને ‘બુદ્ધિનાં ચમકારાભર્યાં’ અર્થઘટનો માટે જે આડે રસ્તે ફંટાતો નથી એવો મંદબુદ્ધિ અનુવાદ જ શ્રેષ્ઠ અનુવાદ હોય... કારણ મંદબુદ્ધિ માણસમાં જ વફાદારી હોય છે.

આ જ વસ્તુને બીજી રીતે કહેવી હોય તો એ રીતે કહી શકાય કે અનુવાદકમાં મૂળ કૃતિ પ્રત્યે આદર હોવો આવશ્યક છે, એવો આદર કે જે એને મૂળ સાથે કોઈ પણ જાતની છૂટ લેતાં વારે.

૨

અનુવાદની જરૂર શાથી ઊભી થાય છે, અનુવાદ કેવો હોવો જોઈએ, અને તેમાં મુશ્કેલીઓ શી શી છે તેનો વિચાર કર્યા પછી હવે આપણે અનુવાદના પ્રત્યક્ષ વ્યવહારના પ્રશ્નો ઉપર આવીએ. આપણે ત્યાં મોટે ભાગે આપણા દેશની પ્રાદેશિક ભાષાઓ – બંગાળી, મરાઠી, હિન્દી વગેરેમાંથી અથવા અંગ્રેજીમાંથી અને કોઈક વાર સંસ્કૃતમાંથી અનુવાદ કરવાના પ્રસંગો આવે છે, એટલે આપણે એ દૃષ્ટિએ જ વિચાર કરીશું.

બંગાળી, હિન્દી વગેરેમાંથી અનુવાદ કરવાનું કામ એક રીતે સહેલું છે. કારણ, સંસ્કૃતમાંથી ઊતરી આવેલી આપણી ભાષાઓમાં ઘણી બાબતોમાં ઘણું સામ્ય છે. તે બધી ભાષાઓમાં સંસ્કૃત તત્સમ શબ્દો સારા પ્રમાણમાં વપરાય છે. વળી ઘણા તદ્ભવ શબ્દો પણ આપણા શબ્દોને મળતા છે. તે ઉપરાંત, જે ફારસી, અરબી અને અંગ્રેજી શબ્દો એ બધી ભાષાઓમાં વપરાય છે, તે પણ ઘણે ભાગે સમાન છે. વાક્યરચનાની બાબતમાં પણ અમુક હદ સુધી મળતાપણું ઘણું છે, અને સામાજિક, ધાર્મિક અને સાંસ્કારિક જીવનની ભૂમિકા જેટલે અંશે સમાન છે, તેટલે અંશે ઘણા રૂઢિપ્રયોગો પણ સમાન મળી આવે છે. આ બધાને પરિણામે એ ભાષામાંથી અનુવાદ કરવાનું કામ જેમ

સહેલું થાય છે, તેમ આ સામ્યને લીધે એ ભાષાઓ સમાન છે એવો જે ભ્રમ પેદા થાય છે, તેથી અનુવાદમાં વિચિત્ર ભૂલો થવાનો પણ સંભવ રહે છે. આ બધી ભાષાઓ સંસ્કૃત તત્સમ શબ્દો છૂટથી વાપરે છે એમ કહ્યું, પણ કેટલીક વાર દરેક ભાષા એ શબ્દોને કોઈ વિશિષ્ટ અર્થમાં વાપરતી હોય છે. એ જો આપણે ન પકડી શકીએ તો ભારે ગોટાળો થાય. મરાઠીમાં પરસ્પર એટલે ‘બારોબાર’ એવો અર્થ થાય છે. મરાઠીમાં અને બંગાળીમાં રાગનો અર્થ ‘કોધ, ગુસ્સો’ પણ થાય છે. હિંદીમાં અને બંગાળીમાં શિક્ષાનો અર્થ ‘શિક્ષણ’ થાય છે. બંગાળીમાં અનેકનો અર્થ ‘ઘણું’ પણ થાય છે. ખાઓયા (ખાવા)નો અર્થ ‘પીવું’ પણ થાય છે, એટલે કે એ લોકો રોટલો પણ ખાય છે અને પાણી પણ ખાય છે. બંગાળીમાં ચેષ્ટા એટલે પ્રયત્ન, વ્યાપાર એટલે બનાવ, ઘટના, મામલો; વસન્ત એટલે શીતળાનો રોગ; વાળી એટલે સંદેશ; વ્યસ્ત કે વ્યગ્રનો અર્થ હિંદી અને બંગાળીમાં પણ ‘કામમાં રોકાયેલો’ એવો પણ થાય છે. બંગાળીમાં બઙનો અર્થ ‘પુષ્કળ’ પણ થાય છે – આમિ તાકે બઙ માલબાસિ હું તેને ખૂબ ચાહું છું. બરાબરનો અર્થ હિન્દી-બંગાળીમાં નિરંતર, હંમેશાં, નિયમિત એવો પણ થાય છે. બંગાળીમાં બરખાસ્તનો અર્થ ‘બરતરફ’ થાય છે. એટલે એવા અર્થભેદો તે તે ભાષાના ગાઢ પરિચયથી જાણી લીધા વગર કેવળ એ શબ્દોના સામ્ય ઉપરથી જ અનુવાદ કરવા જઈએ તો ગોથાં ખાઈ બેસીએ.

હિન્દી-બંગાળીની તુલનામાં અંગ્રેજી એ ગુજરાતીથી તદ્દન ભિન્ન પ્રકારની ભાષા છે. એની વાક્યરચના પણ ગુજરાતીની વાક્યરચનાથી ભિન્ન છે. અને તેથી વધારેમાં વધારે મુશ્કેલી અંગ્રેજીમાંથી અનુવાદ કરવામાં પડે છે. કેટલીક વાર અંગ્રેજી વાક્યો તોડી પણ નાખવાં પડે છે અને ગુજરાતીની પ્રકૃતિને અનુકૂળ રીતે વાત નવેસરથી કહેવી પડે છે. અને એમ કરવા જતાં મૂળનો અર્થ બરાબર સચવાય એની કાળજી રાખવી પડે છે. સૌ કોઈ જાણે છે કે અંગ્રેજી ભાષાની પ્રકૃતિને વિશેષણખંડો વિશેષ્ય પછી આવે એવી રચના વધારે અનુકૂળ આવે છે, અને આથી એ ભાષામાં સંબંધક સર્વનામોનો ઉપયોગ મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. ગુજરાતીની પ્રકૃતિને વિશેષણો વિશેષ્ય પૂર્વે આવે એવી રચના વધારે અનુકૂળ છે એટલે અનુવાદ કરતી વખતે એ રીતે વાક્ય ગોઠવવું પડે છે. જેમકે

Once upon a time, a beautiful girl

named Rhodopis was bathing in the waters of the Nile, when suddenly an eagle swooped down, snatched up one of her sandals and flew away with it.

આ વાક્યમાં beautiful girl એ કર્તા છે અને named Rhodopis એ કર્તાનું વિશેષણ છે. અંગ્રેજીમાં એ કર્તાની પાછળ આવ્યું છે પણ ગુજરાતીમાં એ આગળ આવશે. એક વાર, રોડોપીસ નામે એક રૂપાળી છોકરી નીલ નદીના પાણીમાં નહાતી હતી. અંગ્રેજીમાં waters શબ્દ બહુવચનમાં વાપર્યો છે, તેમ આપણે પણ ધારીએ તો ‘જળ’ શબ્દ બહુવચનમાં વાપરી શકીએ – નીલ નદીનાં જળમાં નહાતી હતી. હવે પછીનો વાક્યનો ઉત્તરાર્ધ અંગ્રેજી વાક્યરચનાનો લાક્ષણિક નમૂનો છે. એની શરૂઆત when એવા સંબંધક ક્રિયાવિશેષણથી કરેલી છે. આપણે ગુજરાતીમાં નવું વાક્ય જ કરવું પડશે અને તેની શરૂઆત ‘એવામાં’ એમ કહીને કરીશું. એવામાં એક સમડી સડસડાટ કરતી આકાશમાંથી નીચે આવી અને તેની એક ચંપલ જૂંટી લઈને ઊડી ગઈ. અંગ્રેજીમાં with it છે તેની ગુજરાતીમાં જરૂર નથી. અંગ્રેજીમાં ત્રણ જુદાં જુદાં ક્રિયાપદો છે, swooped down, snatched up અને few away. ગુજરાતી વાક્યમાં આપણે બે ક્રિયાપદો ‘આવી’ અને ‘ઊડી ગઈ’ વાપર્યાં છે અને એક સંબંધક ભૂતકૃદંત ‘લઈને’ વાપર્યું છે. ગુજરાતીને આ સંબંધક ભૂતકૃદંતવાળી રચના જ વધારે અનુકૂળ છે, જ્યારે અંગ્રેજીને and વચમાં મૂકીને કે મૂક્યા વગર જુદાં જુદાં ક્રિયાપદોવાળી રચના વધારે અનુકૂળ છે. અંગ્રેજીમાં John went to London and bought an umbrella એ તદ્દન સ્વાભાવિક અને સામાન્ય રચના છે. એનું ગુજરાતી કરતી વખતે આપણે પણ એ જ રચના કાયમ રાખવા લલચાઈએ અને જોન લંડન ગયો અને છત્રી ખરીદી એમ કદાચ કરીએ. પણ એમાં મુશ્કેલી છે. અંગ્રેજી વાક્યમાં જે બે ક્રિયાપદો છે went અને bought તે બંનેનો કર્તા John છે, અને બંને ક્રિયાપદ સાથે એને પહેલી વિભક્તિનો સંબંધ છે. પણ ગુજરાતીમાં જે બે ક્રિયાપદો છે, તેમાંના દરેકને જુદો જુદો કર્તા જોઈએ એમ છે. કારણ, ‘ગયો’ ક્રિયાપદનો કર્તા પહેલીમાં જોઈએ અને ‘ખરીદી’ ક્રિયાપદનો કર્તા ત્રીજીમાં જોઈએ. એટલે એ વાક્ય આપણે આ પ્રમાણે લખવું પડે : જોન લંડન ગયો અને તેણે છત્રી ખરીદી. આ રચના વાંચતાં

જ શિથિલ લાગે છે. ગુજરાતીમાં આ વાત આ રીતે કહેવાય : જોને લંડન જઈને છત્રી ખરીદી. અથવા જોને લંડન જઈને છત્રી ખરીદી લાવ્યો. આ બંને વાક્યમાં ક્રિયાપદ એક એક જ છે - ‘ખરીદી’ - ‘ખરીદી લાવ્યો.’ અને તેનો કર્તા જોને છે. બીજા ક્રિયાપદનો અર્થ આપણે સંબંધક ભૂતકૃદંત દ્વારા દર્શાવ્યો છે - જઈને. અને એ જ ગુજરાતી ભાષાની રૂઢિ છે. તેણે આવીને મારી પાસે પાંચ રૂપિયા માગ્યા. આ સ્વાભાવિક ગુજરાતી વાક્ય છે. એનું એને મળતી વાક્યરચનામાં અંગ્રેજી કરવું હોય તો Coming to me અથવા Having come to me he asked for five rupees - એવું કંઈક થાય. પણ એ કહું લાગે. સ્વાભાવિક અંગ્રેજી રચના આ છે :

He came to me and asked for five rupees.

બે ભાષાની પ્રકૃતિમાં રહેલા આવા ભેદો અનુવાદ કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. તો જ અનુવાદમાં ભાષાની સ્વાભાવિકતા સચવાય.

હવે આપણે થોડાં ઉદાહરણો જોઈએ જેથી અત્યાર સુધીની ચર્ચા વધુ સ્પષ્ટ થશે. શાર્કુંતલમાં રાજા આશ્રમનું વર્ણન કરતાં નીવારનો ઉલ્લેખ કરે છે, ત્યાં નીવારનો અનુવાદ ‘ચોખા’ ન થઈ શકે. ચોખા અને નીવાર એક નથી. વળી રાજા જ્યાં એમ કહે છે કે પ્રસ્નિઘ્ઘાઃ ક્વચિદિન્દ્રગુલીફલભિદઃ સૂચ્યન્ત ઇવોપલાઃ । ત્યાં એનો અનુવાદ એવો કરીએ કે “વળી ક્યાંક ઈન્દ્રગુલીફળ તોડવાને માટેના લીસાલપટ કાંકરા દેખાય છે,” તો તે પણ બરાબર નથી. અહીં પ્રસ્નિઘ્ઘાઃનો અર્થ ઈન્દ્રગુલીનાં ફળ તોડી તોડીને તેલવાળા - ચીકણા થઈ ગયેલા એવો અભિપ્રેત છે, તે લીસાલપટમાં આવતો નથી. વળી, ઉપલાઃનો અર્થ પણ ‘કાંકરા’ કરવો એ ઠીક નથી. ફળ તો પથરાથી તોડાય, કાંકરાથી નહિ.

અનસૂયા રાજાનો પરિચય પૂછે છે ત્યાં વાક્ય આમ છે : આર્યસ્ય મધુરાલાપજનિતો વિશ્રમ્ષો માં મંત્રયતે । એનો અનુવાદ “શ્રીમાને મીઠી વાણીથી અમારામાં વિશ્વાસ ઉપજાવ્યો છે તેથી મને વિચાર આવે છે” એવો કરીએ તો ન ચાલે. એને બદલે ‘આર્યની મીઠી વાણીથી ઊપજેલો વિશ્વાસ મારી પાસે પુછાવે છે’ એવો કંઈક કરવો જોઈએ. અહીં જે રીતની વાક્યરચના છે, તે વિશે ટીકાકારે લખ્યું છે કે અહીં આવા પ્રયોગથી અનસૂયાના ઔદ્વત્યનો

પરિહાર થાય છે. અનસૂયા એકદમ રાજાને સીધો પરિચય પૂછે તો તે ઉદ્વતાઈ ગણાય. માટે આવાં વિનયવચનપૂર્વક તે પૂછે છે. જે કવિ આટલી ઝીણવટથી ઔચિત્ય સાચવે છે તેના અનુવાદમાં જો એ ચુકાય તો એના જેવું અનૌચિત્ય કયું ?

રાજા શકુંતલાને વિશે પૂછવાની ઈચ્છા દર્શાવે ત્યાં પ્રિયંવદા કહે છે : અલં વિચાર્ય । અનિયન્ત્રણાનુયોગો તપસ્વિજનો નામ । એનો અનુવાદ જો આપણે એમ કરીએ કે - “એમાં જોશીને પૂછવા જવાનું ન હોય. તાપસીને પૂછવામાં કોઈ પણ જાતની રોકટોક હોય જ નહિ-” તો અહીં અનસૂયા રાજા સાથે બોલે છે એ વાતનું વિસ્મરણ થયું છે એમ કહેવું પડે. એ વાક્યોનો અનુવાદ કંઈક આવો જોઈએ : “એમાં વિચાર શો કરવાનો ? તપસ્વીઓને તો છૂટથી પૂછી શકાય.”

એ જ રીતે શકુંતલાને દરબારમાં છોડીને તાપસી ચાલ્યા જાય છે, ત્યારે રાજા કહે છે - મ્હો તપસ્વિન્ કિં અત્રમવર્તીં વિપ્રલભસે । એનો અનુવાદ જો એમ કરીએ કે “અરે ઓ તપસ્વીજી, આ શ્રીમતીને શા માટે બનાવી રહ્યા છો ?” તો અહીં બોલનાર રાજા છે એ વાતનું વિસ્મરણ થયું છે એમ કહેવું પડે.

પાંચમા અંકમાં શકુંતલા પહેલવહેલી વાર રાજાને સંબોધીને બોલે છે ત્યાં મૂળમાં આ પ્રમાણે છે : “આર્યપુત્ર...” (इत्यर्धोक्ति) “સંશયિત્ત્વે દ્વાદાનીં પરિણયે વૈષ્ણમુદાચારઃ । પૌરવ ।” અહીં આર્યપુત્રનો અનુવાદ ‘દેવ’ શબ્દથી કરીએ તો આર્યપુત્રમાં રહેલો પતિનો ભાવ એમાં જોઈએ એટલો ન આવતો હોઈ ઉક્તિ ચોટ વગરની બની જાય.

કેટલીક વાર સંસ્કૃત શબ્દો અને લોકભાષાના શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં પણ કાળજી રાખવી પડે છે. ઉપર જે દષ્ટાંતો જોયાં તેમાં ભાષામાં પૂરતું ગૌરવ અને શિષ્ટતા ન હોવાથી ઔચિત્ય હણાયું છે, તો કેટલીક વાર વધુ પડતા સંસ્કૃત શબ્દોના પ્રયોગથી પણ પ્રસંગનું ઔચિત્ય હણાય છે. ધારો કે આપણે પંચતંત્રમાંની હજામની વાતનો અનુવાદ કરીએ છીએ. હજામ જવાની ઉતાવળમાં બારણામાં જ ઊભો રહીને સ્ત્રીને કહે છે - “મારું ક્ષુરભાંડ જલદી લાવ, જેથી હું ક્ષૌરકર્મ કરવાને માટે જલદી જાઉં.” પછી હજામડીએ “ક્ષુરભાંડમાંથી એક અસ્ત્રો કાઢીને હજામ તરફ ફેંક્યો.” આ પ્રમાણે જો આપણે

લાખીએ તો અહીં હજામ, હજામડી, અસ્ત્રો જેવા શબ્દો સાથે ક્ષુરભાંડ અને ક્ષૌરકર્મ જેવા શબ્દો વપરાયા છે તે સારું લાગતું નથી. એ જ વાર્તામાં ન્યાયાધીશો પોતાનો ચુકાદો આપતાં જે કહે છે તેનો અનુવાદ જો આપણે આ પ્રમાણે કરીએ કે “અહો, આ રાજપુરુષોનું વચન સત્ય છે. આ પાપી છે. એણે આ બિચારી નિર્દોષ સ્ત્રીને દૂષિત કરી છે.” તો ન ચાલે. મૂળમાં ‘દૂષિત કરી છે,’ એનો અર્થ ‘ઈજા પહોંચાડી છે,’ એટલો જ વિવક્ષિત છે, પણ ગુજરાતીમાં એનો ભળતો જ અર્થ થાય છે, એ આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

દરેક અનુવાદક પોતાના અનુવાદને બને એટલો સુંદર બનાવવા પ્રયત્ન કરતો હોય છે, તેમ છતાં કેટલીક વાર અનુવાદમાં જે વિચિત્ર ભૂલો પેસી જાય છે તેનું એક કારણ મને એ લાગે છે કે અનુવાદકને વહેમ જ નથી જતો કે પોતાને શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ સમજાયો નથી. બે-ત્રણ દૃષ્ટાંતોથી આ સ્પષ્ટ થશે.

“To me he symbolizes the pioneer qualities – the large, free, unconventional, humorous point of view of men, who sail new seas and blaze new trails through the wilderness.”

“મારા મત પ્રમાણે તેમનામાં મહત્ત્વના ગુણો મૂર્તિમંત થયેલા હતા. જે કોઈ નવો દરિયો ખેડે અને જંગલમાં મંગલ પ્રગટાવે, તેમને વિશે તેઓ વિશાળ, સ્વતંત્ર, લોકાચાર વિરુદ્ધ વિનોદી દૃષ્ટિ રાખતા.”

અહીં Pionner qualitiesનો અર્થ ‘મહત્ત્વના ગુણો’ કર્યો છે તે બરાબર નથી, એનો અર્થ ‘પહેલ કરનારમાં હોય છે એવા ગુણો’ એવો કરવો જોઈએ, એ ગુણો કયા કયા તે વાક્યના પાછલા ભાગમાં જણાવેલું છે. પણ તે ભાગ ઉપરના અનુવાદમાં ખોટો સમજાયો છે. ખરું જોતાં અનુવાદ કંઈક આવો થવો જોઈએ :

“તેમનામાં પહેલ કરનાર સાહસિકના ગુણો મૂર્તિમંત થયેલા હતા. નવો દરિયો ખેડનાર કે જંગલમાં નવો ચીલો પાડનાર માણસોમાં જે ઉદાર, મુક્ત, અરૂઢ અને વિનોદભરી દૃષ્ટિ હોય છે તે તેમનામાં હતી.”

પ્રકૃતિના એક વર્ણનમાં આ વાક્યખંડ આવે છે :

“...and wild cherry trees on which little icicles were beginning to form like pendants.”

એનો અનુવાદ આ પ્રમાણે કર્યો છે :

“...ઝાડ ઉપર દાંભિક પંડિતોની માફક નાના હિમકણો જામવાની શરૂઆત થઈ હતી.”

અહીં મૂળમાં Pendant શબ્દ છે, તેને બદલે અનુવાદકે Pedant વાંચ્યો છે અને પછી તે પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે, પણ એટલો વિચાર નથી કર્યો કે આ હિમકણોને ને દાંભિક પંડિતોને શો સંબંધ ?

આવો જ એક બીજો દાખલો જુઓ. અંગ્રેજી વાક્ય આ પ્રમાણે છે :

“My mother and my teacher spelled into my hands as the train sped past orange and eucalyptus groves, through the soft sage-scented brown hills.”

આનો અનુવાદ આ પ્રમાણે છે :

“મારી મા અને મારાં શિક્ષિકા મારા હાથમાં તે પ્રદેશનું વર્ણન લખતાં હતાં. સંતરાં અને યુકેલિપ્ટસની વાડીઓમાં થઈને ગાડી ઝપાટાભેર પસાર થતી હતી, અને ઋષિમુનિ જેવા માણસોએ પુનિત કરેલી પોચી ભૂરી ટેકરીઓમાં થઈને દોડતી હતી.”

આ વાક્યમાં sage-scentedમાંના sagesનો અર્થ ન સમજાવાથી બધો ગોટાળો થયો છે. Sage એ એક પ્રકારનો ખુશબોદાર છોડ છે અને એનાં લીલાં રાખોડી રંગનાં પાંદડાં પશ્ચિમના દેશોમાં રસોઈમાં વપરાય છે. એટલે ‘સેજની મૃદુ સુગંધવાળી ભૂખરી ટેકરીઓ’ને બદલે ‘ઋષિમુનિ જેવા માણસોએ પુનિત કરેલી પોચી ભૂરી ટેકરીઓ’ થઈ ગઈ છે, અને અનુવાદકને વહેમ પણ ગયો નથી કે આમાં કંઈ અસંગતતા છે. નહિ તો એમણે sagesનો અર્થ કોશમાં જોયો હોત.

બેધ્યાનપણે અનુવાદ કરવાથી કેવા ગોટાળા થાય છે તે હવે આપણે જોઈએ. મૂળ વર્ણન આ પ્રમાણે છે :

“A single energetic fly circled round the room. The rest were asleep on the ceiling. Only this solitary one seemed to have the strength or will power to move about, making its faint buzzing noise.”

આનો અનુવાદ આ પ્રમાણે છે :

“એક હિંમતવાન પંખી ઓરડામાં લટાર મારી ગયું. બીજાં તો છતને પડછે જંપ્યાં હતાં. કોઈ એકલવીરમાં જ ઘૂમવાની, પોતાનો નાનો ધીરો અવાજ કરવાની શક્તિ હોય

છે ને ! કદાચ આવી ઈચ્છા પણ એને જ થાય.”

અહીં energeticનો અર્થ ‘હિંમતવાન’ કર્યો છે તે બરાબર નથી. એને બદલે ‘સ્ફૂર્તિલું’ કે એવો કોઈ શબ્દ મૂકવો જોઈએ. સૌથી મોટી ભૂલ તો flyનો અર્થ ‘પંખી’ કર્યો છે એ કરી છે. પંખીઓ માખીની પેઠે છતને વળગીને ઊંઘી ન શકે, એ મુશ્કેલી એમને બીજા વાક્યમાં આવી એટલે ત્યાં એમણે ‘છત ઉપર’ને બદલે ‘છતને પડછે’ એમ લખ્યું, પણ fly વિશે ખાતરી ન કરી. પહેલા વાક્યમાં circled round the roomનો અર્થ ‘ઓરડામાં લટાર મારી ગયું’ એવો કર્યો છે તે પણ બરાબર નથી. અહીં ભૂતકાળ ચાલુ ભૂતકાળના અર્થમાં વપરાયેલો છે, એ સંદર્ભ ઉપરથી સમજાય છે, એટલે અહીં “એક સ્ફૂર્તિલી માખી ઓરડામાં ચક્કર લગાવતી હતી જ્યારે બીજી બધી છત ઉપર ઊંઘી ગઈ હતી” એમ કહેવું છે. ત્યાર પછીનું વાક્ય એ ચક્કર લગાવનાર માખી વિશે છે, પણ અનુવાદકે તેને અર્થાન્તરન્યાસમાં ફેરવી નાખ્યું છે. એ વાક્યનો અર્થ કંઈક આવો થાય :

“કેવળ આ એકલીમાં જ મંદ મંદ બણબણાટ કરતાં આમતેમ ફરવાનું બળ અને ઈચ્છાશક્તિ હોય એમ લાગતું હતું.”

કેટલીક વાર અનુવાદકની પોતાની શૈલી અનુવાદને બગાડે છે. આપણે દષ્ટાંત જોઈએ :

“You are a good boy.” the old man said, staring away to where the sun was sliding into obscurity behind the distant western hills. How this old woman would have loved to stand here beside him now in this warm and pleasant land. ...A good and true wife to him. Life was so empty without her voice and patter of her feet and the touch of her hand.”

“સારો છોકરો છે તું,” વૃદ્ધ બોલ્યો. એની નજર તો આથમણી ડુંગરી પછવાડે ધૂબકો મારતા સૂરજ પર હતી. [મૂળમાં sliding into obscurity behind the distant western hills છે તેનું અહીં, ‘ધૂબકો મારતા’ કર્યું છે એ વાગે છે અને છતાં obscurityનો અર્થ આવ્યો નથી એટલે નવું વાક્ય ઉમેરવું પડ્યું છે.] એ ખોવાઈ જવાનો. [આમ એક સુંદર વર્ણન અનુવાદકની ગાઢ રંગના લપેડામાં રાયતી શૈલીને કારણે બગડી ગયું છે.] છેલ્લાં બે

વાક્યોનો અનુવાદ આમ છે :

“કેવી રસીલી પત્ની ! એના ઝીણા રણકા જેવા અવાજ વિના, પગલાંના મંદ રવ વિના, હાથના મૃદુ સ્પર્શ વિના, જાણે જિંદગી લુખ્ખી અને ખાલી હતી.”

અહીં good and trueનો અર્થ રસીલી કર્યો છે તે કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી. મૂળનો ઘણો અર્થ એમાં આવ્યો જ નથી. મૂળમાં સાચી પત્નીને ઉચિત ગુણો ધરાવતી હોવાનો ભાવ છે તે અનુવાદમાં આવ્યો નથી. વળી, અવાજને, પગલાંને અને સ્પર્શને લગાડેલાં વિશેષણો પણ અનુવાદકનો ગાંઠનો ઉમેરો છે, અને તે મૂળના ધ્વનિને ખુલ્લો કરવા જતાં વસ્તુને વિરૂપ બનાવે છે. ઉપરાંત, patterમાં દડબડ કરતાં સ્ફૂર્તિભર્યાં ટૂંકાં પગલાંનો ભાવ છે તે તો સૂચવાયો જ નથી. જિંદગીને લગાડેલું લુખ્ખી વિશેષણ પણ મૂળમાં નથી.

કોઈ વાર એવું બને છે કે મૂળનો અર્થ બરાબર સચવાયો હોય, ભાષા પણ રૂઢ ગુજરાતી અને પ્રાસાદિક હોય તેમ છતાં અનુવાદ નિષ્પ્રાણ લાગે છે. આનું કારણ સમજાવવું અને નિવારણ બતાવવું મુશ્કેલ છે, પણ આવો અનુભવ કેટલીક વાર થાય છે એ સાચું.

છેવટે મારે એક જ વસ્તુ કહેવાની છે કે તરવા તંતરવાની પેઠે અનુવાદ પણ આપકળા છે. દરેક માણસ પોતાની રીતે અનુવાદ કરે છે. એના કોઈ નિયમો બતાવી શકાતા નથી. પણ સારા અનુવાદોનો અભ્યાસ કેટલેક અંશે મદદકર્તા થઈ પડે એમ લાગે છે. આપણે ત્યાં મહાદેવભાઈ, નરહરિભાઈ, સ્વામી આનંદ, ચંદ્રશંકર શુક્લ, વિશ્વનાથ ભટ્ટ, અંબાલાલ પુરાણી, સુન્દરમ્, મણિભાઈ દેસાઈ, ગોપાલદાસ પટેલ વગેરે સારા અનુવાદકોના ગ્રંથો સુલભ છે. એમાંના કેટલાક ભાગનો અનુવાદ પોતે કર્યા પછી એમના અનુવાદો સાથે સરખાવવો જોઈએ. આપણે અનુવાદ કરીશું ત્યારે એની મુશ્કેલીઓનો આપણને ખ્યાલ આવશે, અને પછી એમના અનુવાદો જોતાં એનો ઉકેલ એમણે શી રીતે કર્યો છે તે જોવા મળશે. કેવળ અનુવાદ વાંચવાથી આ સમજાતું નથી.

પરિચય પુસ્તિકા. વર્ષ 1, 11 સપ્ટેમ્બર 1958

‘પરિચય અને પરીક્ષા’

(નગીનદાસ પારેખ કૃત ‘નીરક્ષીર-વિવેક’

સંપા. ભોળાભાઈ પટેલ, ગાંધીનગર : ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, 2004, પૃ. 208-221માંથી સાભાર)

હેન્રી લેબેગ (Henry Lebesgue)

વિકલભાઈ અં. પટેલ

વીસમી સદીના આગળ પડતા ગણિતશાસ્ત્રી હેન્રી લેબેગનો જન્મ જૂન 28, 1875માં મધ્યમવર્ગના કુટુંબમાં પેરિસની નજીક થયેલો. તેમના પિતાજી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં કામ કરતા, જ્યારે તેમનાં માતા પ્રાથમિક શાળામાં શિક્ષિકા હતાં. બંને જણ બુદ્ધિશાળી હોઈને, ઘરમાં સારાં પુસ્તકોની લાઇબ્રેરી પણ હતી. શાળામાં હેન્રીની બુદ્ધિ પ્રતિભા તેમના શિક્ષકોને દેખાતી. તેમના પિતાજીનું તેઓ જ્યારે નાની ઉંમરના હતા ત્યારે ક્ષયથી નિધન થયેલું. પ્રાથમિક શાળામાં ગણિતમાં ખૂબ જ હોશિયાર હોઈને તેમના પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકે હેન્રીની ભણાવવાની જવાબદારી સ્વીકારી લઈને ગમે ત્યાંથી માગી લાવીને આર્થિક સહાય કરી. 1894માં ઈકોલ નોર્મલ સુપેરિયુરમાં (Ecole Normale Supérieure) દાખલ થયા અને 1897માં સ્નાતક થયા. સ્નાતક થયા પછી ઈકોલ નોર્મલ સુપેરિયુરની લાઇબ્રેરીમાં બે વર્ષ કામ કર્યું. અને ત્યાં જ તેમને રેને - લુઈસ બેરના (Bair) અસતતા ઉપરના કામની ખબર પડી અને તેનો અભ્યાસ પણ કર્યો. સોર્બોનીમાં (Sorbonne) તેમણે ગ્રેજ્યુએટ અભ્યાસ શરૂ કર્યો. બોરેલની મેઝર થીયરી અને જાર્ડનના મેઝરના કામનો બરાબર અભ્યાસ કર્યો. ઈ. સ. 1899માં નાન્સીમાં લીસી (Lyce'e) સેન્ટ્રલમાં ભણાવવાનું શરૂ કર્યું અને સાથે સાથે Ph.D.ની થીસીસ ઉપર પણ કામ ચાલું કર્યું. 1902માં તેમને Ph.D.ની ડિગ્રી સોર્બોનીમાંથી મળી. તેમના થીસીસના સલાહકાર બોરેલ હેન્રીથી ફક્ત ચાર વર્ષ મોટા હતા. તેમની થીસીસનું મથાળું, 'સંકલન લંબાઈ અને ક્ષેત્રફળ' હતું. આ થીસીસ ગણિતશાસ્ત્રીઓની લખેલી ઘણી થીસીસોમાંની સરસ થીસીસ ગણાય છે. હેન્રીનાં લગ્ન તેમની વિદ્યાર્થિની સાથે થયાં અને તેમને બે પુત્રીઓ સુઝાન (Suzanne) અને જેકી (Jacques) હતી.

તેમની થીસીસ પ્રસિદ્ધ થતા જ 1902માં

યુનિવર્સિટી ઓફ રીન્નીસે (University of Rennes) હેન્રીને નોકરી આપી અને હેન્રીએ 1906 સુધી ત્યાં ભણાવ્યું. ત્યાંથી યુનિવર્સિટી ઓફ પોઈટિઅર્સ (University of Poitiers)ની ફેકલ્ટી ઓફ સાયન્સીઝમાં જોડાયા. અહીંયાં તેમનાં બે લઘુ પુસ્તકો (Monographs) Lecons Sur Lintegration... (1904) અને Lecons Sur les `eries trigonometriue (1906) પ્રસિદ્ધ થયા જેના કારણે તેમના કામનો સ્વીકાર થવા માંડ્યો. ફરીથી 1910માં સોર્બોનીમાં maitra de conferancas (lecturer master) તરીકે ગયા અને 1919માં પ્રોફેસર બન્યા. 1921માં સોર્બોની છોડીને પ્રોફેસર તરીકે કોલેજ ડી ફાન્સમાં (College de France) ગયા. જ્યાં સુધી જીવ્યા ત્યાં સુધી કોલેજ ડી ફાન્સમાં ભણાવ્યું અને સંશોધન કર્યું. 1922માં પેરિસ એકેડેમી ડેસ સાયન્સીઝ (Paris Academie des Sciences)ના સભ્ય તરીકે ચૂંટાયા. 1930માં રોયલ સોસાયટી ઓફ લંડનના (Royal Society of London) પરદેશી પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટાયા. 26 જુલાઈ 1941માં પેરિસમાં તેમનું નિધન થયું.

લેબેગ જ્યારે પેરિસ એકેડેમી ઓફ સાયન્સીઝના સભ્ય બન્યા ત્યારે Theory of integration, The structure of sets and functions, Calculus of variations, The ary of surface areas અને Dimenision theory ઉપર લગભગ નેવું પુસ્તકો અને લેખો લખેલા. આ કામના કારણે તેમને ઘણા માનચાંદ મળેલા. જેવા કે Prix Poncelet (1914), Prix Saintour (1917) અને Prix Petit a'ormoy (1919). તેમણે ગણિત કઈ રીતે શીખવવું તે વિશે પણ લખ્યું છે. શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓની સામે જ વિચારવાનું જણાવ્યું છે. ગણિતના સંશોધન માટે તેમના પુસ્તક 'Lessons on Integration'માં લખ્યું છે, "આપણે

અનુસંધાન પેજ ૧૧ પર

ગ્રંથસૌરભ

મણિભાઈ પ્રજાપતિ

અનુવાદ-વિચાર અને અનુવાદ-પ્રક્રિયા / સંપા. રમણ સોની.
વડોદરા : પ્રત્યક્ષ પ્રકાશન (૧૮ હેમદીપ સોસાયટી,
દીવાળીપુરા, વડોદરા-૩૯૦૦૦૭); વિક્રેતા : અમદાવાદ :
ગ્રંથવિહાર, ૨૦૧૮. ૧૭૬ પૃ. કિં. રૂ. ૧૦૦

આપણા આદિ આર્ષગ્રંથ ‘ઋગ્વેદ’ કથિત ‘વિશ્વા
વામાનિ ધીમહિ’ (પ.૮૨.૬) અર્થાત્ ‘આપણે આખા વિશ્વનું
સમસ્ત સૌંદર્ય પામીએ’ આ ઉદાત્ત ભાવના અને
આવશ્યકતાને ધ્યાને લેતાં આપણાં આદિકાવ્યો -
‘રામાયણ’ અને ‘મહાભારત’ ઉપરાંત બહુવિધ લલિત
કૃતિઓનાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ઇત્યાદિમાંથી તેનાં
લોકભાષાઓમાં અને વિવિધ પરંપરાઓ - બૌદ્ધ, જૈન
વગેરેમાં - એકાધિક સંસ્કરણો થતાં રહ્યાં છે. વળી, સમગ્ર
વિશ્વમાં બહુવિધ ભાષાઓનું પ્રચલન હોવાથી
અરસપરસના સાહિત્યિક - સાંસ્કૃતિક વારસા અને
વૈભવથી સુપરિચિત બની રહેવા માટે અનુવાદ અનિવાર્ય
બની રહે છે. અલબત્ત અનુવાદ મૂળકૃતિ અને તેના કર્તાને
કેટલો ‘વફાદાર’ છે તે પણ એક મહત્ત્વનો મુદ્દો બની રહે
છે. અનુવાદની મહત્તા અને સાર્થકતાને ધ્યાને લઈને
આપણા એક અગ્રણી વિવેચક - ચિંતક - સંપાદક શ્રી રમણ
સોનીએ ‘પ્રત્યક્ષ’ના ઉપક્રમે વ્યાપક પરિપ્રેક્ષ્યમાં
‘અનુવાદવિમર્શ’ સંબંધી એક નવતર ગોષ્ઠિનું આયોજન
વર્ષ ૨૦૧૩માં કર્યું હતું. આ ગોષ્ઠિમાં અનુવાદકાર્ય સાથે
સીધા સંકળાયેલા વિવિધ ભાષાઓનાં અનુભવી અનુવાદકો
- અભ્યાસુઓ કે જે પોતે કોઈ એક કે એકાધિક ભાષામાંથી
અનુવાદ કરતાં કઈ કઈ સમસ્યાઓ, મૂંઝવણો,
સંદિગ્ધતાઓ વગેરેમાંથી પસાર થયાં તે વિશે ચર્ચા કરવા
તેમને નિમંત્રિત કર્યાં હતાં, જેનું સુફળ એટલે પ્રસ્તુત પુસ્તક.
જોકે અહીં કેટલાક પૂર્વ-પ્રકાશિત લેખો પણ આમેજ કર્યાં
છે. પરિણામસ્વરૂપે આ વિષયક્ષેત્રનો એક નોંધપાત્ર અને
ખૂબ જ ઉપયોગી ગ્રંથ બની રહ્યો છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથ વ્યવહારુ દૃષ્ટિએ ઉપકારક નીવડે તે
રીતે સુગ્રથિત ત્રણ વિભાગો - ‘અનુવાદવિચાર’,

‘અનુવાદપ્રક્રિયા’ અને ‘અનુવાદસમીક્ષા’-માં વિભાજન
કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ વિભાગમાં અનુવાદની તાત્ત્વિક
- સૈદ્ધાન્તિક ચર્ચાની સાથે સાથે સંબંધિત લેખકોએ આ
બધી બાબતોનો વ્યવહારમાં કરેલ વિનિયોગ અથવા
અન્યોના અનુવાદોને ઉદાહરણસ્વરૂપ કવચિત એકથી
અધિક ઉદાહરણોને સાંકળી લઈ તેની સાધાર ચર્ચા કરી
છે, તેમજ અનુવાદ સંદર્ભે ઊઠતા કેટલાક સવાલો જેમ કે
કડી ભાષાના આધારે થયેલા અનુવાદોની યથાર્થતા,
મૂળકૃતિ સામે ‘વફાદારી’ કેટલા અંશે, ભાવાનુવાદ કે
નવસંસ્કરણ, પૂરક લખાણો અને પરિશિષ્ટોનું ઉમેરણ,
અલંકૃતતા, અનુવાદ કલા કે વિજ્ઞાન વગેરે અંગે પણ
સુચિંતનીય મંતવ્યો રજૂ કર્યાં હોવાથી ચર્ચા વધારે
પ્રતીતિકારક બની છે. આ દૃષ્ટિએ અહીં સમાવિષ્ટ પાંચેય
લેખો - ચંદ્રકાન્ત ટોપીવાળા, જયંત મેઘાણી, પરેશ નાયક,
હરીશ મીનાશ્રુ અને હિમાંશી શેલત કૃત - સમગ્રતયા અહીં
એકબીજાના પૂરક બની રહી ‘અનુવાદમીમાંસા’ની
સૈદ્ધાન્તિક વિચારણા કરતી એક સુગ્રથિત સરસ મજાની
સાંકળ બની રહે છે.

વિભાગ-૨ : ‘અનુવાદપ્રક્રિયા’માં ૧૨ લેખો
સમાવિષ્ટ છે, જેમાં સંજય ભાવે, અરુણા જાડેજા અને
સુષમા લેલેએ મરાઠી, લિપિ કોઠારીએ બંગાળી, રમણીક
સોમેશ્વરે હિંદી, શરીફા વીજળીવાળાએ હિંદી, ઉર્દૂ અને
અંગ્રેજી, ફોરમ ચંદારાણા, રમણ સોની, શિરીષ પંચાલ અને
શાલિની ટોપીવાળાએ અંગ્રેજી, રાજેન્દ્ર નાણાવટીએ સંસ્કૃત
તથા પ્રાકૃત, અને નીના ભાવનગરીએ સંસ્કૃત ભાષાનાં
પુસ્તકોના ગુજરાતી અનુવાદ કરતાં - અનુવાદપ્રક્રિયા
દરમિયાન - પોતે કરેલ મથામણો અને તેના અંતે મેળવેલ
આનંદાનુભૂતિ વર્ણવવામાં આવી છે. બીજા શબ્દોમાં કહી
શકાય કે પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રથમ વિભાગમાં રજૂ કરવામાં
આવેલ અનુવાદતત્ત્વવિચારણા અર્થાત્ અનુવાદ સંબંધી
પ્રચલિત સૈદ્ધાન્તિક પાસાનો આ બધા અનુવાદકોએ

પોતપોતાની રીતે કઈ રીતે વ્યવહારમાં તેનો વિનિયોગ કર્યો છે તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અહીં તેમના અનુભવો સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે. અહીં એક વાત સ્પષ્ટ ઊપસી આવે છે કે આ બધા અનુવાદકોએ આ કાર્યને ‘સ્વધર્મ’ તરીકે સ્વીકાર કરીને પૂર્ણ સજ્જતા સાથે પ્રામાણિક પુરુષાર્થ કર્યો છે, જેની પ્રતીતિ કોઈ એક શબ્દપ્રયોગ, પર્યાયવાચી શબ્દો, શીર્ષકની પસંદગી, વાક્ય લઢણો, લિંગભેદના પ્રશ્નો, કોઈ એક જ શબ્દનો સ્રોતભાષા અને લક્ષ્યભાષામાં ભિન્ન અર્થ હોવો, સંદર્ભોની ખોજ માટેના અવિરત પ્રયાસો, પ્રદેશ વિશેષની બોલીના વિનિયોગ માટે જે તે પ્રદેશના વ્યક્તિઓની મુલાકાત અને સંબંધિત સાહિત્યનું અધ્યયન, પ્રાદેશિક - સાંસ્કૃતિક - દાર્શનિક પીઠિકાની સમજ માટે કોઈની મદદ લેવી તેમજ ખુદ કવિ મુખેથી કાવ્યપાઠ સાંભળવો, કોઈ કૃતિનો અંગ્રેજી અનુવાદ થયો હોય તો તે તપાસી જવો અને તેની ઊણપો દર્શાવવી (ઉદા. તરીકે શરીફા વીજળીવાળાએ આલોક ભલ્લાના અનુવાદ વિશે, જુઓ પૃ.૮૫-૮૬) વગેરે સંબંધી અહીં રજૂ કરવામાં આવેલાં ઉદાહરણો સહિતના અનુભવોના માધ્યમથી થાય છે. અને તેથી જ પ્રત્યેક અનુવાદકનો અનુભવ રસપ્રદ અને પ્રેરણાદાયી બની ઊઠ્યો છે. આ સાથે જ પ્રત્યેક અનુવાદક અનુવાદકાર્યમાં કઈ રીતે પ્રવૃત્ત થયા, અનુવાદનું માહાત્મ્ય, અન્ય અનુવાદકોની કઈ કઈ કૃતિઓથી પ્રભાવિત થયા, તેમની અનુવાદ પ્રવૃત્તિ અને કોઠાસૂઝ, કવચિત્ અનુવાદિત કૃતિ અને કર્તાનો પરિચય, સ્રોતભાષાની કઈ કૃતિઓ અનુવાદિત કરવા જેવી છે તે સંબંધી ઉદા. તરીકે સંજય ભાવેએ મરાઠીમાંથી સી.બી. ખૈરમોડેનું આંબેડકરનું જીવનચરિત્ર (૧૨ ભાગ), અંગ્રેજી કવિ શેલી કૃત પદ્યનાટ્ય ‘પ્રોમિથિયસ અનબાઉન્ડ’ વગેરેનો ઉલ્લેખ કરવો વગેરે સંબંધી સુરેખ આલેખ મળી રહે છે.

તૃતીય વિભાગ : ‘અનુવાદસમીક્ષા’ અંતર્ગત બંગાળી, સંસ્કૃત, અંગ્રેજી અને હિન્દી ભાષાઓનાં અનુક્રમે કવિતા, નાટક, નાટક અને વિવેચન સંબંધી ગુજરાતીમાં અનુવાદિત પુસ્તકોની અનુક્રમે અનિલા દલાલ, નગીનદાસ પારેખ, હિમાંશી શેલત અને હર્ષવદન ત્રિવેદી દ્વારા કરવામાં આવેલ સમીક્ષાઓ નમૂનાસ્વરૂપે આપવામાં આવી છે કે જે અનુવાદકોને તુલનાત્મક પરિપ્રેક્ષ્યમાં સ્વમૂલ્યાંકન માટે અને અન્ય રીતે ઉપકારક બની રહેવાની સાથે સાથે સાવધાન પણ રાખશે ! ખાસ નોંધપાત્ર બાબત એ આ બધા સમીક્ષકો સ્રોતભાષા અને લક્ષ્યભાષાના મર્મજ્ઞ

અભ્યાસુઓ છે કે જેમણે સંબંધિત કૃતિનું સારગ્રાહી અવલોકન રજૂ ન કરતાં મૂળ અને અનુવાદ સાથે રાખીને પ્રત્યેક પંક્તિનું ખંતપૂર્વક પરિશીલન કરીને તેના અનુવાદની યથાર્થતા તપાસી છે. પરિણામસ્વરૂપે આ સમીક્ષકોએ અનુવાદની વિશેષતાઓ જેમ કે કૃતિ અને / અથવા કર્તાનું અર્થસભર મૂલ્યાંકન, આસ્વાદમૂલક ટિપ્પણી વગેરે રેખાંકિત કરી આપવાની સાથે સાથે અનુવાદકે કવચિત્ કોઈ વાક્યમાં પ્રયોજેલ કોઈ અનુચિત શબ્દથી ખોડંગાતું કાવ્યસૌંદર્ય, શબ્દોને સાથે વળગી રહેવાના કારણે તરજૂમો થઈ રહેતો અનુવાદ, ‘મૂળને વફાદાર રહેતાં - વધારે વફાદાર રહેતાં - લય અને પ્રવાહિતા લાવી શકાયો નથી’, સાહિત્યતત્ત્વની જાળવણીની કે મૂળભાવની કાળજી લીધા સિવાય ઉતાવળે કરવામાં આવેલા અનુવાદો અને આવા અનુવાદોના કિસ્સામાં જે તે સ્થાને મૂળપાઠ, અનુવાદકનો પાઠ અને સમીક્ષક દ્વારા કરવામાં આવેલ અનુવાદની પ્રસ્તુતિ, કોઈ કિસ્સામાં અનુવાદક સ્રોતભાષા, લક્ષ્યભાષા અને સંબંધિત વિષયથી અજ્ઞાત હોવાના કારણે બેહુદો અનુવાદ થવો તો કવચિત્ ‘ટ્રાન્સલેશન નહીં પણ ટ્રાન્સલિટરેશન’ બની રહેતો અનુવાદ વગેરે બાબતો વિવેકપુરઃસર ઉજાગર કરી આપી છે. આ સાથે હિમાંશી શેલત જેવાં સમીક્ષકે તો અનુવાદ પ્રત્યેની આપણી માનસિકતા - ‘બધું ચાલે’ - બદલવા અને અનુવાદકને શીખ આપતાં નોંધેલ શબ્દો : ‘અનુવાદ શબ્દકોશને વળગીને ન ચાલી શકે, જ્યાં જ્યાં અર્થછાયા બદલાતી હોય ત્યાં ત્યાં એ શબ્દ કયા ખાસ અર્થમાં પ્રયોજ્યો છે એનું ધ્યાન અનુવાદકે રાખવું પડે, નહીં તો અનર્થ થાય... અનુવાદમાં કશુંયે કાચું ન ચલાવી લેવાનો દઢ નિર્ધાર રાખવો પડે, ખુદ અનુવાદકે, એ પછી એનો અભ્યાસ કરનાર સહુએ... ‘આપણે ત્યાં તો બધું ચાલે !’ એવો ખ્યાલ મજબૂત થતો જાય એ તબક્કે ચોકેલા રહેવું સારું, કારણ કે નબળું ચલાવી લેવાની વૃત્તિ આવકારદાયક નથી જ નથી.’ અનુવાદકો માટે માર્ગસૂચક બની રહેવાની સાથે સાથે ધોરણશીલ અનુવાદ પ્રત્યેની તેમની પ્રતિબદ્ધતાના પરિચાયક બની રહે છે. આમ, આ બધા સમીક્ષકોનો સ્વાન્તઃસુખાય છતાં અનુવાદની ઉચ્ચ ગુણવત્તાનું ધોરણ જળવાઈ રહે તેવા વિશુદ્ધ હેતુથી પૂર્ણ સજ્જતા સાથેનો ઉદાહરણસ્વરૂપ પ્રયાસ અભિનંદનીય અને આવકાર્ય બની રહે છે.

પ્રબુદ્ધ સંપાદક રમણ સોની આપણાં અભિનંદનના

વિશેષ અધિકારી બની રહે છે કે જેમણે 'અનુવાદમીમાંસા' વિશે એક સરસ હાથપોથી (manual) સુલભ કરી આપી. કે જે અનુવાદકાર્યમાં રસ ધરાવતા સૌ કોઈ માટે એક યા અન્ય રીતે ઉપયોગી બની રહેશે. અહીં દક્ષિણ ભારતીય ભાષાઓ, પંજાબી, ઉડિયા, અસમિયા વગેરે મુખ્ય ભાષાઓની 'અનુવાદપ્રક્રિયા' વિશેના લેખોનો અભાવ જોવા મળે છે તેનું કારણ સંભવતઃ આ બધી ભાષાઓમાંથી સીધો ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરનારાઓનું નહિવત પ્રમાણ હોઈ શકે !

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં સમાવિષ્ટ લેખોનું સાદૃશ્ય ચિંતન-મનન કરતાં આ બધા લેખોના લેખકોએ એક યા બીજા સ્વરૂપે અનુવાદકાર્યના અનુભવોનો અર્ક રજૂ કર્યો છે, તેને તારવી - સારવીને આ સાથે નીચે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. અનુવાદકાર્ય હાથમાં લેતાં પૂર્વે આ અનુભવપૂત 'આચારસંહિતા' કાને ધરવામાં આવે તો અનુવાદકનો પ્રયાસ ફળદાયી બની રહેશે. આ ઉપરાંત આ સાથે અનુવાદકાર્ય પ્રતિ પ્રવર્તી રહેલ ઉપેક્ષાભાવ અને અનુવાદોના યથાર્થ મૂલ્યાંકનનો અભાવ પ્રતિ અનુવાદકોએ વ્યક્ત કરેલ લાગણી પણ અહીં નોંધવામાં આવી છે, જે ધ્યાનાર્હ બની રહે છે.

- અનુવાદ માટે ઉત્તમ કૃતિની પસંદગી કરવી.
- મૂળકૃતિનું વાચન-અધ્યયન એકાધિકવાર વિશદ્વૃત્તાથી કરવું અને તેનો મર્મ આત્મસાત કરવો.
- અનુવાદ એ એક સાધના - તપ છે.
- 'ઉતાવળે આંબા ન પાકે' તેમ ઉતાવળે અનુવાદ કરીને તેને પ્રકાશિત કરવાની ઉતાવળ ટાળવી જોઈએ અને એકથી અધિકવાર અનુવાદ તપાસી જવો જોઈએ.
- અનુવાદક ખુદને સંતોષ થાય ત્યારે જ તેનું પ્રકાશન કરવું.
- સ્ત્રોતભાષા અને લક્ષ્યભાષાના એકાધિક શબ્દકોશોનો ઉપયોગ.
- સ્ત્રોતભાષા અને લક્ષ્યભાષા ઉપરનું પ્રભુત્વ અપેક્ષિત હોવાની સાથે સાથે સંબંધિત વિષયનું પણ ઉડું જ્ઞાન અપેક્ષિત બની રહે છે.
- સ્ત્રોતભાષાની કૃતિ જે સાંસ્કૃતિક પર્યાવરણ - પ્રદેશ, જાતિ, ધર્મ, ભાષા, બોલી, વગેરેમાં રચાઈ હોય તેનાથી સુપરિચિત બની સતર્ક રહેવું.
- પ્રાદેશિક બોલીની જાણકારી હેતુ જે તે પ્રદેશ વિશેષ

સાથે સંબંધિત અન્ય કૃતિઓનું પઠન કરીને તેનો વિનિયોગ કરવાથી મૂળભાવની લગભગ પહોંચી શકાય.

- અનુવાદક માટે સંશોધકીય નિષ્ઠા અપેક્ષિત બની રહે છે.
- મૂળ સંદર્ભને પામવા માટે પાદટીપ આવકાર્ય બની રહે છે, આમ છતાં પાદટીપોની ભરમાળથી બચવું જોઈએ અર્થાત્ યથાસંભવ પાદટીપો મર્યાદિત રાખવી.
- સ્ત્રોતભાષામાં અભિવ્યક્ત સંકુલભાવોને અસરકારક રીતે અભિવ્યક્ત કરવા માટે થોડોક વિસ્તાર સ્વાભાવિક બની રહે છે. અર્થાત્ પરિસ્થિતિવશાત્ થોડી છૂટછાટ અપેક્ષિત છે.
- અનુવાદમાં બોલાતી ભાષાના - પ્રચલિત શબ્દો વાપરવા જોઈએ.
- સમાનાર્થી શબ્દોની યથાતથ પસંદગી ન કરતાં મૂળકૃતિમાં પ્રયોજેલ જે તે શબ્દનો સંદર્ભ, ધ્વન્યાર્થ અને ભાવ ધ્યાને લઈને શબ્દની પસંદગી કરવી.
- મૂળ ભાષાની મીઠાશ અને અસરકારક અભિવ્યક્તિની જાળવણી માટે સ્ત્રોતભાષાના શબ્દો લક્ષ્યભાષામાં પ્રચલિત હોય ઉદા. તરીકે હિંદી, ઉર્દૂ, અરબી-ફારસી અને અંગ્રેજીના શબ્દો ગુજરાતીમાં પ્રચલિત હોય તે મૂળશબ્દો યથાતથ પ્રયોજવા.
- મૂળકૃતિને વફાદાર રહીને કોઈ અંશને અનુવાદમાંથી બાકાત ન રાખવો કે છેદ ઉડાડવો ન જોઈએ તેમજ 'પોતાનું' કશું ઉમેરવું ન જોઈએ કે મૂળ કૃતિને અલંકૃત કરવી ન જોઈએ.
- કવિતાનો અનુવાદ કાવ્યતત્ત્વ અને નાટકનો અનુવાદ નાટ્યતત્ત્વની જાળવણી કરીને કરવો.
- કડી ભાષાના માધ્યમથી અનુવાદ હાથ ધરવામાં આવે ત્યારે ખાસ કાળજી અનિવાર્ય.
- સ્વૈર ભાવાનુવાદ ન કરવો.
- અનુવાદ એ અનુસર્જન હોવાની સાથે સાથે બે ભાષાઓ વચ્ચેની અજમોલ કડી હોવા છતાં અનુવાદ પ્રતિ કંઈક અંશે ઓરમાયું વલણ રહ્યું છે.
- અનુવાદોનાં મૂલ્યાંકનો ઓછા પ્રમાણમાં થયાં છે અને તે પણ અનુવાદને ધ્યાનમાં ન લેતાં મૂળકૃતિના કૃતિત્વને ધ્યાને લેવામાં આવે છે.
- અનુવાદોનાં મૂલ્યાંકનમાં ભાષા-સામર્થ્ય અને તેની

પ્રવાહિતા, મૂળ સંદર્ભો અને સાંસ્કૃતિક પર્યાવરણ સાથે જાળવેલ અનુબંધ વગેરેની દૃષ્ટિએ યથાર્થ મૂલ્યાંકન ખૂબ જ ઓછાં થાય છે.

- આ અનુવાદ મૂળ સાથે મેળવીને કોણ વાંચવાનું છે તેથી ચાલશે તેવી ઘર કરી ગયેલી માનસિકતા ન રાખવી જોઈએ.

મણિભાઈ પ્રજાપતિ

The Book Thieves : The Nazi Looting of Europe's Libraries and the Race of Return a Literary Inheritance / by Anders Rydell; tr. into English by Henning Koch. New York : Viking (Penguin Random House), 2017. xiii, 352p. ISBN : 9780735221222 Rs. 799/-. Oringinally Published in Swedish as Boktjuvarna, 2015.

માનવજીવન સાથે સંકળાયેલ કીમતી જર-ઝવેરાત અને અન્ય ઘણી બધી ચીજવસ્તુઓની તુલનાએ પુસ્તકોનું ભૌતિક મૂલ્ય ઝાઝું ન હોવા છતાં સદીઓથી આક્રમણખોરો દ્વારા સૌથી પહેલાં જ્ઞાનનાં સાધનો એવાં પુસ્તકો / હસ્તપ્રતોનો નાશ કરવામાં આવતો હોય છે. આ પાછળનું મુખ્ય કારણ એ કે ગ્રંથસંસ્કૃતિ એ જ્ઞાનના પ્રચાર-પ્રસાર અને લાગણીઓ વ્યક્ત કરવાનું એક સશક્ત માધ્યમ હોવા ઉપરાંત બહુવિધ રીતે શક્તિપ્રતિષ્ઠાન પણ છે. ઇતિહાસ સાક્ષી છે કે મુસ્લિમ આક્રમણખોરો / શાસકોએ આપણાં વિદ્યાલયો - નાલંદા, વલભી વગેરેનો નાશ કર્યો હતો. અરે, અંગ્રેજો પણ ટીપુ સુલતાનનો હસ્તપ્રતો / પુસ્તકોનો ખજાનો લૂંટી ગયા હતા. ગ્રંથપ્રેમી રાજર્ષિ સિદ્ધરાજ પણ રાજા ભોજનો સરસ્વતી ભંડાગાર માળવાના રાજા યશોવર્માને હરાવીને પાટણમાં લાવ્યો હતો, જોકે તેણે તેમાંથી પ્રેરણા લઈને ‘સરસ્વતીકંઠાભરણમ્’ જેવો વ્યાકરણ-ગ્રંથ જૈન મુનિ કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય પાસે તૈયાર કરાવડાવ્યો, તેમજ ગ્રંથભંડારનો સદ્દુપયોગ કરાવડાવ્યો હતો. વિશ્વવિખ્યાત પ્રાચીનતમ ‘એલેક્ઝાન્ડ્રીઆ લાઈબ્રેરી’ના ધ્વસંથી પણ આપણે સૌ પરિચિત છીએ જ.

માનવ અસ્તિત્વના ઇતિહાસમાં પુસ્તકોની સૌથી મોટી ભયાનક લૂંટ અને નાશનું કૃત્ય જર્મનીના નાઝીઓ દ્વારા આચરવામાં આવ્યું હતું. નાઝીઓએ યુરોપના જે જે દેશો ઉપર આક્રમણ કરી પોતાના આધિપત્ય હેઠળ આણ્યા

તે સઘળા દેશોમાં ક્વચિત્ પુસ્તકોની ચિતાઓ ખડકી દેવા ઉપરાંત લાખોની સંખ્યામાં પુસ્તકો લૂંટીને જર્મનીમાં લાવવામાં આવ્યાં હતાં. આ પૈકીનાં ઘણાં પુસ્તકો સમયાન્તરે સોવિયેત સંઘે જર્મની ઉપરના આક્રમણ દરમિયાન પોતાના હસ્તગત કર્યાં હતાં. અને આ સાથે અમેરિકા પણ આ કાર્યમાં ભળ્યું હતું. નાઝીઓએ પોતાની વિચારધારાના વિરોધીઓ ઉદા. તરીકે યહૂદીઓ, સામ્યવાદીઓ-માર્કસવાદીઓ, કેથોલિકસ, શાસનના વિરોધીઓ, સોવિયેત સંઘ, શાંતિવાદીઓ, પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ વગેરે સંબંધી સાહિત્ય, ગ્રંથાલયો, શાળાઓનાં ગ્રંથાલયો, તેમજ અંગત ગ્રંથસંગ્રહો, કલાકૃતિઓ, દસ્તાવેજો વગેરે લૂંટી લીધાં હતાં. નાઝીઓએ આ પુસ્તકોના આધારે નાઝી વિચારસરણી મુજબના ગ્રંથો - યહૂદીઓ સામે બૌદ્ધિકશસ્ત્ર તૈયાર કરવા માટે - પોતાની સંશોધન સંસ્થાઓ / ગ્રંથાલયો અને પોતાના પક્ષના બૌદ્ધિકોને સોંપ્યાં હતાં. પ્રસ્તુત ગ્રંથના લેખકે આ લૂંટમાંથી આજે શું બચ્યું છે અને નાશ પામ્યું છે તેની શોધ આદરવા યુરોપના દેશો ખૂંદી વળી વિવિધ ગ્રંથાલયો, ગ્રંથપાલો ઉદા. તરીકે Helen Kaplan, Giesele Legy, Wout Visser, Vokmar Eichstar, Detlef Bockenamm, Herman Kruk વગેરે, અધિકારીઓ, લૂંટાયેલા પરિવારો વગેરેને મળીને તથા આનુસંગિક દસ્તાવેજો સામગ્રી તપાસી જઈને સંશોધકીય અભિગમથી - 400થી અધિક ટાંચણો ઉદ્ધૃત કરીને તથા ઐતિહાસિક - સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિ મહત્ત્વપૂર્ણ ગ્રંથોનાં કવર પૃષ્ઠોના તથા જ્યાં પુસ્તકો સંગૃહીત છે તેવા ગ્રંથાલયોના દસ્તાવેજો પુરાવા સમાન ફોટોગ્રાફ્સ સહિત - એક સંવેદનશીલ દસ્તાવેજો ગ્રંથ તૈયાર કર્યો છે, જેમાં ગ્રંથપ્રેમી વાચકના હૈયાને હલાવી દે તેવી ઘટનાઓ - લાગણીઓ પણ રજૂ કરવામાં આવી છે. આ સંબંધી લેખકના શબ્દો જોઈએ : ‘The value of the book is not monetary, but emotional, and it is irreplaceable to those who grew up without their grandfather.’ આ બધી સિલસિલાબંધ ઘટનાઓનાં વર્ણનોની સાથે સાથે દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધની સમાપ્તિનાં ઘણાં વર્ષો બાદ હવે આ બધી સામગ્રી મૂળ માલિકોને શોધીને પરત કરવાની ઉદાત્ત કામગીરી શરૂ કરવામાં આવી રહી છે તેની પણ વિગતો આવરી લેવામાં આવી છે. આ પુસ્તકો પરત કરવા પાછળ જર્મનીના ગ્રંથપાલ Detlef Bockenammના શબ્દો : ‘We can’t give people

their lives back, but maybe we can give them something else. A book, and maybe a memory' તથા જેમને પોતાના પરદાદાનાં પુસ્તકો પરત મળ્યાં છે તેમની ભાવવિભોર લાગણીઓ દર્શાવતાં અવતરણો વગેરે દષ્ટવ્ય બની રહે છે. સમગ્ર ગ્રંથ ૧૫ પ્રકરણોમાં વિભાજિત છે.

ગ્રંથનો પ્રારંભ A Fire That Consumes the World શીર્ષક હેઠળના સૂચક પ્રકરણથી થાય છે, કે જેમાં જર્મનીમાં ગ્રંથો બાળી મૂકવાની હીન પ્રવૃત્તિઓ પાછળનાં કારણો અને હેતુઓ, નાઝી સરકારની રીતિ-નીતિ, આ સાંસ્કૃતિક જંગલિયતતા - cultural barbarismનો જર્મની અને અમેરિકામાં થયેલો વિરોધ વગેરે સંબંધી વિગતો સાધાર વર્ણવવામાં આવી છે. લેખકે નોંધ્યું છે કે ગ્રંથો બાળવાની શરૂઆત નાઝીઓ દ્વારા નહીં પરંતુ વિદ્યાર્થી સંઘ 'Deutsche Studentenschaft' દ્વારા પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ બાદ 'વર્સેલ્સની સંધિ'ની આકરી શરતો જર્મનીને સ્વીકારવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી તેના વિરોધમાં હેમ્બર્ગમાં ૧૯૨૦માં આ સંધિની નકલોની જાહેરમાં હોળી કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ વિદ્યાર્થીઓની યુદ્ધ સમિતિઓ દ્વારા શોધી શોધીને પુસ્તકોની ચિતાઓ ખડકી દેવામાં આવી હતી. નાઝી સરકારે પણ 'Jews was the worst enemy of the German language', રાષ્ટ્રવાદ કે જર્મન સાહિત્યના શુદ્ધકરણ કે જર્મન પ્રજા અને રાજ્યના રક્ષણના ઓથા હેઠળ બિન-જર્મન સાહિત્ય કે પોતાની વિચારધારાથી વિરોધી સાહિત્યનો મોટા પાયે નાશ કર્યો હતો. આ ત્રાસમાંથી બચવા કેટલાક પ્રજાજનોએ પોતાના અંગત સંગ્રહો નદી, જંગલ વગેરેમાં ફેંકવાનું પસંદ કર્યું હતું. આ પ્રકારના સાહિત્યની યાદીઓ તૈયાર કરીને તેના આધારે પુસ્તકો શોધીને નાશ કરવામાં આવતો. આ ઉપરાંત નાઝીમતનું સમર્થન નહીં કરનારા લેખકોની યાદીઓ તૈયાર કરીને તેમને પણ પરેશાન કરવામાં આવતા. આ સંસ્કારહીન કૃત્યનો વિરોધ કરનારા લેખકો ઉદા. તરીકે નોબેલ અવોર્ડ વિજેતા થોમસ માન ઉપરાંત હેન્ની માન, બ્રેસ્ટ વગેરેને અપમાનો પણ સહન કરવાં પડ્યાં હતાં. સિગ્મંડ ફ્રોઈડ અને આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈનને 'યહૂદી વિજ્ઞાનના વિકાસના પ્રોત્સાહક તરીકે ગણીને તેમની ઉપર પણ હુમલાઓ કરવામાં આવતા હતા. આ અમાનવીય ત્રાસના કારણે થોમસ માન વગેરેએ સ્વેચ્છાએ દેશવટો

વહોર્યો, જ્યારે ૧૯૩૯માં ૨૦૦૦ લેખકોને સરકારે નિષ્કાસિત કર્યા હતા. સરકારે પુસ્તક ઉત્પાદન ઉદ્યોગને પોતાના હસ્તક લઈને પોતાની રીતિ-નીતિ મુજબના ગ્રંથોનું પોતાના બૌદ્ધિકોનો સહકાર મેળવી લેખન કરાવવાનું પણ શરૂ કર્યું હતું અને આ લેખકોને પુરસ્કૃત કરવાની નીતિ પણ અપનાવી હતી.

૧૬મી સદી પૂર્વથી યહૂદીઓના એક મહત્વપૂર્ણ જ્ઞાનકેન્દ્ર તરીકે ગ્રીસનું Thessaloniki નગર ખ્યાત હતું. અહીં ઈ.સ. ૧૯૪૨માં ૫૦,૦૦૦થી અધિક યહૂદીઓ હતા, જેમાંથી હવે થોડાક હજાર જ બચવા પામ્યા છે - કેટલાક સ્થળાંતર કરી ગયા તો ઘણાખરાઓને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. આ નગરમાં સવિશેષતઃ sephardic યહૂદીઓનું વ્યાપાર - ઉદ્યોગ ક્ષેત્રે ભારે વર્ચસ્વ હતું. તેમના ઉદ્યોગો, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે વિષયક સંશોધનાત્મક માહિતી મેળવવા માટે અહીં ભારે મોટી લૂંટ ચલાવવામાં આવી હતી. ૧૬મી સદીથી કેટલાક પરિવારો પરંપરાગત રીતે પુસ્તકોનો સમૃદ્ધ ખજાનો ધરાવતા હતા. ઇતિહાસકાર Mark Mazowerના મતે આ નગરમાંથી હજારો પુસ્તકો, હસ્તપ્રતો અને incunabula - મુદ્રણકળાના પ્રારંભના ઈ.સ. ૧૫૦૦ સુધીના સમયમાં મુદ્રિત પુસ્તકો લૂંટવામાં આવ્યાં હતાં. આ પૈકી વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે Kadima Library તથા અંગત સંગ્રહો પૈકી Rabbi Haham Haim Habibના ૮૦૦૦ ગ્રંથો અને Zvi Kortezsના ૧૦૦૦ તેમજ ઇતિહાસકારો Joseph Nehama, Michael Mohlo વગેરેના અંગત સંગ્રહો યહૂદી ઇતિહાસ, ધર્મ-દર્શન-કાનૂન વગેરેની દષ્ટિએ મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથો ધરાવતા હતા. આ ઉપરાંત ૨૫૦ Torah scrolls કે જે અરબ-સેફર્ડિક શૈલીમાં રજત-સુવર્ણથી અલંકૃત કરવામાં આવ્યા હતા તે પણ લૂંટી લઈ બર્લિન લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

'A Wagon of Shoes' પ્રકરણમાં પ્રાયઃ યુદ્ધ સમાપ્તિ અને ત્યારબાદની સ્થિતિ, બચેલા યહૂદીઓનું સ્થળાંતર, ન્યુરેમ્બર્ગ ટ્રાયલ્સ અને ફાંસીની સજા, સોવિયેત સંઘ દ્વારા ગ્રંથપાલો અને વિવિધ ક્ષેત્રોના તજજ્ઞો તથા 'સોવિયેત ટ્રોફી બ્રિગેડ્સ' ને જર્મનીમાં મોકલીને જર્મનો દ્વારા લૂંટમાં મેળવેલ સામગ્રી ઉપરાંત જર્મનીનાં સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથાલયો Preussische Staatsbibliothek, Berliner Statsbibliothek, Breslau's University Library, Kaiser Wilhelm II's Court Library વગેરે સેંકડો

જર્મન ગ્રંથાલયોમાંથી મહત્ત્વપૂર્ણ પુસ્તકો, પ્રથમ આવૃત્તિવાળાં પુસ્તકો, હસ્તપ્રતો, ઈ.સ. ૧૫૦૦ પૂર્વે મુદ્રિત થયેલાં પુસ્તકો, ગુટેનબર્ગ બાઈબલ વગેરે લઈ જઈ સ્ટાલિનના આર્કાઈવ્સ, મોસ્કોની લેનિન લાઈબ્રેરી અને અન્ય ગ્રંથાલયોમાં રાખવાં અને ત્યાં પણ આ પૈકીનાં ઘણાં પુસ્તકોને આગ ચાંપવી તથા ભેજ વગેરેના કારણે નાશ થઈ જવાં, અમેરિકા દ્વારા પણ એકાદ મિલિયન જેટલાં પુસ્તકો લાઈબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ માટે લઈ જવાં વગેરે સંબંધી પ્રચૂર માહિતી આપવામાં આવી છે. અને આ સાથે અહીં ૧૯૪૧ના ડિસેમ્બરમાં નાઝીઓએ યહૂદીઓને યહૂદીવાડાઓમાં પડી રહેલાં પગરખાં ભરેલાં ગાડાં ભેટમાં મોકલ્યાં હતાં તેના થોડાક સમય પછી યહૂદી કવિ Sutzkever દ્વારા કરુણ પ્રશસ્તિપરક કવિતા ‘A Wagon of Shoes’ શીર્ષક હેઠળ રચવામાં આવેલ તે અહીં ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવી છે, જેની થોડીક પંક્તિઓ ઉદાહરણ તરીકે જોઈએ કે જે કઠોર હૃદયના માનવીને પણ રડાવી દે તેવી છે :

I need not ask whose,
But my heart is rent;
Oh tell me shoes the truth
Where were the feet sent

And children’s shoes everywhere
Why dont i see a child
Why are the bridal shoes there
Not worn by the bride ?

અંતિમ પ્રકરણ ‘A Book Finds Its Way Home’માં દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધની સમાપ્તિના કેટલાક દશક બાદ વિશ્વશાંતિ અને સહઅસ્તિત્વની ભાવના બળવત્તર બનતાં યુરોપ અને સોવિયેત સંઘના દેશોના કબજા હેઠળની અણમોલ સાંસ્કૃતિક સંપદા - પુસ્તકો, હસ્તપ્રતો, દસ્તાવેજ સામગ્રી, ચિત્રો વગેરે - જે તે દેશોને તારું તુજને અર્પણની ઉમદા ભાવના સાથે, ક્વચિત્ત વિનિમય ધોરણે, તો ક્વચિત્ત આ સામગ્રી સંગ્રહી રાખવાના અર્થ પેટે કેટલીક રકમ લઈને પરત કરવામાં - restitution - આવી રહી છે. આ અન્વયે નેધરલેન્ડ, બેલ્જિયમ, હંગેરી, નોર્વે, પોલેન્ડ, ઓસ્ટ્રિયા, ફ્રાન્સ વગેરે દ્વારા સમજૂતી હાથ ધરવામાં આવી રહી છે. ઉદા તરીકે મોસ્કોના VGBIL ગ્રંથાલયે - નેધરલેન્ડનાં ૬૦૪ પુસ્તકો યુનિવર્સિટી ઓફ આમસ્ટર્ડમને

૧૯૯૨માં સ્વૈચ્છિક રીતે પરત કર્યાં, એ જ રીતે સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર Gustav Klimtનાં ચિત્રો ઓસ્ટ્રિયાએ પરત કર્યાં હતાં, જે વર્ષ ૨૦૦૬માં ૩૨૫ મિલિયન ડોલરમાં વેચાયાં હતાં, જ્યારે ગ્રેટ બ્રિટને જર્મન યહૂદકેદીઓની છાવણીઓમાં બ્રિટિશ યુદ્ધ કેદીઓ સંબંધી દસ્તાવેજો ઝાર નિકોલસ - ૨ના ખૂન સંબંધી પોતાની પાસેના વર્ગીકૃત દસ્તાવેજો રશિયાને બદલામાં આપીને મેળવ્યા હતા વગેરે. આ પ્રકરણમાં આ સંબંધી આણવામાં આવી રહેલા ઉકેલોની સોદાહરણો ચર્ચા સાથે સાથે રશિયામાં જર્મનીનાં લાખોની સંખ્યામાં લાવવામાં આવેલાં ‘Trophy books’, એક લાખ પુસ્તકો ધરાવતી ‘Turgenev Library’ અને અન્ય દસ્તાવેજોની વિગતો આપવા ઉપરાંત આ સામગ્રી પરત કરવા અંગે પ્રેસિડેન્ટ ગોર્બાચોવની ઉદ્દાર અને ખુલ્લાપણાની નીતિ અને ત્યારબાદ બદલાયેલી નીતિ સંદર્ભે રશિયન અને જર્મન સાંસદોના પ્રતિભાવો, વલણો વગેરે અહીં નોંધવામાં આવ્યાં છે. ઉદા. તરીકે રશિયન સાંસદના મતે આ સામગ્રી પરત કરવી એટલે ‘Spitting on the graves of the 27 million Soviet citizens killed in the war’ ‘trophy treasures had not been plundered, but liberated by the Red Army’, જ્યારે જર્મનો માને છે કે ‘We have already paid our debt’ વગેરે. જોકે રશિયનોએ આ ખજાનો કેટલા અંશે મુક્ત કરાવ્યો અને કેટલો લૂંટીને લઈ ગયા તે મુદ્દો સંશોધનનો વિષય બની રહે છે.

યહૂદીઓનાં ગ્રંથાલયો અને અન્ય લૂંટની સાથે જ બાકીનાં પ્રકરણોમાં આનુસંગિક માહિતી તરીકે યહૂદીવાડાઓ, રાજકીય કેદીઓની છાવણીઓ પૈકી સૌથી મોટી છાવણી પૈકીની એક એવી Buchenwald માં જંગલ વચ્ચે સ્થિત છાવણી અને આ છાવણીમાં ૧૬ વર્ષની વયે રહી ચુકેલા અને દેવયોગે બચી ગયેલા ભવિષ્યના નોબલ પારિતોષિક વિજેતા (1986) સાહિત્યકાર Elie Wiesel (1925-2017) દ્વારા સમયાન્તરે આ છાવણીની મુલાકાત દરમ્યાન પોતે વેઠેલ યાતનાઓ સંદર્ભે કાઢેલ ઉદ્ગારો - ‘If these trees could be talk’, નાઝીઓ દ્વારા લૂંટી લાવવામાં આવતાં પુસ્તકોની વ્યવસ્થા માટે હિબ્રુ અને ઇિદિશ ભાષા જાણનાર યહૂદી વિદ્વાનોની ધરપકડ કરી તેમની પાસે વિષયવસ્તુની જાણકારી મેળવવી તેમજ વ્યવસ્થાપનની કામગીરી કરાવવી, યુદ્ધ દરમ્યાનના વિવિધ વિભાગો અને તેનું નામકરણ ઉદા. તરીકે ERR, SA, SD,

SS, Section VII, RSHA વગેરે અને આ સૌએ કરવાનાં કાર્યો, નાઝીઓ દ્વારા યહૂદીઓને બદનામ કરવાના ઇરાદા સાથે ફેન્કફર્ટમાં યહૂદી રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટના રૂપકડા નામ હેઠળ એકેડેમીની સ્થાપના કરવી, જર્મનો અને યહૂદીઓ વચ્ચે પ્રાયઃ એક હજાર વર્ષ પુરાણા વૈમનસ્યના ઇતિહાસની ઝલક, રોમ / ઇટાલીમાં યહૂદીઓનું આગમન, પોલેન્ડનાં ટન બંધ પુસ્તકો મિલોમાં કાગળનો માવો બનાવવા મોકલી આપવાં, વિવિધ ગ્રંથાલયોના ગ્રંથપાલો દ્વારા પોતાનાં ગ્રંથાલયોમાં સંગૃહીત પુસ્તકો તેના મૂળ માલિકોને શોધીને પરત કરવા માટે નિષ્ઠાપૂર્વક ડેટાબેઝ તૈયાર કરવાની કામગીરી અને આવાં ગ્રંથાલયોમાં નહિવત કર્મચારીઓની સંખ્યા વગેરે બાબતો આવરી લઈને સાધિકાર ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત જે જે ગ્રંથાલયોમાં જર્મનો કે રશિયનો દ્વારા લૂંટ ચલાવવામાં આવી તે પૈકીનાં કેટલાંક પ્રમુખ ગ્રંથાલયો અને તે સાથે સંબંધિત સંસ્થાઓ, અંગત ગ્રંથસંગ્રહો વગેરેની ઐતિહાસિક રૂપરેખા સાથે તેની પ્રવૃત્તિઓ, સમૃદ્ધિ વગેરે ઉજાગર કરવામાં આવી છે. આ પૈકી Biblioteca della Comunita Israelitica (Rome), લેનિન દ્વારા પેરિસમાં જે ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ તેમજ રશિયન સોશિયલ ડેમોક્રેટિક પાર્ટીના ગ્રંથાલયનાં પુસ્તકો ૧૯૧૦માં જ્યાં મોકલવામાં આવ્યાં હતાં તે Turgnever Library (Paris) કે જે રશિયામાં લઈ જવામાં આવી, Symon Petljura Library, YIVO (Vilnius), હિટલરના વિશ્વાસુ Himmernો સંગ્રહ, લૂંટમાં લાવવામાં આવેલાં પુસ્તકો સંગ્રહવામાં આવતાં હતાં તે Berliner Stadtbibliothek કે જે યુદ્ધ દરમ્યાન બોમ્બવર્ષાથી નાશ પામ્યું, Zentral and Landesbibliothek (Berlin), Karl-Marx-Haus Trier, જર્મનીનું મોટામાં મોટું ગ્રંથાલય Preussische Staatsbibliothek (Berlin), પોલેન્ડનાં National Library અને Biblioteka Zaluskich (1747), Jewish Museum, (Prague), વગેરે વિશેષ ઉલ્લેખનીય છે. વધુમાં હિટલરના નજીકના સહયોગીઓ Heinrich Himmler, Alfred Rosenberg વગેરેની પુસ્તકોની લૂંટ સંબંધી પ્રવૃત્તિઓ અને કામગીરી, જર્મની દ્વારા ઇઝરાયેલ માટે કહેવાતા આશ્વાસન રૂપે જર્મનીના વિવિધ શહેરોમાં શરૂ કરવામાં આવેલી ૧૦ શોધ-સંસ્થાઓની પ્રવૃત્તિઓ વગેરે બાબતો વર્ણવવામાં આવી છે.

સમગ્રતયા પ્રસ્તુત ગ્રંથ એ ખરા અર્થમાં એક ખોજ

પત્રકાર દ્વારા પદ્ધતિસર હાથ ધરવામાં આવેલ ધ્યેયનિષ્ઠ પ્રયાસનું સુફળ છે. આ હેતુસર લેખકે કરેલ સમગ્ર યુરોપની યાત્રા, ઉપલબ્ધ દસ્તાવેજ સામગ્રીનું અવલોકન, સંખ્યાબંધ ગ્રંથાલયો, ગ્રંથપાલો અને અન્ય સંબંધિતોની રૂબરૂ મુલાકાત લઈ લૂંટવામાં આવેલ ગ્રંથાલયોની સમૃદ્ધિ અને સ્થિતિ, ઐતિહાસિક - સાંસ્કૃતિક દષ્ટિએ મહત્ત્વપૂર્ણ ગ્રંથો વગેરેની ઝાંખી કરાવવાની સાથે સાથે ગ્રંથપ્રેમી યહૂદીઓની આગવી વિશેષતાઓ, જર્મની અને યહૂદીઓ વચ્ચે પરાપૂર્વથી ચાલી આવતી વેરભાવના, યહૂદીઓનો ભૌતિક અને વૈચારિક દષ્ટિએ નાશ કરવાના હેતુસર તેમના અસંખ્ય ગ્રંથભંડારોની લૂંટ, નાઝીઓનું વ્યવસ્થાતંત્ર, યહૂદીઓ ઉપરના અત્યાચારો, મિત્ર રાજ્યો દ્વારા જર્મની ઉપર આક્રમણ કરી જર્મન ગ્રંથાલયોમાંથી કેટલાક મિલિયન પુસ્તકો લઈ જવાં, યુદ્ધ સમાપ્તિ બાદની સ્થિતિ, મૂળ માલિકોને પુસ્તકો પરત કરવા સંધાતી જતી સમજૂતી વગેરેનું સાધાર અને રસપ્રદ શૈલીમાં - પ્રવાસ ગ્રંથ શૈલીમાં કરેલું વર્ણન વાચકને જકડી રાખવા સમર્થ બની રહે છે. ગ્રંથસંસ્કૃતિમાં રસ ધરાવનારાઓ અને સવિશેષતઃ ગ્રંથપાલોએ આ પુસ્તક વાંચવું રહ્યું.

ઉલ્લખનીય છે કે પ્રસ્તુત ગ્રંથના લેખક Anders Rydell સ્વીડીશ પત્રકાર, સંપાદક અને બિન-નવલકથા સાહિત્યના સર્જક છે. નાઝીઓ વિશેનું લેખકનું આ પુસ્તક અને એક અન્ય પુસ્તક ‘The Looters’ વિશ્વની ૧૬ ભાષાઓમાં અનુવાદિત થયાં છે. પ્રસ્તુત પુસ્તક સ્વીડીશમાંથી અંગ્રેજીમાં Henning Koch દ્વારા અનુવાદિત છે.

અત્રે નોંધવું રહ્યું કે સાંસ્કૃતિક મહાવિનાશ કરનારી આ જઘન્ય પ્રવૃત્તિ સંદર્ભે પ્રસ્તુત ગ્રંથ પૂર્વે ઘણા લેખો અને કેટલાંક પુસ્તકો લખાયાં છે. આ પુસ્તકો પૈકી Libricide : The Regime – Sponsored Destruction of Books and Libraries in the Twentieth Century / by Rebecca Kunth (2003), The Politics of Literature in Nazi Germany : Books in the Media Dectetorship / by Jan-Pieter Barbain (2013), Stolen Words : The Nazi Plunder of Jewish Books / by Mark Glickman (2016), The Holocaust and the Book (2001), Holocaust Encyclopaedia (2014) વગેરે ઉલ્લેખનીય છે.

મણિભાઈ પ્રજાપતિ

સંસ્થા સમાચાર

યુનિવર્સિટી / કોલેજ વિભાગ

અભિજ્ઞાન કાર્યશિબિર

● અશ્વિનભાઈ એ. પટેલ કોમર્સ કોલેજ, ગાંધીનગર દ્વારા અનુસ્નાતક કક્ષાએ વિદ્યાર્થીઓને સૈદ્ધાન્તિક જ્ઞાનની સાથે બજારનું વ્યવહારિક જ્ઞાન તથા જુદા જુદા વિષય ક્ષેત્રોથી જાણકાર કરવાના હેતુથી કડી અને ગાંધીનગરના કોમર્સ કોલેજોના ૧૧૨ વિદ્યાર્થીઓ માટે ફાર્મસી હોલ ખાતે તા. ૧૫ - ૧૬/૨/૧૮ના દિવસોમાં કાર્યશિબિર યોજવામાં આવી હતી, જેમાં વિષય નિષ્ણાતો દ્વારા GSTની સામાન્ય માહિતી, સંશોધન પદ્ધતિ પ્રકાશન કામગીરી, એમ્પ્લોયેબિલિટી જેવા વિવિધ વિષયો પર ઉદાહરણો સાથે સમજૂતી આપવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે બન્ને કોલેજોના આચાર્યશ્રીઓ ડૉ. કપિલ ત્રિવેદી અને ડૉ. વિજ્ઞા ઓઝા તથા પ્રાધ્યાપકો હાજર રહ્યાં હતાં.

આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા દિન

● વુમન ડેવેલપમેન્ટ સેલ, કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય, ગાંધીનગર દ્વારા ૮ માર્ચ-૨૦૧૮ના રોજ 'આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા દિવસ'ની ઉજવણી કરવામાં આવી. આ અન્વયે દિવસના પૂર્વાર્ધમાં વિવિધ રમતોનું આયોજન કરવામાં આવતાં મંડળ સંચાલિત બાલમંદિરથી કોલેજોમાં કાર્યરત બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. વધુમાં આ સ્પર્ધાઓમાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય ક્રમે વિજેતા થયેલ બહેનોને ઈનામો આપી પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવી હતી. અપરાહ્ન સમયે આયોજિત સન્માન સમારોહ વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રેસિડેન્ટ અને મંડળના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ એમ. પટેલના અધ્યક્ષપદે યોજવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે સન્માનનીય અતિથિશ્રી તરીકે એ.એફ.એસ. સંસ્થાનાં નેશનલ ડાયરેક્ટર શ્રીમતી દિવ્યા અરોરા અને કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલયનાં ડાયરેક્ટર ડૉ. ગાર્ગી રાજપરા, નર્સિંગ કોલેજ કેમ્પસના ડાયરેક્ટર ડૉ. આર. જે. વ્યાસ અને ફેકલ્ટી ઓફ કમ્પ્યુટરના ડીન પ્રો. સંજયભાઈ શાહ

ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. કાર્યક્રમના પ્રારંભમાં સેલનાં ચેરપર્સન ડૉ. વિજ્ઞાબહેન પટેલે સૌનું સ્વાગત કરતાં પ્રાસંગિક ઉદ્બોધનમાં જણાવ્યું કે વર્ષ ૨૦૧૮-૧૯માં વુમન ડેવેલપમેન્ટ સેલ માટે મંડળ/વિશ્વવિદ્યાલય દ્વારા રૂ. ૨૦,૦૦,૦૦૦/-નું બજેટ ફાળવવામાં આવ્યું છે, જે અંતર્ગત રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦/- નું બજેટ વિદ્યાર્થિનીઓ માટે સેફ્ટીનાં સાધનો તેમજ મહિલા કર્મચારીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓ માટે સેન્ટરીઝ પેડ ડેસ્પેન્ચર ૧૫ મશીન માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તેમજ મંડળની દરેક સ્ટાફ બહેન દીઠ રૂ. ૫૦૦/- એક દિવસના પિકનિકના ખર્ચ પેટે ફાળવવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં જે બહેનોનો પગાર રૂ. ૨૫,૦૦૦/- થી ઓછો હોય તેમને રૂ. ૫૦,૦૦૦/- થી રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦/- સુધીની લોન આપવાનું પણ આયોજન કરવામાં આવ્યું છે. આ મંડળ તરફથી એનાયત કરવામાં આવતો ચાલુ વર્ષનો 'મહિલા ગૌરવ અવોર્ડ' વી.પી.એમ.પી. કોલેજની વિદ્યાર્થિની ભદ્ર ક્રિમાને આપવામાં આવ્યો કે જેના પિતા અવસાન પામેલ છે અને માતા આંગણવાડીમાં કામ કરે છે. ક્રિમા પરિવારના નિર્વાહ માટે ટ્યૂશન કરવા છતાં પ્રતિ વર્ષની પરીક્ષામાં ઉત્તમ પરિણામો પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રસંગે ક્રિમાને રૂ. ૨૫,૦૦૦/- નો ચેક અર્પણ કરી તેની મહેનતને બિરદાવવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળની જે બહેનોને સંતાન સ્વરૂપે માત્ર દીકરીઓ જ હોય તેમને અને તેમની સાસુઓને પ્રેસિડેન્ટશ્રીએ સન્માનપત્ર આપીને અને દિવ્યા અરોરાએ સાલ ઓઢાડી સન્માન કર્યું હતું. તેમજ વિવિધ સ્પર્ધાઓમાં ભાગ લેનાર વિજેતા મહિલા કર્મચારીઓને પુરસ્કાર આપી બિરદાવવા ઉપરાંત ૧ લાખથી વધુ રિસર્ચ પ્રોજેક્ટ ગ્રાન્ટ મળી હોય તેવી બહેનો પૈકી ડૉ. વિજ્ઞાબહેન પટેલે રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦/- ની ગ્રાન્ટ અને ડૉ. ભુસરા જરૂલાએ રૂ. ૮,૫૦,૦૦૦/- ની ગ્રાન્ટ મેળવતાં તેમનું તથા કે. બી. ફાર્મસી કોલેજની પાંચ બહેનોએ

પેટન્ટ મેળવતાં તેમનું સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રસંગોચિત ઉદ્ભોધનમાં શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલે જણાવ્યું હતું કે દીકરી પ્રત્યે લાગણી રાખીને સાસુમાઓએ દીકરી જન્મના દરમાં વધારો કરવામાં કરેલો સહયોગ અભિનંદનીય છે. વધુમાં તેમણે વર્તમાન જીવનવ્યવસ્થા વાસ્તવિક પરિસ્થિતિનાં ઉદાહરણો આપી મહિલા કર્મચારીઓની કુટુંબજીવનમાં મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા રેખાંકિત કરી આપીને તેમનું ગૌરવ વધાર્યું હતું. શ્રીમતી દિવ્યા અરોરાએ જણાવ્યું હતું કે મહિલા ક્યારેય નકારાત્મક વલણને ન અપનાવે તથા મા-બાપનો રોલ મહિલા શિક્ષકોએ અપનાવવો જોઈએ અને તેને માટે મહિલા સક્ષમ છે. આભારવિધિ શ્રીમતી કૌશલ્યાબહેન પરીખે અને કાર્યક્રમનું સંચાલન ડૉ. વર્ષાબહેન પારેખે કર્યું હતું.

ઈન્ટર્નશિપ

● બી. પી. કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એડમિનિસ્ટ્રેશન (બીબીએ), ગાંધીનગરના ૧૨૪ વિદ્યાર્થીઓની GNFC (ભરૂચ)માં, બજાજ ફ્રિન સર્વિસ પ્રા.લિ.માં ૩૪ વિદ્યાર્થીઓની અને સેલ્સ ઈન્ડિયામાં ૨૫ વિદ્યાર્થીઓની ઈન્ટર્નશિપ માટે પસંદગી કરવામાં આવી.

એકાઉન્ટિંગ કોર્સ

● અશ્વિનભાઈ એ. પટેલ કોમર્સ કોલેજમાં, 'સર્ટિફિકેટ કોર્સ ઓફ એકાઉન્ટિંગ એન્ડ ઇન્સ્યોરન્સ સર્વિસિસ' શરૂ કરવામાં આવતાં ૨૧ વિદ્યાર્થીઓ જોડાયા હતા. આ કોર્સ વિદ્યાર્થીઓને એકાઉન્ટન્ટ, પ્રાઈવેટ સી.એ. ફર્મમાં ઓડિટ ઓફિસર, સરકારી ઓફિસમાં ઓડિટ ઓફિસર વગેરે સંબંધી નોકરી મેળવવામાં મદદરૂપ થઈ શકશે. આ કોર્સ સી.એ. ફર્મ 'મહેતા શેઠ અસોસિએટ્સ'ના સી.એ. કેતન મહેતા, સી.એ. સલીલ શેઠ, સી.એ. મોનિકા શાહ, સી.એ. હર્ષ કોટક, અને સી.એ. અંકિત શાહ જેવાં તજજ્ઞો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. આ કોર્સનું આયોજન - સંચાલન ડૉ. જિજ્ઞેશભાઈ પટેલ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું..

એન. એસ. એસ.

● અશ્વિનભાઈ એ. પટેલ કોમર્સ કોલેજ, ગાંધીનગર દ્વારા તા. ૨૭ ફેબ્રુઆરીથી ૫ માર્ચ, ૨૦૧૮ દરમિયાન સ્વચ્છતા, પાણી બચાવો, વ્યસન મુક્તિ, કેશલેશ ઇન્ડિયા, અને પર્યાવરણ જાગૃતિના થીમ વિષયક બાસણ ગામમાં એનએસએસ શિબિરનું આયોજન

કરવામાં આવ્યું હતું. શિબિર દરમિયાન જુદાં જુદાં સામાજિક મુદ્દાઓ અંગેની જાગૃતિ ઉપરાંત બાસણ ગામને કાયમી સ્વચ્છ રાખવા માટે ગામ લોકોને જાગૃત કરવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં, વ્યસન મુક્તિ અંગે લોકોને જાગૃત બનાવી વ્યસન છોડાવવા ૨૪૬ જેટલા સંકલ્પપત્રો ભરાવવામાં આવ્યા હતા. આ દરમિયાન પ્રતિદિન શિબિરના થીમ આધારિત સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમોનું આયોજન કરી સરકારી યોજનાઓની માહિતી પ્રસારવવામાં આવી હતી. શિબિરના અંતિમ દિને લાયન્સ ક્લબ ઓફ ગાંધીનગર, લાયન્સ ક્લબવતી, શાંતાબહેન વિષ્ણુભાઈ પટેલ આઈ હોસ્પિટલ (ઓગણજ) તથા કોલેજના સંયુક્ત ઉપક્રમે વિના મૂલ્યે નેત્ર નિદાન કેમ્પ યોજવામાં આવતાં ૨૧૦ લોકોની આંખોની તપાસ કરવામાં આવી હતી, તેમજ ૧૫ વ્યક્તિઓનાં મોતિયાનાં નિ:શુલ્ક ઓપરેશન કરવામાં આવ્યાં હતાં. બાસણ ગામના આગેવાનો, પ્રાથમિક શાળાના આચાર્ય સુનિલભાઈ પટેલ વગેરેએ શિબિરની સફળતા માટે મહત્ત્વનો ફાળો આપ્યો હતો. આ ઉપરાંત મેયર શ્રી પ્રવીણભાઈ પટેલ, હાસ્ય કલાકાર શ્રી હરપાલસિંહ ઝાલા અને મધુર ડેરીના ચેરમેન શ્રી શંકરસિંહ રાણાએ ખાસ ઉપસ્થિત રહી વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહિત કર્યા હતા. પ્રિ. ડૉ. વિજ્ઞા ઓઝાએ શિબિર સફળતાપૂર્વક સંપન્ન કરવા બદલ વિદ્યાર્થીઓનો તથા ગ્રામજનો પ્રતિ આભારની લાગણી વ્યક્ત કરી હતી. શિબિરનું આયોજન અને સંચાલન એન.એસ.એસ.ના પ્રોગ્રામ ઓફિસર ડૉ. રણછોડ રથવીએ કર્યું હતું.

ઔદ્યોગિક મુલાકાત

● બી. પી. કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એડમિનિસ્ટ્રેશન (બીબીએ)ના ૩૦ વિદ્યાર્થીઓને એક્ષ્પોર્ટ પ્રોસેસર એન્ડ ડોક્યુમેન્ટેશન કોર્સ સર્ટિફિકેટના ભાગ રૂપે પ્રાયોગિક તાલીમ માટે થાર ઔદ્યોગિક ડ્રાયપોર્ટ, સાણંદની મુલાકાતે તા. ૧૭/૩/૧૮ ના રોજ લઈ જવામાં આવ્યાં હતાં. આ અન્વયે કંપનીના કસ્ટમ વિભાગના પ્રતિનિધિએ માલ-સામાન નિકાસ માટે જરૂરી ચેક લિસ્ટ, શિપિંગ બીલ નંબર, રજિસ્ટ્રેશન પ્રોસેસ, કસ્ટમ સીલ, કસ્ટમ ઓફિસર દ્વારા જાત ચકાસણી, ચકાસણીનો રિપોર્ટ જેવી મહત્ત્વપૂર્ણ બાબતો સમજાવી હતી. શ્રી હિતેશ જાદવ દ્વારા કસ્ટમના નીતિનિયમો અને કસ્ટમ વિભાગને અનુલક્ષીને જરૂરી કાયદાકીય માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

જીપીએસસી વર્ગ ૧ અને ૨

● જીપીએસસી દ્વારા વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮ માં વર્ગ-૧ની ૮૩ અને વર્ગ-૨ ની ૨૫૨ જગ્યાઓ માટે મુખ્ય પરીક્ષા યોજવામાં આવતાં ૬૦૫૬ વિદ્યાર્થીઓએ આ પરીક્ષા આપી હતી. આ પૈકી ફક્ત ૧૦૪૫ વિદ્યાર્થીઓ ફાઇનલ મૌખિક ઈન્ટરવ્યૂ માટે લાયક ઠેરવવામાં આવ્યા છે. આ પૈકી મમતા આઈ.એ.એસ. ટ્રેનિંગ સેન્ટરના નીચે દર્શાવેલ ૧૯ વિદ્યાર્થીઓ તેમના નામ સામે જણાવેલ હોદ્દા ઉપર નિમણૂક માટે પસંદગી પામ્યા છે. જેમાં અ.નં. ૧થી ૮ ના વિદ્યાર્થીઓ વર્ગ-૧ ના વિવિધ હોદ્દાઓ માટે અને અ.નં. ૯થી ૧૯ના વિદ્યાર્થીઓ વર્ગ-૨ના વિવિધ હોદ્દાઓ માટે પસંદગી પામ્યા છે : ૧. સની પટેલ (રેન્ક નં.-૧. ગેસ), ૨. પ્રવીણસિંહ જયતાવત (રેન્ક નં.-૩. ગેસ), ૩. વિશાલ યાદવ (રેન્ક નં.-૧૫. ગેસ), ૪. મહર્ષિ રાવલ (રેન્ક નં.-૨૨. ડિવાયએસપી), ૫. રીયાઝ સરવૈયા (રેન્ક નં.-૩૬. ડિવાયએસપી), ૬. દેવેન કેશવાલા (રેન્ક નં.-૪૩. એસીટીડી), ૭. નિર્દોષ ગુપ્તા (રેન્ક નં.-૪૪. એસીટીડી), ૮. હિમાલા જોશી (રેન્ક નં.-૭૧. ડિવાયએસપી), ૯. રવી થેસિયા (રેન્ક નં.-૭૫. મામલતદાર), ૧૦. યુવરાજ જાડેજા (રેન્ક નં.-૧૨૪. એસઓ), ૧૧. પંકજ દેસાઈ (રેન્ક નં.-૧૩૫. મામલતદાર), ૧૨. હેમાંગિની ગુર્જર (રેન્ક નં.-૧૪૮. મામલતદાર), ૧૩. ધવલ શ્રીમાળી (રેન્ક નં.-૧૫૭. એસઓ), ૧૪. યુગાંક ડાંકટર (રેન્ક નં.-૧૬૨. ડિઆઈએલઆર), ૧૫. મિલિદ્ર પટેલ (રેન્ક નં.-૧૭૦. એડીઆર), ૧૬. નિકુંજ પટેલ (રેન્ક નં.-૧૭૨. એડીઆર), ૧૭. નિકુંજ ગજજર (રેન્ક નં.-૧૮૪. મામલતદાર), ૧૮. કુલદીપ મકવાણા (રેન્ક નં.-૨૨૭. એસઓ) અને ૧૯. અંકુર દેસાઈ (રેન્ક નં.-૨૫૪. એસઓ).

તાલીમ વર્ગ

● બી. પી. કૉલેજ ઓફ બિઝનેસ એમિનિસ્ટ્રેશન (બીબીએ) દ્વારા બે મહિનાનો રીટેલ મેનેજમેન્ટ વિષય પર સર્ટિફિકેટ કોર્સ ચલાવવામાં આવે છે. આ કોર્સના ૪૦ વિદ્યાર્થીઓને સેલ્સ ઈન્ડિયાના રીટેલ એકમની મુલાકાતે તા. ૯/૩/૧૮ના રોજ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. તેમજ ત્યાં રીટેલ મેનેજમેન્ટ વિશે તાલીમ શિબિર પણ ગોઠવવામાં આવી હતી. આસિસ્ટન્ટ બ્રાંચ મેનેજરશ્રી દીનલ પટેલે વિદ્યાર્થીઓને આ સંદર્ભે મહત્ત્વપૂર્ણ માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

પીએચ.ડી.

● કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય, ગાંધીનગરનાં યુનિવર્સિટી લાઇબ્રેરિયન શ્રી ઉર્જિતા પટેલ દ્વારા ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાન વિષયમાં 'Information Seeking Behavior of Faculty Members of the Kadi Sarva Vishwavidyalaya, Gandhinagar' શીર્ષક હેઠળ રજૂ કરેલ શોધપ્રબંધને માન્ય રાખીને હેમચન્દ્રાચાર્ય ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી, પાટણ દ્વારા તેમને પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી એનાયત કરવામાં આવી. પ્રસ્તુત સંશોધન કાર્ય તેમણે સદર યુનિવર્સિટીના ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનના મુલાકાતી અધ્યાપક તેમજ શ્રીમતી આર. એમ. પ્રજાપતિ આર્ટ્સ કોલેજ સતલાસણાના ગ્રંથપાલ ડૉ. ભગવાનભાઈ ચૌધરીના માર્ગદર્શન હેઠળ કર્યું હતું.

● એલ.ડી.આર.પી. એન્ડ આઈ.ટી.આર., ગાંધીનગરના ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ કમ્પ્યુટર એન્જિનિયરિંગના આસિસ્ટન્ટ પ્રો. સંજય જી. પટેલ દ્વારા ચરોતર યુનિવર્સિટી ઓફ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી, યાંગામાં ડૉ. રામજી એમ. મકવાણાના માર્ગદર્શનમાં 'Energy Aware Virtual & LRD Data Centers' વિષય હેઠળ શોધપ્રબંધ રજૂ કરતાં તેમના આ શોધપ્રબંધને માન્ય રાખીને તેમને પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી એનાયત કરવામાં આવી છે.

● કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય, ગાંધીનગર દ્વારા નીચે દર્શાવેલા વિદ્યાર્થીઓને તેમના નામ સામે જણાવેલ શોધપ્રબંધ સ્વીકારીને તેમને Ph.Dની ડિગ્રી એનાયત કરવામાં આવી.

Biotechnology

Jeevan, Jyoti Sadajeevan : 'Biological Treatment of Pollutants in the Effluents at Kanoria Chemicals and Industries Ltd., Ankleshwar' / Subject : Biotechnology / Guide : Dr. Falguni R. Patel. Ref. No. Ph.D. / 309/ 2017. 06/10/2017.

Chemistry

2. Der, Hardas Naranbhai : 'Design, Synthesis, Characterization and Biological Evaluation of the Novel Heterocyclic Compounds' / Subject : Chemistry / Guide : Dr.

Parimal M. Chatrabhuji. Ref. N0. Ph.D. / 318/ 2018. 16/01/2018.

3. Patel, Kamleshkumar Natvarlal : 'Method Development and Synchronization of Methods in two Techniques HPLC and UPLC' / Subject : Chemistry / Guide : Dr. Hemant T. Desai. Ref. No. Ph.D. / 312/ 2017. 26/10/2017.

Economics

4. Bhatt, Kartikey Shivprasad : 'Economic Problems of Regional Film Industries (A Case Study of Gujarati Film Industries)' / Subject : Economics / Guide : Dr. Jayendra J. Bhatt. Ref. N0. Ph.D. / 323/ 2018. 24/02/2018.

5. Kothiya, Dipalben Kantibhai : 'An Economic Analysis of GSRTC' / Subject : Economics / Guide : Dr. Natubhai B. Patel. Ref. No. Ph.D. / 311/ 2017. 07/10/2017.

Education

6. Panchal, Jetalkumar Jethabhai : 'Construction and Standardization of Multiple Intelligences Assessment Scale (MIAS) for the Secondary School Students of Gujarat State' / Subject : Education / Guide : Dr. Bhavik M. Shah. Ref. N0. Ph.D. / 320/ 2018. 08/02/2018.

7. Pareira, Rajesh Joseph : 'Effectiveness of Concept Attainment Model in Teaching English Grammar to the Students of Standard VIII' / Subject : Education / Guide : Dr. Harikrishna A. Patel. Ref. No. Ph.D. / 310/ 2017. 06/10/2017.

8. Patel, Parulben Fuljibhai : 'A Study of Frustration of the Secondary School's Students' / Subject : Education / Guide : Dr. Harikrishna A. Patel. Ref. N0. Ph.D. / 319/ 2018. 08/02/2018.

English

9. Sethi, Isha Jayaashish : 'A Study on

Use of English as a Language of Communication by the Students of BBA of North Gujarat University' / Subject : English / Guide : Dr. Vikas M. Raval. Ref. N0. Ph.D. / 317/ 2017. 30/12/2017.

Instrumentation & Control

10. Patel, Himanshu Kantibhai : 'Odor Recognition and Measurement for Industrial Application' / Subject : Instrumentation & Control / Guide : Dr. Manhar D. Desai. Ref. N0. Ph.D. / 321/ 2018. 10/02/2018.

Management

11. Joshi, Rajsee Rajivratna : 'Corporate Disclosure and its Impact on Investors' Confidence in Indian Listed Companies' / Subject : Management / Guide : Dr. Sneha Shivang Shukla. Ref. N0. Ph.D. / 313/ 2017. 27/10/2017.

Mechanical Engineering

12. Mavani, Alkesh Manojkumar : 'Investigation of Thermal Behaviour of Alloyed Aluminium for Ultrasonic Degasing Process' / Subject : Mechanical Engineering / Guide : Dr. Nilesh M. Bhatt. Ref. N0. Ph.D. / 307/ 2017. 21/09/2017.

Pharmaceutical Science

13. Mehta, Dharmik Mahendrabhai : 'Fabrication and Characterization of Modified Release Delivery Systems for Weakly Basic Drugs' / Subject : Pharmaceutical Science / Guide : Dr. Pragna K. Shelat. Ref. N0. Ph.D. / 314/ 2017. 3/11/2017.

14. Padia, Nirali Kirtan : 'Development and Characterization of a Self Emulsifying Drug Delivery System for Poorly Water Soluble Drugs' / Subject : Pharmaceutical Science / Guide : Dr. Shrikalp Deshpande. Ref. N0. Ph.D. / 316/ 2017. 28/

12/2017.

15. Patel, Grishma Mahendrabhai : 'Design, Development and Evaluation of oral Lipid Based Drug Delivery Systems of Poorly Soluble Drug' / Subject : Pharmaceutical Science / Guide : Dr. Anita N. Lalwani. Ref. N0. Ph.D. / 315/ 2017. 27/12/ 2017.

Physical Education

16. Bhakhariya, Diptiben Vikrambhai : 'Effects of Exercise and Yoga Training on Girls Body Composition and Physiological Variables' / Subject : Physical Education / Guide : Dr. Jagdishchandra L. Gothi. Ref. N0. Ph.D. / 308/ 2017. 23/09/2017.

Sanskrit

17. Vankar, Babubhai Hirabhai : 'श्रीमद् शंकराचार्यकृत 'उपदेशशास्त्र' : એક સમીક્ષાત્મક અધ્યયન' / Subject : Sanskrit / Guide : Dr. Yogini H. Vyas. Ref. N0. Ph.D. / 322/ 2018. 16/02/2018.

પ્રકૃતિ શિક્ષણ શિબિર

● કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય અને ગીર ફાઉન્ડેશન દ્વારા પ્રકૃતિ શિક્ષણ શિબિરનું આયોજન અરણ્ય પાર્ક ખાતે તા. ૨૦-૨૨ ફેબ્રુઆરીના દિવસોમાં કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં વિશ્વવિદ્યાલયની વિવિધ કોલેજોના વિદ્યાર્થીઓ જોડાયા હતા. શિબિરના ઉદ્દેશ્ય પ્રસંગે ગીર ફાઉન્ડેશનના નિયામકશ્રી આર. ડી. કમ્બોધ અને ડેપ્યુટી ડાયરેક્ટર શ્રી ડી. સી. મહેતાએ પર્યાવરણ સંબંધી વિવિધ ઘટકોની વિસ્તૃત માહિતી સાથે ફાઉન્ડેશન દ્વારા પ્રકૃતિના સંરક્ષણ માટે કરવામાં આવતાં કાર્યોની ચર્ચા કરી હતી. શ્રી આલાપ પંડિત દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને વનભ્રમણ અને વન્ય જીવો વિશે તથા પાર્ક વોર્ડન એચ. એ. પરમારે પ્રસંગોચિત માહિતી આપી હતી. યોગાચાર્ય અને ટ્રેનર શ્રી જે. સી. પટેલે શિબિર દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓને સ્વાસ્થ્ય, શિક્ષણ અને સંસ્કાર અંતર્ગત હકારાત્મક વ્યક્તિત્વનાં વિવિધ પાસાં અંગે પ્રશિક્ષિત કરવામાં આવ્યા હતા. સમાપન સમારંભમાં ડૉ. રણછોડ રથવી, ડૉ. જયેશભાઈ તન્ના અને ડૉ. ધર્મેન્દ્ર પટેલે

શિબિરાર્થીઓને વિવિધ આયામી માર્ગદર્શન પૂરું પાડ્યું હતું. શિબિરના અંતે વિવિધ પ્રોજેક્ટસના માધ્યમથી શિબિરાર્થીઓ દ્વારા વન્ય પ્રાણીઓ, વૃક્ષો, વીજળી અને પાણી બચાવવાનો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ જ થીમ આધારિત દ્વિતીય શિબિરનું આયોજન તા. ૨૬-૨૮ ફેબ્રુઆરી દરમિયાન કરવામાં આવ્યું હતું. આ શિબિરના સમાપન સમારંભમાં ગાંધીનગર જિલ્લાના કલેક્ટરશ્રી સતીષભાઈ પટેલ, ગુજરાત રાજ્યના પૂર્વ મંત્રીશ્રી અરવિંદભાઈ પટેલ, શ્રી જસુભાઈ પટેલે જીવનમાં સફળ થવા માર્ગદર્શન પૂરું પાડી પોતાના જીવનના અનુભવો જણાવીને વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરણા પૂરી પાડી તેમજ પ્રકૃતિના જતન માટે યુવાનોએ આગળ આવવા અહ્વાન કર્યું હતું. કાર્યક્રમનું સંચાલન અને આયોજન ડૉ. ધર્મેન્દ્રભાઈ પટેલ વગેરે દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.

ફેકલ્ટી ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ

● અશ્વિનભાઈ એ. પટેલ કોમર્સ કોલેજમાં તા. ૧૦/૨/૧૮ ના રોજ ફેકલ્ટી ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં શ્રી મનીષાબહેન, શ્રી શીતલબહેન અને શ્રી ઈશાનભાઈએ ધ્યાન, પ્રાણાયામ, નેતૃત્વ, મનની શાંતિ માટેના અલગ અલગ પ્રયોગો અને યોગ જેવા વિષયો પર સૈદ્ધાન્તિક અને પ્રાયોગિક જ્ઞાન આપ્યું હતું. આ તજજ્ઞોએ આર્ટ ઓફ લિવિંગની જુદી જુદી ક્રિયાઓ કરીને બતાવી હતી અને રોજિંદા તજજ્ઞાવમાંથી કેવી રીતે મુક્તિ મેળવી શકાય તે સમજાવ્યું હતું.

ફેકલ્ટી ડેવલપમેન્ટ પ્રોગ્રામ

● સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ, કડી-ગાંધીનગર દ્વારા સંચાલિત ગર્લ્સ હોસ્ટેલ (સેક્ટર-૨૩)માં નિવાસ કરતી વિદ્યાર્થીનીઓના બહુઆયામી વ્યક્તિત્વવિકાસને ધ્યાને લઈને અભ્યાસપૂરક શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ ઉપરાંત અભ્યાસેતર પ્રવૃત્તિઓ અંતર્ગત બ્યુટીપાર્લર, મહેંદીકળા, રાંધણકળા, ફેશન ડિઝાઈનિંગ વગેરે જેવા અભ્યાસક્રમો શાળા/કોલેજના સમય બાદ છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી ચલાવવામાં આવી રહ્યા છે, જેમાં પ્રતિ વર્ષ સરેરાશ ૨૦૦ જેટલી વિદ્યાર્થીનીઓ જોડાય છે. આ વિદ્યાર્થીનીઓને મંડળ દ્વારા નિયુક્ત વિવિધ કળાઓનાં નિષ્ણાતો પ્રશિક્ષણ આપે છે. આ કળાઓમાં પારંગત થયેલ વિદ્યાર્થીનીઓ સરળતાથી પ્રતિભાસ રૂપિયા ૬-૭ હજારની આજીવિકા મેળવી શકે છે. અત્રે ઉલ્લેખનીય

છે કે આ હેતુ મંડળ દ્વારા વિદ્યાર્થીનીઓ પાસેથી ફક્ત રૂ. ૧૦૦ રજિસ્ટ્રેશન ફી સિવાય અન્ય કોઈ ફી લેવામાં આવતી નથી. આ વિદ્યાર્થીનીઓનો વાર્ષિકોત્સવ તા. ૨૫ ફેબ્રુઆરીના રોજ યોજવામાં આવ્યો હતો, જેમાં 'ફેશન', 'બ્યુટી', અને 'ફૂડ ફેસ્ટ'ના શો રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ગુજરાતી, ચાઈનીઝ, સાઉથ ઇન્ડિયન, વેસ્ટન ચટાકેદાર વાનગીઓ રજૂ કરાઈ હતી. આ પ્રસંગે વિદ્યાર્થીનીઓને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે મંડળના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ, જ્યોતિ મહિલા મંડળનાં પૂર્વ પ્રમુખ શ્રી લતાબહેન ચોકસી, આર. જી. કન્યા શાળાનાં ભૂતપૂર્વ સુપરવાઈઝર દિલહરબાબહેન જાડેજા, જ્યોતિ મહિલા મંડળનાં પ્રમુખ ચેતનાબહેન બૂચ તેમજ ભગીની સંસ્થાઓનાં પ્રિન્સિપાલશ્રીઓ હાજર રહ્યાં હતાં. આ કાર્યક્રમ હોસ્ટેલ સુપ્રિટેન્ડન્ટશ્રી કૌશલ્યાબહેન પરીખ, ત્રણેય વિભાગની એક્સપર્ટ શ્રી અમિતાબહેન, શ્રી આશાબહેન, શ્રી યેશાબહેન, શ્રી સોનિયાબહેન અને શ્રી નિમાબહેન તેમજ સમગ્ર હોસ્ટેલ પરિવારના હાર્દિક સહયોગથી સુપેરે સંપન્ન કરવામાં આવ્યો હતો.

બ્યુટીપાર્લર વર્ગ

● આર. એન. લલિતકલા એકેડેમી, ગાંધીનગર દ્વારા સંચાલિત બ્યુટીપાર્લર વર્ગમાં દુલ્હન સ્પર્ધાનું આયોજન સંચાલિકા દિનાબહેન ડોડિયાના માર્ગદર્શન હેઠળ કરવામાં આવતાં ૧૫ દુલ્હનો તૈયાર કરવામાં આવી હતી, જેમાં અલગ અલગ પ્રાંતોમાંથી આવેલી તાલીમાર્થી બહેનોએ પોતપોતાના પ્રાંત મુજબ દુલ્હન તૈયાર કરી હતી. આ સ્પર્ધામાં પ્રથમ ક્રમે માનસી મીનુ (બિહાર), બીજા ક્રમે સ્વાતિ બન્નાંડે (મધ્યપ્રદેશ) અને ત્રીજા ક્રમે દૂર્ગા કંવર (રાજસ્થાન) વિજેતા બન્યાં હતાં. શ્રીમતી પારુલબહેન ઉપાધ્યાય દ્વારા બ્યુટી પાર્લર કોર્સની તાલીમ આપવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે ડૉ. વિજ્ઞાબહેન પટેલ મહેમાનપદે ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં.

મોક ડ્રીલ

● ભારત સરકારના NDRF વિભાગ દ્વારા NDRF, CRPF, સિવિલ ડીફેન્સ, આર્મી ફાયરબ્રિગેડ અને મેડિકલ ટીમના સહયોગથી મેગા મોક ડ્રીલનું આયોજન ગુજરાત રાજ્યના આઠ જિલ્લાઓમાં કરવામાં આવ્યું હતું. આ પૈકી ગાંધીનગરમાં યોજાયેલ મોક ડ્રીલમાં બી. પી. કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એડમિનિસ્ટ્રેશન (બીબીએ)નાં ૧૨૦ વિદ્યાર્થીઓ જોડાયા હતા. આ મોક

ડ્રીલ ભૂકંપ બાબતે હતી, જેની સાથે વાવાઝોડું, પૂર, આગ લાગવી રોગચાળો ફાટી નીકળવો, યુદ્ધ રમખાણો વગેરે જેવી બાબતોને સાંકળી લઈને આ પરિસ્થિતિને કઈ રીતે પહોંચી વળવું, રાહત અને બચાવની કામગીરી કઈ રીતે થાય તે વિશે સમજાવવામાં આવ્યું હતું. તાલીમ માટે શ્રી મહેન્દ્રસિંહ એમ. રાઠોડ (પી.આઈ. - સિવિલ ડીફેન્સ - ગાંધીનગર) અને શ્રી અંજનાબહેન નિમાવતનો સહયોગ સાંપડ્યો હતો.

રમત-ગમત

● અશ્વિનભાઈ એ. પટેલ કોમર્સ કોલેજના યજમાન પદે કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલયની રમતગમત સ્પર્ધા તા. ૧૨/૨/૧૮ ના રોજ યોજાઈ હતી, જેનું ઉદ્ઘાટન વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રેસિડેન્ટશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલના વરદહસ્તે કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે ઇન્ચાર્જ ડિરેક્ટર ડૉ. ગાર્ગી રાજપરા, પ્રિ. ડૉ. વિજ્ઞા ઓઝા, વિવિધ કોલેજોના આચાર્યશ્રીઓ, અધ્યાપકો વગેરે ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. ૨૦ કોલેજોના ૨૭૮ જેટલા ખેલાડીઓએ ૨૬ જેટલી રમતોમાં ભાગ લીધો હતો. બહેનો માટેની ૧૦૦ મીટર દોડમાં પૂજા કૃપલાની, મૌલિકા રંગપરા અને ધારા જાદવ, જ્યારે ભાઈઓ માટેની ૧૦૦ મીટર દોડમાં અભિષેક પરમાર, ઋત્વિક બનોદિયા અને રાજ પટેલ અનુક્રમે વિજેતા બન્યાં હતાં. સ્પર્ધાનું સંચાલન ડૉ. રણછોડ રથવી દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.

લગ્નગીત-લોકગીત સ્પર્ધા

● શ્રી મોહનલાલ પટેલ સાહિત્ય વર્તુળ અને ફેકલ્ટી ઓફ એજ્યુકેશન (કેએસવી)ના સંયુક્ત ઉપક્રમ દ્વારા તા. ૧૫/૨/૧૮ ના રોજ લગ્નગીત - લોકગીત સ્પર્ધાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં વિવિધ શાળા - કોલેજોનાં વિદ્યાર્થીઓએ ઉત્સાહભરે ભાગ લઈને રૂડી 'આંબલીયાની ડાળ'..., 'પહેલું મંગળ'..., 'દીકરી તો પારકી થાપણ કહેવાય' વગેરે લગ્નગીતો રજૂ કર્યાં હતાં. આ સ્પર્ધામાં અશ્વિનભાઈ એ. પટેલ કોમર્સ કોલેજના સુઘડ સ્વપ્નીલ અને શ્રીમતી આર. જી. કન્યા વિદ્યાલયની માકાણી હસ્તી પ્રથમ સ્થાને અને એસ. એસ. પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશનના વસાવા રાહુલભાઈ બીજા ક્રમે વિજેતા રહ્યાં હતાં.

વાર્ષિકોત્સવ

● અશ્વિનભાઈ એ. પટેલ કોમર્સ કોલેજ દ્વારા તા. ૮/૩/૧૮ના રોજ ૧૬મા વાર્ષિક દિન તથા

ટી.વાચ.બી.કોમ.ના વિદ્યાર્થીઓના વિદાય સમારંભનું આયોજન સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળની ગાંધીનગર શાખાના ચેરમેન ડૉ. કનુભાઈ પટેલના અધ્યક્ષસ્થાને શેઠ ખીમજી વિસરામ હોલમાં કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે મુખ્ય મહેમાન અને વક્તા તરીકે મોટી વેશનલ ટ્રેનર પ્રો. દીપક તૈરૈયા ઉપરાંત કેમ્પસ ડાયરેક્ટર ડૉ. સોમભાઈ પટેલ તથા અન્ય સંસ્થાઓના આચાર્યશ્રીઓ હાજર રહ્યા હતા. પ્રારંભમાં પ્રિ. ડૉ. વિજ્ઞા ઓઝાએ સૌ મહાનુભાવો વગેરેનું હાર્દિક સ્વાગત કરીને વર્ષ દરમિયાન હાથ ધરેલ પ્રવૃત્તિઓનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો. ત્યારબાદ શૈક્ષણિક વર્ષ દરમિયાન પી.એચ.ડી. / એમ. ફીલની ડિગ્રી મેળવેલા તથા નેટ સ્લેટ પરીક્ષા પાસ કરનારા અધ્યાપકશ્રીઓનું સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ વર્ષ દરમિયાન જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે શૈક્ષણિક, રમત-ગમત, સાંસ્કૃતિક, સામાજિક વગેરેમાં અગ્રતાક્રમે રહેનાર વિદ્યાર્થીઓને ટ્રોફી અને સન્માનપત્રથી સન્માનિત કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રાસંગિક ઉદ્બોધનમાં પ્રો. દીપક તૈરૈયાએ જણાવ્યું હતું કે વિદ્યાર્થીઓએ શિક્ષણ વ્યવહારની સાથે વર્તન વ્યવહારની પણ દરકાર રાખવી જોઈએ, તેમજ યુવા ઘડતરને લગતાં વિવિધ પાસાં જેમ કે સંચાલન, પ્રત્યાયન, સકારાત્મક વ્યવહાર વગેરે ઉપર ભાર મૂકવો જોઈએ. ડૉ. કનુભાઈ પટેલે વિદ્યાર્થીઓને જીવન જીવવા અને જીવન માણવાનો ભેદ સમજાવ્યો હતો. આભારવિધિ ડૉ. રણછોડ રથવીએ અને સંચાલન પ્રો. પૂનમ લોહાણા દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.

વિદાય સમારોહ

● બી. પી. કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એડમિનિસ્ટ્રેશનના તૃતીય વર્ષના વિદ્યાર્થીઓનો વિદાય સમારોહ તા. ૧૦ માર્ચના રોજ આયોજિત કરવામાં આવ્યો હતો. આચાર્ય ડૉ. રમાકાંત પૃષ્ઠીએ વિદ્યાર્થીઓને પડકારો માટે તૈયાર રહેવા, કારકિર્દી માટેની ઉપલબ્ધ તકોનો ઉપયોગ કરવા તેમજ ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓને તેમની કારકિર્દીના ઘડતર માટે જ્યારે પણ જરૂર પડે ત્યારે કોલેજ તેમને માર્ગદર્શન આપવા તત્પર રહેશે તેમ જણાવ્યું હતું. ડૉ. જયેશ તન્નાએ વિદ્યાર્થીઓને મેનેજમેન્ટના એટીકેટસ દ્વારા ઉજ્જવળ કારકિર્દીનું ઘડતર કરવા શીખ આપી હતી. વિદ્યાર્થીઓએ અધ્યાપકો તેમજ બિનશૈક્ષણિક સ્ટાફ પ્રત્યે આભારની લાગણી વ્યક્ત

કરવાની સાથે સાથે કોલેજ સાથેનાં પોતાનાં સંસ્મરણો વાગોળ્યાં હતાં.

વિશ્વ વન દિવસ

● બી. પી. કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એડમિનિસ્ટ્રેશનના વિદ્યાર્થીઓ માટે 'વિશ્વ વન દિવસ' તા. ૨૧ માર્ચના રોજ શ્રી અરવિંદ સાધના કેન્દ્ર, ગાંધીનગરમાં શિબિરનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. ડૉ. સી. કે. તન્ના વગેરે મહાનુભાવોએ ઉપયોગી માર્ગદર્શન આપવા ઉપરાંત વન બચાવવા તેમજ વિસ્તારવા માટે કાર્ય કરવા અપીલ કરી હતી. વધુમાં, પૂ. માતાજીના વનપ્રેમ અંગે પણ વિસ્તૃત જાણકારી આપવામાં આવી હતી.

વ્યાખ્યાન

● અશ્વિનભાઈ એ. પટેલ કોમર્સ કોલેજ દ્વારા એમ.કોમ. ના વિદ્યાર્થીઓ માટે ફેબ્રુઆરી માસની ૩, ૧૦, ૧૭ અને ૨૪ મી તારીખોએ ઈ-કોમર્સ અંતર્ગત વેબસાઈટ ડિઝાઈન, ટેકનોલોજિકલ ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર, HTML, DHTML જેવા વિષયો પર શ્રી ગિરીશભાઈ એચ. દવે, તા.૨૦ ના રોજ 'સેગમેન્ટ રિપોર્ટિંગ' વિષય પર શ્રી પરીક્ષિત દવે (પ્રેક્ટીસીંગ સી.એ.) અને તા.૨૪ ના રોજ 'ફોરેન કરન્સી ટ્રાન્ઝેક્શન' વિષય પર શ્રીમતી રચનાબહેનનાં વ્યાખ્યાનોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

● ફેકલ્ટી ઓફ એજ્યુકેશન, એસ. એસ. પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, આર. એચ. પટેલ ઈંગ્લિશ મીડિયમ બી.એડ. કોલેજ તેમજ વકીલ શ્રી ડી. એચ. પટેલ ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશન, ગાંધીનગરની કોલેજોના તાલીમાર્થીઓ માટે તા. ૮/૨/૧૮ના રોજ એસ.એન.ડી.ટી. યુનિવર્સિટી, મુંબઈની કોલેજનાં ડૉ. હર્ષાબહેન મર્યન્ટના તજજ્ઞ વ્યાખ્યાનનું આયોજન કરવામાં આવતાં, તેમણે ટેકનિક, અભિપ્રેરણા (મોટિવેશન), લેસન પ્લાન, યુનિટ પ્લાન, શિક્ષણમાં એડગર ડેલનો અનુભવ, શિક્ષણમાં વિવિધ કૌશલ્યોનો ઉપયોગ, સ્ત્રી સશક્તિકરણ, સ્વયંશિસ્ત, હકારાત્મક વિચારસરણી વગેરે વિશે ચર્ચા કરી હતી.

સર્વ નેતૃત્વ તાલીમ શિબિર-૩૫

● કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય દ્વારા તા. ૧૫ - ૧૮ માર્ચ, ૨૦૧૮ દરમિયાન ૩૫મી સર્વ નેતૃત્વ તાલીમ શિબિરનું આયોજન સર્વ વિદ્યાલય, કડી કેમ્પસ ખાતે

કરવામાં આવતાં ૧૬ કોલેજોના ૬૫ વિદ્યાર્થીઓએ ભાગ લીધો હતો. શિબિરમાં ટ્રેનર તરીકે શ્રી દીપકભાઈ તેરેયા અને ઉમાબહેન તેરેયાએ ગેમ્સ, શોર્ટ ફિલ્મ્સ, ગ્રૂપ વર્ક અને સ્ટ્રક્ચરલ પ્રશ્નાવલી દ્વારા નેતૃત્વનાં વિવિધ પાસાંઓને સાંકળી લઈને તાલીમ આપી હતી. તેમણે તાલીમાર્થીઓને આત્મનિરીક્ષણ કરી સ્વમૂલ્યાંકન દ્વારા પોતાની શક્તિને ઓળખી તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરતાં શીખવ્યું, તેમજ સમાજજીવનમાં માતા-પિતાની ભૂમિકા સમજાવીને કોમવાદ, જ્ઞાતિવાદથી ઉપર ઊઠી માનવ બનવા આહ્વાન કર્યું હતું. તાલીમ દરમિયાન ગેસ્ટ સ્પીકર તરીકે શ્રી નિષ્ઠાબહેન ઠાકર અને યોગાર્ચ્ય શ્રી જે. સી. પટેલે શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય, સંસ્કાર અને દેશપ્રેમ વિશે પ્રેરણા પૂરી પાડી હતી. પ્રિ. ડૉ. કપિલ ત્રિવેદીએ શરીર અને મનને સ્વચ્છ અને સ્વસ્થ રાખવા જીવનમાં યોગ, ધ્યાન અને કસરતનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું હતું. વિદ્યાર્થીઓને ગાંધી આશ્રમની મુલાકાતે પણ લઈ જવામાં આવ્યા હતા. સમાપન સમારંભમાં મંડળના મંત્રીશ્રી ડૉ. મણિભાઈ પટેલે સંસ્થાની વિસ્તૃત માહિતી સાથે પૂજ્ય છગનભા અને માણેકલાલ સાહેબના યોગદાનની વાતો કરી વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરણા પૂરી પાડી હતી. શિબિરનું સંચાલન અને આયોજન કાર્યક્રમના કો-ઓર્ડિનેટર ડૉ. ધર્મેન્દ્રભાઈ પટેલ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું.

સંચાલન

● બી. પી. કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એડમિનિસ્ટ્રેશન, ગાંધીનગરનાં ૨૧ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા 'ગુજરાત કાઉન્સિલ ઓફ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી' દ્વારા સંચાલિત 'નેશનલ સાયન્સ કાર્નિવલ' કાર્યક્રમનું સંચાલન માર્ચ માસમાં કરવામાં આવ્યું. ગુજકોસ્ટના ડિરેક્ટર નરોત્તમ સાહુ, શ્રી પુલકેશ પ્રજાપતિ તથા પ્રિ. ડૉ. રમાકાન્ત પૃષ્ઠિ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને ઈવેન્ટનું સંચાલન કરવા માટે માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું હતું.

સાધના-૨૦૧૮

● આર. એન. લલિતકલા એકેડેમીના વાર્ષિક ઉત્સવ 'સાધના ૨૦૧૮'નું આયોજન 'શેઠશ્રી ખીમજી વિસરામ એન્ડ સન્સ સંસ્કાર ભવન' ખાતે તા. ૪/૩/૧૮ના રોજ કરવામાં આવ્યું હતું. આ કાર્યક્રમના મુખ્ય મહેમાનપદે શ્રી કાર્તિકભાઈ પટેલ (કાઉન્સિલર અને પૂર્વ ડેપ્યુટી મેયર, ગાંધીનગર મહાનગરપાલિકા) અને સન્માનનીય અતિથિવિશેષ પદે

પ્રિ. મિલી સીંગ, પ્રિ. દીપાલીબહેન જોષી તથા પ્રિ. અર્પિત ક્રિશ્ચિયન ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. મહેમાનશ્રીઓના વરદહસ્તે તાલિમાર્થીઓને સર્ટિફિકેટ્સ, મેડલ અને ટ્રોફી એનાયત કરવામાં આવ્યાં હતાં. વિદ્યાર્થીઓને સંચાલિકા દિનાબેન ડોડીયા તથા કલાગુરુઓ તથા કોચ : ૧. શાત્રીય ગાયન વાદન - સૌરભ પટેલ અને મોહિત સુરાણી, ૨. ભરતનાટ્યમ - શંકુતલા ઓઝા અને દિવ્યા પંડ્યા, ૩. કથક - રોશની બ્રહ્મભટ્ટ, ૪. વેસ્ટર્ન ડાન્સ - સૌરભ પંડ્યા અને આશિષ વસાવા, ૫. બ્યુટી પાર્લર - પારૂલ ઉપાધ્યાય, ૬. સ્કેટીંગ - વસીમ મન્સૂરી અને ૭. કરાટે - સેનભાઈ સેલ્વાકુમારે તાલીમ આપી હતી. તાલીમ મેળવનારાઓમાં એસ. જી. ઇંગ્લિશ મીડિયમ સ્કૂલ અને આર. એન. લલિતકલાના વિદ્યાર્થીઓએ જુદી જુદી કલાપ્રવૃત્તિઓ અને કરતબોની રજૂઆત કરી હતી. આ પ્રસંગે કથક, ભરતનાટ્યમ, કરાટે, વેસ્ટન ડાન્સ, ફોક ડાન્સ, બેબી ડાન્સ, શાત્રીય ગાયન-વાદન સહિત ૧૭ જેટલી કૃતિઓની રજૂઆત કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે વિવિધ ક્ષેત્રોના પ્રતિનિધિઓ, વાલીઓ તથા બાળકો મોટી સંખ્યામાં ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં.

સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ

● આર. એન. લલિતકલા એકેડેમીના ઉપક્રમે સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ સંચાલિત ત્રણ ગુજરાતી પ્રાથમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા સમૂહ સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમનું આયોજન 'શેઠશ્રી ખીમજી વિસરામ એન્ડ સન્સ સંસ્કાર ભવન' ખાતે તા. ૨૫/૨/૨૦૧૮ના રોજ કરવામાં આવ્યું હતું. આ કાર્યક્રમમાં મંડળના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલે હાજર રહી વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડ્યું હતું. તેમના ઉપરાંત ડૉ. વિણાબહેન પટેલ, શ્રીમતી નીવાબહેન બી. પટેલ, શ્રીમતી નીરૂબહેન જે. પટેલ, શ્રી અર્પિતભાઈ ક્રિશ્ચિયન વગેરે આમંત્રિત મહેમાનપદે ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે કથક, ભરતનાટ્યમ, કરાટે, વેસ્ટન ડાન્સ, ફોક ડાન્સ, બેબી ડાન્સ, શાત્રીય ગાયન - વાદન સહિત ૧૪ જેટલી કૃતિઓની રજૂઆત કરવામાં આવી હતી. મહેમાનશ્રીઓના વરદહસ્તે તાલિમાર્થીઓને સર્ટિફિકેટ્સ એનાયત કરવામાં આવ્યાં હતાં. એકેડેમી દ્વારા સંચાલિત વિવિધ કોર્સનું પ્રશિક્ષણ : (૧) કથક - રોશની બ્રહ્મભટ્ટ (૨) ભરતનાટ્યમ - શંકુતલા ઓઝા અને દિવ્યા પંડ્યા (૩) શાત્રીય ગાયન - સૌરભ પટેલ અને ઉષા પ્રજાપતિ

(૪) વેસ્ટર્ન ડાન્સ - સંદિપ સોલંકી અને હની વ્યાસ (૫) સ્કેટીંગ - વિનય બોડાત (૬) કરાટે - મનીષ રાજભોઈ અને મહેશ રાજભોઈ દ્વારા પૂરું પાડવામાં આવ્યું હતું. કાર્યક્રમના પ્રારંભમાં સંચાલિકા દિનાબેન ડોડીયાએ સૌનું સ્વાગત કરી સંસ્થામાં ચાલતી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો પ્રગતિ અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો.

હેકાથોન - ૨૦૧૮

● તાજેતરમાં ગુજરાત સરકાર દ્વારા ‘સ્માર્ટ ગુજરાત ફોર ન્યૂ ઇન્ડિયા હેકાથોન ૨૦૧૮’ની થીમ પર મેગા ઈવેન્ટ યોજવામાં આવી હતી. જેમાં ગુજરાતની ૧૧ યુનિવર્સિટીઓએ ભાગ લીધો હતો. ગુજરાત સરકારના વિવિધ ૧૭ વિભાગો આ ઈવેન્ટમાં સામેલ હતા. આ ૧૭ વિભાગો પૈકી સ્પોર્ટ્સ, યુથ અને કલ્ચર કેટેગરીમાં

એલ.ડી.આર.પી. ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી એન્ડ રિસર્ચ, ગાંધીનગરના કમ્પ્યૂટર અને આઈ.ટી. વિભાગના છઠ્ઠા સેમિસ્ટરના વિદ્યાર્થીઓએ પ્રથમ સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને રૂપિયા ૫૦,૦૦૦નું ઇનામ માનનીયશ્રી ભુપેન્દ્રસિંહ યુડાસમા (કેબિનેટ મંત્રીશ્રી, શિક્ષણ વિભાગ - ગુજરાત સરકાર)ના હસ્તે મેળવ્યું. આ ઉપલબ્ધિ બદલ કોલેજના કમ્પ્યૂટર અને આઈ.ટી. વિભાગ, વિશ્વવિદ્યાલયનાં કાર્યકારી ડાયરેક્ટર અને કોલેજનાં પ્રિન્સિપાલ ડૉ. ગાર્ગી રાજપરા, મંડળના પ્રમુખશ્રી ડૉ. કનુભાઈ પટેલ, મંડળના ચેરમેનશ્રી તથા કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રેસિડેન્ટ શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલે વિજેતા ટીમ અને તેમના મેન્ટરને અભિનંદન પાઠવ્યાં.

શાળા વિભાગ

એનિમેશન જાગૃતિ પરિસંવાદ

● શ્રીમતી આર. જી. પટેલ કન્યા માધ્યમિક અને શ્રીમતી એસ. બી. પટેલ કન્યા ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા, ગાંધીનગર ખાતે વર્ટેક્ષ વી.એફ.એક્સ. દ્વારા Animation Awareness સેમિનારનું તા. ૨૨/૦૧/૨૦૧૮ ના રોજ આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં ૧૫૦ વિદ્યાર્થીનીઓએ ભાગ લીધો હતો. સુપરવાઈઝર શ્રી હિમાંશુભાઈ અને તેમની ટીમ દ્વારા સાંપ્રત સમયમાં એનિમેશન ટેકનોલોજીના મહત્ત્વ અને ઉપયોગ, કારકિર્દી માટે ઉપલબ્ધ કોર્સ તથા ભવિષ્યમાં આ ક્ષેત્રમાં ઉપલબ્ધ તકો વિશે માહિતી આપવામાં આવી હતી.

ગણિત-વિજ્ઞાન પ્રદર્શન

● એસ. જી. અને એસ. વી. અંગ્રેજી માધ્યમની પ્રાથમિક શાળા, ગાંધીનગરમાં તા. ૨૪/૨/૨૦૧૮ ના રોજ ગણિત-વિજ્ઞાન પ્રદર્શન તેમજ વાલી મિટિંગનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં વાલીઓને યુનિટ ટેસ્ટનાં પેપર બતાવવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રદર્શનમાં મોબાઈલથી ચાલતી કાર, થર્મલ પાવર પ્લાન્ટ, હાઈડ્રોલિક લિફ્ટ, ડિઝિટલ ડસ્ટબીન, એ.ટી.એમ. મશીન, ડ્રીપ ઈરિગેશન, હાઈટેન ડીસ્ટન્સ, વેક્યૂમ કલીનર કોચ, લોકર જેવા અનેક પ્રોજેક્ટસ બનાવ્યા હતાં. મંડળના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલે આ પ્રદર્શનમાં ઉપસ્થિત રહીને બાળકોનો ઉત્સાહ વધાર્યો હતો.

ચિત્ર સ્પર્ધા

● ગુજરાત સરકારના કલાયમેન્ટ ચેન્જ વિભાગ તથા જેડા અને નિસર્ગ કોમ્યુનિટી સાયન્સ સેન્ટર, ગાંધીનગરના સંયુક્ત ઉપક્રમે ‘ઊર્જા સંરક્ષણ’ વિષય અંતર્ગત ચિત્ર સ્પર્ધાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં શ્રી જે. બી. પ્રાયમરી શાળાના વિદ્યાર્થી વિહોલ દિવ્યરાજ નરેન્દ્રસિંહ જિલ્લામાં દ્વિતીય ક્રમે વિજેતા થતાં પ્રમાણપત્ર અને શિલ્ડ પ્રાપ્ત કર્યો.

જનજાગૃતિ કાર્યક્રમ

● શ્રીમતી એમ. બી. પટેલ કન્યા પ્રાથમિક શાળા, ગાંધીનગર દ્વારા તા. ૨૨ તથા ૨૮/૨/૧૮ના દિવસો દરમિયાન વિદ્યાર્થીનીઓ દ્વારા ‘જનજાગૃતિ રાત્રી કાર્યક્રમ’નું આયોજન કરવામાં આવેલ. આ અંતર્ગત વ્યસનમુક્તિ, પ્રકાશપુંજ, બેટી બચાવો બેટી પઢાઓ વગેરે જેવા સમાજસુધારણાને સ્પર્શતા મુદ્દા આધારિત નાટકો તથા સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો રાંધેજા તથા દશેલા ગામમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. આ બંને ગામોમાં રાત્રી કાર્યક્રમ દરમિયાન વિદ્યાર્થીનીઓને પ્રોત્સાહિત કરી ઇનામ પેટે રૂ.૧૦,૦૦૦/ જેટલી માતબર રકમ ગ્રામજનો દ્વારા આપવામાં આવી હતી. કાર્યક્રમનું આયોજન મ. શિ શ્રી સતીષભાઈ પટેલે અને સંચાલન શ્રી ચંદ્રકાન્તભાઈ પટેલે કર્યું હતું.

પાણી બચાવો

● તા. ૨૨/૩/૨૦૧૮ના રોજ અમદાવાદ ખાતે ઇન્ડિયા એન્વાયરમેન્ટ ફેસ્ટીવલ દ્વારા યોજાયેલ SAVE WATER ONE MINUTE VIDEO કાર્યક્રમમાં વિવિધ શાળાઓએ આ વિષય પર વિડીયો પ્રદર્શિત કર્યા હતા, જેમાં એસ. જી. અંગ્રેજી માધ્યમ પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-૭ વિદ્યાર્થીઓ દેવ પટેલ અને દેવ ચૌધરી દ્વારા તૈયાર કરેલ વિડીયો પસંદગી પામતાં આયોજિત સંસ્થાએ વિજેતા વિદ્યાર્થીઓને પ્રમાણપત્ર આપી સન્માનિત કર્યાં.

રમતગમત

● શ્રી જે. બી. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ ૮ના વિદ્યાર્થીઓ લેઉઆ વિશાલ કનુભાઈ તથા પટેલ મીત પ્રફુલભાઈને વિશેષ અભ્યાસ અને કબડ્ડીની તાલીમ માટે સ્પાર્ટ્સ આથોરિટી ઓફ ગુજરાત, ગાંધીનગર દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલી સ્પોર્ટ્સ સ્કૂલમાં પસંદગી કરવામાં આવી છે. આ અંતર્ગત સદર વિદ્યાર્થીઓના ધોરણ ૮થી ૧૨ સુધીના અભ્યાસની, રહેવા-જમવાની તથા સ્પોર્ટ્સ તાલીમની સુવિધા સરકારશ્રી દ્વારા વિનામૂલ્યે પૂરી પાડવામાં આવશે.

● એસ. જી. અંગ્રેજી માધ્યમ પ્રાથમિક શાળાની વિદ્યાર્થીની એન્જિનિયર ફલોરા (ધો.૭/૯) બોપલ ખાતે યોજાયેલ બેડમિન્ટન સ્પર્ધામાં અન્ડર - ૧૩માં પ્રથમ નંબર, અન્ડર - ૧૫માં બીજો નંબર અને અન્ડર - ૧૭માં ત્રીજો નંબર પ્રાપ્ત કરી વિજેતા થઈ.

રાષ્ટ્રીય સેવા યોજના

● શ્રીમતી આર. જી. પટેલ કન્યા માધ્યમિક અને શ્રીમતી એસ. બી. પટેલ કન્યા ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા, અને શ્રીમતી માણેકબા કૃષિ વિદ્યાલય અડાલજના સંયુક્ત ઉપક્રમે અડાલજ મુકામે તા. ૧૦/૨/૧૮ના રોજ વાર્ષિક શિબિરનું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું. આ પ્રસંગે ડૉ. સોમાભાઈ પટેલ, શ્રીમતી સ્મિતાબહેન દવે, શ્રીમતી કૌશલ્યાબહેન પરીખ, શ્રીમતી કોકીલાબહેન ઠાકોર (સરપંચ, અડાલજ) ડૉ. વિપુલભાઈ સોનેરી (અધિક્ષક સામૂહિક આરોગ્ય કેન્દ્ર, અડાલજ) આચાર્યા શ્રીમતી સુધાબહેન પટેલ, શ્રી સુરેશભાઈ પટેલ (ઇન્ચાર્જ આચાર્યાશ્રી, શ્રીમતી માણેકબા કૃષિ વિદ્યાલય વગેરે મહેમાનોની ઉપસ્થિતિ હતી. વિદ્યાર્થીનીઓ દ્વારા

વ્યસનમુક્તિ નાટિકા તથા આજના આધુનિક યુગ માટે ડિજિટલ ઇન્ડિયા નાટિકા રજૂ કરવામાં આવી હતી, જેના દ્વારા કાળુનાશું દૂર કરવાનો સંદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. ઉપસ્થિત મહેમાનશ્રીઓએ પ્રાસંગિક પ્રવચનોમાં વિદ્યાર્થીનીઓનાં સેવાકાર્યોને બિરદાવ્યાં હતાં. આચાર્યા શ્રીમતી સુધાબહેન પટેલે સાત દિવસ કરવાના કાયકમો અંગે વિગતે ચર્ચા કરી હતી. આભારદર્શન શ્રી શહીરભાઈ દેસાઈએ કર્યું હતું. કાર્યક્રમનું સંચાલન પ્રોગ્રામ ઓફિસર શ્રી રમેશભાઈ પટેલ તેમજ શ્રી કરણસિંહભાઈ બિહોલા અને શ્રી મોતીભાઈ રબારીએ કર્યું હતું.

વાર્ષિકોત્સવ

● તા. ૧૬/૨/૧૮ ના રોજ શેઠ સી. એમ. હાઈસ્કૂલ એન્ડ હાયર સેકન્ડરી સ્કૂલ, ગાંધીનગરનો વાર્ષિકોત્સવ યોજાઈ ગયો. આ સમારંભમાં અધ્યક્ષપદે સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ, ગાંધીનગર શાળાના પ્રમુખ ડૉ. કનુભાઈ પટેલ તેમજ મંડળના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ એમ. પટેલ ઉપસ્થિત રહ્યા હતા. કાર્યક્રમના ઉદ્ઘાટક તરીકે શાળાના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓશ્રી વિજયભાઈ પટેલ (CEO, NEOTEX PVT. LTD.) અને શ્રી પલકભાઈ એચ. ઠક્કર (DIRECTOR NEOTEX PVT. LTD.), મુખ્ય મહેમાન તરીકે ગાંધીનગર શહેર વસાહત મંડળના પ્રમુખશ્રી અરૂણભાઈ બૂચ ઉપરાંત કેમ્પસ ડાયરેક્ટર ડૉ. સોમભાઈ પટેલ તથા ડૉ. વિજ્ઞાબેન પટેલ, શ્રી કૌશલ્યાબહેન પરીખ, આચાર્યશ્રીઓ, સંસ્થા પરિવારના સભ્યો, વાલીઓ અને વિદ્યાર્થીઓની હાજરી પ્રેરક બની રહી હતી. વાર્ષિકોત્સવમાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને પૂજ્ય છગનભા મેડલ પારિતોષિક, પૂજ્ય દિવાળીબા પારિતોષિક, પૂજ્ય દાસકાકા પારિતોષિક, પૂજ્ય માણેકલાલ એમ. પટેલસાહેબ મેમોરિયલ મેરિટ સ્કોલરશિપ તથા જે વિદ્યાર્થીઓએ નેશનલ લેવલની રમતોમાં ભાગ લઈ વિજેતા થયા હોય તેવા ૭ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૭૫૦૦/-નો પુરસ્કાર મહેમાનશ્રીઓના હસ્તે આપવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ 'ભાઈ-બહેનનું હેત' થીમ આધારિત રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. અધ્યક્ષશ્રી ડૉ. કનુભાઈ પટેલે આ શાળાને પાયોનિયર સંસ્થા ગણાવી તેનાં ઉજ્જવળ પરિણામો બદલ અભિનંદન

પાઠવ્યા હતા. વિજયભાઈએ શાળાના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીના નાતે શાળાનાં સંસ્મરણો વાગોળીને વિદ્યાર્થીઓને ઉચ્ચતમ કારકિર્દી માટે ઉજ્જવળ તકો અંગે માર્ગદર્શન આપી શુભાશિષ પાઠવી હતી. શ્રી અરુણભાઈ બૂચે ગાંધીનગરના સ્થાપનાકાળથી આ સંસ્થા શિક્ષણની સારી સેવા કરી રહી છે અને ગાંધીનગરના વિકાસમાં તેનો અગ્રિમ ફાળો છે એમ જણાવ્યું હતું. કાર્યક્રમની શરૂઆતમાં આચાર્યશ્રી બી. કે. પટેલે સ્વાગત પ્રવચન કરવા ઉપરાંત શાળાની પ્રગતિનો અહેવાલ પ્રસ્તુત કર્યો હતો.

● શ્રીમતી આર. એન. પટેલ પ્રાયમરી સ્કૂલ, ગાંધીનગરનો ૧૭મો વાર્ષિકોત્સવ તેજસ્વી તારલાઓ અને અન્ય પ્રતિભાશાળી વિદ્યાર્થીઓને સન્માનિત કરી ઇનામ વિતરણ કરવાનો કાર્યક્રમ તા. ૨૨ ફેબ્રુઆરીના રોજ યોજવામાં આવ્યો હતો. સાંસ્કૃતિક થીમ બહેન-ભાઈનો સ્નેહ અંતર્ગત નાટક અને ડાન્સના સમાયોજનવાળી કૃતિઓ રજૂ કરવામાં આવી હતી. ઇનામ વિતરણ કાર્યક્રમ અંતર્ગત શ્રેષ્ઠ પરિણામ લાવનાર બાળકોને પૂર્વ ચેરમેન સ્વ. માણેકલાલ પટેલ મેરિટ સ્કોલરશિપ (વાર્ષિક ફીની અડધી રકમ) તેમજ બધા જ ધોરણોના અન્ય વર્ગોમાંથી પ્રથમ નંબરે પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને પણ પારિતોષિક અને સન્માનપત્રોથી નવાજવામાં આવ્યાં હતાં. આ ઉપરાંત અભ્યાસેતર પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે રાષ્ટ્રીય બાળવિજ્ઞાન કોંગ્રેસ, ભારતીય જ્ઞાન પરીક્ષા, ગુજરાત સ્ટેટ કીકબોક્સિંગ જેવી સ્પર્ધાઓમાં રાજ્ય કક્ષાએ પ્રદર્શન કરનાર વિદ્યાર્થીઓને પણ ઇનામો અને સન્માનપત્રોથી સન્માનિત કરવામાં આવ્યાં હતાં. શાળાકીય રમતોત્સવમાં શ્રેષ્ઠ ખેલાડી તરીકે પસંદ થયેલ 'વ્યાયામવીર' અને 'વીરબાળા' નું પણ બહુમાન કરવામાં આવ્યું હતું. આ સમારંભ મંડળની ગાંધીનગર શાળાના પ્રમુખ ડૉ. કનુભાઈ પટેલના અધ્યક્ષ સ્થાને, મુખ્યમહેમાન પદે આ શાળાના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થી કલ્પેશભાઈ ભટ્ટ (ઉપસચિવ - પ્રોટોકોલ, GAD ગુજરાત સરકાર) અને અતિથિ વિશેષ ડૉ. સાહિલ વ્યાસ (ડેન્ટલ સર્જન, કોસ્મેટીલોજિસ્ટ, લેસર થેરાપિસ્ટ)ની ઉપસ્થિતિમાં યોજવામાં આવતાં બાળકો માટે પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડનાર બની રહ્યો હતો. તેઓશ્રીએ બાળકોને અભિનંદન પાઠવવાની સાથોસાથ ઉજ્જવળ ભવિષ્યની

અભિલાષા વ્યક્ત કરી આશીર્વાચન પાઠવ્યાં હતાં. આચાર્યશ્રી દશરથભાઈ પટેલે આભારદર્શન કર્યું હતું.

● શ્રી જે. બી. પ્રાથમિક શાળા દ્વારા તા. ૨૩/૦૨/૨૦૧૮ ના રોજ યોજાયેલ વાર્ષિક મહોત્સવમાં પૂજ્ય દાસકાકા, પૂજ્ય દિવાળીબા સ્મૃતિ પારિતોષિક તથા પૂજ્ય માણેકલાલ એમ. પટેલસાહેબ મેમોરિઅલ સ્કોલરશિપનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું હતું. સાથે સાથે રાષ્ટ્ર કક્ષાની અને રાજ્ય કક્ષાની વિવિધ ૨૪ પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લઈ સફળતા પ્રાપ્ત કરનાર વિદ્યાર્થીઓને પણ પુરસ્કાર આપી પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવ્યા હતા. ભાઈ-બહેન કાર્યક્રમ અંતર્ગત ભાઈ-બહેનના સ્નેહની ભાવના વ્યક્ત કરતો સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. આ કાર્યક્રમમાં સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળની ગાંધીનગર શાળાના પ્રમુખશ્રી ડૉ. કનુભાઈ પટેલ, મંડળના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ, દાતાશ્રી બાબુભાઈ પટેલ, ગાંધીનગરના જાણીતા ડોક્ટર શ્રી શૈલેશભાઈ પટેલ, ગાંધીનગર શહેર વિસ્તારના શાસનાધિકારી શ્રીમતી છાયાબહેન રાવલ, મંડળના હોદ્દેદારશ્રીઓ, વાલી મિત્રો વગેરેએ ઉપસ્થિત રહી વિદ્યાર્થીઓને આશીર્વાદ સહ અભિનંદન પાઠવી પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. આચાર્યા શ્રીમતી નીવાબહેન પટેલે સ્વાગત પ્રવચનસહ સૌનો આભાર માન્યો હતો. આ ઉપરાંત વિવિધ સહ-અભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓમાં વિજેતા થનાર વિદ્યાર્થીઓનો ઇનામ વિતરણ કાર્યક્રમ તા. ૯ માર્ચના રોજ આયોજિત કરવામાં આવ્યો હતો.

● એસ. વી. અને એસ. જી. અંગ્રેજી માધ્યમની શાળા, ગાંધીનગરના વાર્ષિકોત્સવનું તા. ૧૫/૨/૧૮ ના રોજ 'શેઠશ્રી ખીમજી વિસરામ એન્ડ સન્સ સંસ્કાર ભવન' માં આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ કાર્યક્રમના મુખ્ય અતિથિ બાળહૃદય રોગના નિષ્ણાત ડૉ. અમિત મિશ્રા તથા અતિથિ વિશેષ તરીકે કેમ્પસ ડાયરેક્ટર ડૉ. સોમભાઈ પટેલ, ડૉ. વિજ્ઞાબહેન પટેલ અને આચાર્ય અર્પિત ક્રિશ્ચિયન ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. કાર્યક્રમનો મુખ્ય થીમ ભાઈ-બહેનના પ્રેમ આધારિત હતો જે અંતર્ગત બાળકોએ ગીતો પર ડાન્સ અને સ્કીટ રજૂ કર્યાં હતાં. આ અન્વયે શૈક્ષણિક અને રમતગમત પ્રવૃત્તિઓમાં વિજેતા વિદ્યાર્થીઓને મેડલ, પ્રમાણપત્ર અને ચેક આપી પુરસ્કૃત કરવામાં આવ્યાં હતાં. શાળાનાં આચાર્યા મિલી

સિંઘે સૌનું સ્વાગત કરી ઉપસ્થિત રહેવા બદલ સૌ આમંત્રિતોનો આભાર માન્યો હતો.

● શ્રીમતી આર. જી. પટેલ કન્યા માધ્યમિક અને શ્રીમતી એસ. બી. પટેલ કન્યા ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા દ્વારા તા. ૧૮/૨/૧૮ ના રોજ 'શેઠશ્રી ખીમજી વિસરામ સંસ્કાર ભવન' માં ઇનામ વિતરણ અને વાર્ષિકોત્સવ કાર્યક્રમનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. કાર્યક્રમના અધ્યક્ષ તરીકે કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલયના ઇન્ચાર્જ ડાયરેક્ટર પ્રિ. ડૉ. ગાર્ગીબહેન રાજપરા, ઉદ્ઘાટક તરીકે શ્રી દિનેશભાઈ પટેલ (નાયબ નિયામકશ્રી, આર.એમ.એસ.એ.) અને હિન્નો થેરાપિસ્ટ ડૉ. જયેન્દ્રભાઈ બારડે ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. અતિથિવિશેષ તરીકે કેમ્પસ ડાયરેક્ટર ડૉ. સોમાભાઈ સી. પટેલ, શ્રીમતી કૌશલ્યાબહેન પરીખ, શાળાની ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થિનીઓ લો ઓફિસર પરમાર મિડલ અને ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ પોકાર કોમલ તેમજ કેમ્પસ સ્થિત ભગિની સંસ્થાઓનાં આચાર્યશ્રીઓ અને આસપાસનાં ગામોમાંથી આમંત્રિત સરપંચશ્રીઓ ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. ભાઈ-બહેનના પ્રેમને અભિવ્યક્ત કરતી થીમ 'સ્નેહબંધન' આધારિત 'નૃત્યનાટિકા' તથા 'લોહીની સગાઈ' રજૂ કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે તેજસ્વી વિદ્યાર્થિનીઓને જેમાં બોર્ડ દ્વારા લેવામાં આવતી એસ.એસ.સી. અને એચ.એસ.સી. ની પરીક્ષાઓમાં શાળામાં પ્રથમ આવનાર, શાળાકીય પરીક્ષાઓમાં વિવિધ વર્ગોમાં પ્રથમ આવનાર, તેમજ વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓમાં શ્રેષ્ઠ સિદ્ધિઓ મેળવનાર વિદ્યાર્થિનીઓને પૂજ્ય છગનભા મેડલ, પૂજ્ય દાસકાકા અને પૂજ્ય દિવાળીબા પારિતોષિક, પૂજ્ય માણેકલાલ એમ. પટેલ સાહેબ મેમોરિઅલ મેરિટ સ્કોલરશિપ અને શાળાના ભૂતપૂર્વ સુપરવાઈઝર શ્રીમતી દિલહરબા દ્વારા ઘોષિત પ્રોત્સાહક ઇનામો મહેમાનશ્રીઓના વરદ્હસ્તે અર્પણ કરવામાં આવ્યાં હતાં. પ્રાસંગિક ઉદ્બોધનમાં શ્રી દિનેશભાઈ પટેલે ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન પૂરાં પાડ્યાં, ડૉ. જયેન્દ્રભાઈ બારડે હિન્નોથેરાપી અને ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થિનીઓ પોકાર કોમલ અને પરમાર મિડલે શાળાજીવનનાં સંસ્મરણો અને શિક્ષકો દ્વારા તેમને પૂરી પાડવામાં આવેલ પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહનો વિશે જણાવી વિદ્યાર્થિનીઓને તેમના નિયત

ધ્યેય તરફ અગ્રેસર રહેવાની શીખ આપી હતી. આચાર્યા શ્રીમતી સુધાબહેન પટેલે વિદ્યાર્થિનીઓને અભિનંદન આપીને કાર્યક્રમમાં ઉપસ્થિત રહેવા બદલ આમંત્રિત મહેમાનશ્રીઓનો આભાર માન્યો હતો. સુપરવાઈઝર શ્રી ગીતેષભાઈ પટેલે આભારવિધિ કરી હતી.

● 'ભેઘના નિરંજન શિશુ વિદ્યા વિહાર' તથા 'શ્રીમતી મંગળાબહેન ઈશ્વરભાઈ પટેલ ટોચ હાઉસ' કડીનો વાર્ષિકોત્સવ તા. ૭/૩/૧૮ના રોજ ઇન્ડોર સ્પોર્ટ્સ હોલમાં આયોજન કરવામાં આવ્યો હતો. આ સમારોહ ચેરમેનશ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ, મંત્રીશ્રી ડૉ. મણિભાઈ પટેલ, મુખ્ય મહેમાનપદે શ્રી કનુભાઈ પટેલ (જે. પી., પ્રમુખશ્રી કડી નગરપાલિકા) અતિથિવિશેષપદે શ્રી રાજેન્દ્રકુમાર પટેલ (મેનેજિંગ ડીરેક્ટર, શ્રી કડી નાગરિક સહકારી બેંક) તથા ડૉ. બાબુભાઈ પટેલની ઉપસ્થિતિમાં યોજવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે સ્વાગત પ્રવચન બાલમંદિરના કન્વીનર ડૉ. બાબુલાલ પટેલ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. બાળકોએ વૈવિધ્યશીલ ૧૦ કૃતિઓ જેવી કે પ્રભુવંદના, નાની મા પ્રત્યે પ્રેમ, જંગલ દર્શન, યોગ, બાળમજૂરી, રાધાકૃષ્ણનો પ્રેમ, ગાંધીગીરી વગેરે વિવિધ પોશાક ધારણ કરી સુંદર રીતે રજૂ કરી હતી. દિવાળીબા એમ. પટેલ મેમોરીઅલ ટ્રસ્ટ દ્વારા ગત વર્ષે પ્રથમ આવનાર બાળપુષ્પોને ઇનામ આપી નવાજવામાં આવ્યાં હતાં. આ કાર્યક્રમમાં વાલીઓ, સંસ્થાના આચાર્યશ્રીઓ, વડીલો, શિક્ષકમિત્રો વગેરેએ હાજર રહી બાળપુષ્પોને પ્રોત્સાહિત કર્યાં હતાં. આ કાર્યક્રમને સુચારુ રીતે સંપન્ન કરવા માટે આચાર્યાબહેન, શિક્ષિકાબહેનો વગેરે દ્વારા પ્રશંસનીય કામગીરી કરવામાં આવી હતી. આભારવિધિ આચાર્યાશ્રી કેલાસબહેન નાયકે કરી હતી.

વિજ્ઞાન પ્રદર્શન

● તા. ૬/૩/૧૮ ના રોજ શ્રી જે. બી. પ્રાથમિક શાળામાં ગણિત-વિજ્ઞાન પ્રદર્શનનું આયોજન વિજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો અને વૈજ્ઞાનિક સંશોધનો આધારિત કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં વિદ્યાર્થીઓએ શિક્ષકો અને વાલીશ્રીઓનાં માર્ગદર્શન દ્વારા ૫૫ જેટલાં મોડલ રજૂ કર્યાં હતાં.

● તા. ૨૪/૩/૧૮ ના રોજ IIT, પાલજ દ્વારા યોજાયેલ FICE-IIT SCHOOL PROGRAM માં

ગાંધીનગર જિલ્લાની ૫ શાળાઓએ અલગ અલગ વિષય પર પ્રોજેક્ટ રજૂ કર્યા હતા, જેમાં એસ. જી. અંગ્રેજી માધ્યમની પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓએ બીજો નંબર મેળવ્યો.

વૃક્ષો સાથે તાદાત્મ્ય

● એસ. જી. અંગ્રેજી માધ્યમ પ્રાથમિક શાળામાં ધોરણ-૫થી ૮ના બાળકો દ્વારા વૃક્ષોની સાથે એક માણસનો બીજા માણસ સાથેનો સંવાદ ચાલતો હોય તે રીતે વાર્તાલાપનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. પોતાના પ્રકૃતિ તરફના પ્રેમને અને વર્ષોથી સ્થિર ઊભેલાં વૃક્ષોનાં સંવેદનોને જાગ્રત કરવા જાણવા અને અનુભવવા આ કાર્યક્રમ આયોજિત કરવામાં આવ્યો હતો.

વ્યસનમુક્તિ અભિયાન

● સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળ, કડી અનેતાલુકા હેલ્થ સેન્ટર, કડીના સંયુક્ત ઉપક્રમે સમાજમાંથી વ્યસન નાબૂદ થાય અને સમાજ તંદુરસ્ત બને તે હેતુથી વ્યસન મુક્તિ અભિયાન સાઈકલ રેલીનું આયોજન ‘વ્યસન મુક્ત સમાજ - તંદુરસ્ત સમાજ’ના સંકલ્પ સાથે કરવામાં આવ્યું. આ રેલીને સર્વ વિદ્યાલય કેળવણી મંડળના ચેરમેન શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલ, કડી નગર પાલિકા પ્રમુખ શ્રી કનુભાઈ પટેલ, તાલુકા હેલ્થ ઓફિસર ડૉ. કે. એમ. સોલંકી અને કેમ્પસ ડાયરેક્ટર ડૉ. અજયભાઈ ગોર દ્વારા લીલી ઝંડી આપી પ્રસ્થાન કરાવ્યું હતું. આ રેલીમાં પ્રિ. ડૉ. અજયભાઈ ગોર, ડૉ. ભાવેશભાઈ પટેલ, સર્વ વિદ્યાલય કેમ્પસના કર્મચારીઓ, તાલુકા હેલ્થ કચેરી-કડીના કર્મચારીઓ અને સર્વ વિદ્યાલય સહિત વિવિધ શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ મોટી સંખ્યામાં સાઈકલ રેલીમાં જોડાઈને સમગ્ર સમાજને વ્યસનમુક્ત કરવાના સંકલ્પને મજબૂત બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા બેનરો, વિવિધ વેશભૂષા, સૂત્રોચાર અને જાગૃતિ ફેલાવતાં વિવિધ પોસ્ટરો - સૂત્રો ‘તમાકુ રૂપી રાક્ષસ છું’,

‘સ્વસ્થ ભારતના નિર્માણમાં વ્યસનમુક્તિ જરૂરી છે’ વગેરે દ્વારા વ્યસનોથી થતા નુકસાન અંગે જાગૃતિ ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો.

શૈક્ષણિક મુલાકાત

● એસ. જી. પ્રાથમિક શાળા, ગાંધીનગરના ધોરણ-૮ના ૧૮૦ વિદ્યાર્થીઓને અમદાવાદમાં સ્થિત સરખેજની મસ્જિદ, ગાંધી આશ્રમ અને અડાલજની વાવની શૈક્ષણિક મુલાકાતે લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

સાંસ્કૃતિક સ્પર્ધા

● કૃષ્ણા કોટેકસ્ટ દ્વારા એસ. જી. અંગ્રેજી માધ્યમની પ્રાથમિક શાળા, ગાંધીનગરમાં તા. ૬ ફેબ્રુઆરીના રોજ ધોરણ- ૧થી ૪ વિદ્યાર્થીઓ માટે ચિત્ર સ્પર્ધા અને ધોરણ- ૫થી ૮ના વિદ્યાર્થીઓ માટે કિવઝ કોમ્પિટિશનનું આયોજન કરવામાં આવતાં ચિત્ર સ્પર્ધામાં ૮૮ અને કિવઝ સ્પર્ધામાં ૮૫ વિદ્યાર્થીઓએ ભાગ લીધો હતો.

આ ઉપરાંત આ સ્પર્ધા ગાંધીનગર અને અમદાવાદ જિલ્લાની શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ માટે યોજવામાં આવતાં એસ.જી. અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાના વિદ્યાર્થી ગોતમ યાદવે (ધો. ૬) પ્રથમ નંબરે વિજેતા થતાં રૂ. ૩૦,૦૦૦નું રોકડ ઇનામ મેળવ્યું. અભિનંદન.

સ્કોલરશિપ પરીક્ષા

શ્રીમતી એમ. બી. પટેલ ગર્લ્સ પ્રાયમરી સ્કૂલની ધોરણ-૮ની ચાર વિદ્યાર્થીનીઓ ઠક્કર કિવન્સિ રાજેશભાઈ, પ્રજાપતિ આન્સી લલિતકુમાર, પટેલ દિવ્યા અલ્પેશકુમાર અને શાહ શ્રુતિ મનિષકુમાર તથા શ્રી જે. બી. પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓ દિવ્યરાજસિંહ વિહોલ, પૂર્વાર્ધસિંહ વિહોલ અને ઝીન્નત ગામેતીએ ગુજરાત રાજ્ય પરીક્ષાબોર્ડ દ્વારા લેવાયેલ વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮થી SSEની પરીક્ષામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી રા. ૧૦૦૦ ની મેરિટ સ્કોલરશિપ પ્રાપ્ત કરી.

સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય વૃત્ત : કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય, ગાંધીનગરનું દ્વિમાસિક વૃત્તપત્ર

વર્ષ : ૮, અંક : ૬, માર્ચ-એપ્રિલ, ૨૦૧૮, સર્ગ અંક : ૪૪

સંપાદક : મણિભાઈ પ્રજાપતિ

પ્રકાશક : કુલસચિવ, કડી સર્વ વિશ્વવિદ્યાલય, સેક્ટર-૧૫, ગાંધીનગર-૩૮૨૦૧૬ ફોન : ૨૩૨૪ ૪૬૯૦

ટાઈપસેટિંગ અને મુદ્રક : શારદા મુદ્રણાલય, ૨૦૧, તિલકરાજ, પંચવટી પહેલી લેન, આંબાવાડી,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬ ફોન : ૨૬૫૬ ૪૨૭૯

સની પટેલ (GAS)

પ્રવીશ્વર્સિંહ જયતાવત (GAS)

વિશાલ યાદવ (GAS)

મહર્ષિ રાવલ (DYSP)

રિયાઝ સરવૈયા (DYSP)

દેવેન કેશવાલા (ACTD)

નિર્દેષિ ગુપ્તા (ACTD)

હિમાલા જોશી (DYSP)

જી.પી.એસ.સી. દ્વારા લેવાયેલ વર્ગ-૧ની પરીક્ષા પાસ કરતાં વિવિધ હોદ્દાઓ ઉપર નિયુક્તિ પામેલા મમતા આઈ.એ.એસ. ટ્રેનિંગ સેન્ટર, ગાંધીનગરના ૮ વિદ્યાર્થીઓ.

મેઘના નિરંજન શિશુ વિદ્યાવિહાર અને શ્રીમતી મંગળાબેન ઈશ્વરભાઈ પટેલ ટોચ હાઉસના સંયુક્ત ઉપક્રમે આયોજિત વાર્ષિકોત્સવનું એક દ્રશ્ય.

કૃષ્ણા કોન્ટેસ્ટ દ્વારા આયોજિત કવીઝ સ્પર્ધામાં એસ. જી. અંગ્રેજી માધ્યમ પ્રાથમિક શાળા, ગાંધીનગરના વિદ્યાર્થી રુદ્ર ડાભી (ધો-૮) પ્રથમ ક્રમે વિજેતા થતાં આયોજકો ₹ ૩૦,૦૦૦/- નો ચેક એનાયત કરી રહ્યા છે.

‘ફ્યુઝન ફૂડ ફેસ્ટ-૨૦૧૮’ પ્રસંગે પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમોની ઝલક.

Sarva Vishwavidyalaya Vr̥tta : Bimonthly News Letter of Kadi Sarva Vishwavidyalaya, Gandhinagar
Year 8, Issue No. 2 March-April 2018
Editor : Manibhai Prajapati
Published by Registrar, Kadi Sarva Vishwavidyalaya, Sector-15,
L.D.R.P. Engineering College Campus, Gandhinagar-382016
Printed by : Sharda Mudranalay, 201, Tilakraj, Panchwati 1st lane, Ambawadi, Ahmedabad-6

ગુજરાત રાજ્યના સન્માનનીય રાજ્યપાલ શ્રી ઓ. પી. કોહલીના વરહ્દસ્તે
'આચાર્ય તુલસી સન્માન'થી વિભૂષિત થતા પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઈ.

